

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

Кос Ольга Іванівна

УДК 37.013.42:316.347.8:378.147

ДИСЕРТАЦІЯ
ВИХОВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ
У ПОЗААУДИТОРНІЙ ВОЛОНТЕРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Спеціальність – 011 Освітні, педагогічні науки

Галузь знань – 01 Освіта/Педагогіка

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 Кос О.І.

(підпис, прізвище та ініціали здобувача)

Науковий керівник:

Вайнола Ренате Хейкіївна,
доктор педагогічних наук, професор

Київ – 2025

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	3
ВСТУП	20
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО–МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ У ПОЗААУДИТОРНІЙ ВОЛОНТЕРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	31
1.1. Виховання гуманістичних цінностей особистості в сучасних психолого–педагогічних дослідженнях	31
1.2. Особливості виховання гуманістичних цінностей студентів	60
Висновки до першого розділу	88
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНА ОЦІНКА ВИХОВАНOSTІ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ	95
2.1. Критерії, показники та рівні вихованості гуманістичних цінностей студентів	95
2.2. Методика оцінки рівня вихованості гуманістичних цінностей студентів	110
Висновки до другого розділу	137
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ПЕРЕВІРКИ ДІЄВОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ВИХОВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ У ПОЗААУДИТОРНІЙ ВОЛОНТЕРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	141
3.1. Педагогічні умови виховання гуманістичних цінностей студентів у процесі позааудиторної волонтерської діяльності	141
3.2. Форми лікарняної анімації як засіб виховання гуманістичних цінностей студентів–волонтерів	159
3.2. Перевірка дієвості педагогічних умов, форм та методів виховання гуманістичних цінностей студентів у процесі позааудиторної волонтерської діяльності	176
Висновки до третього розділу	190
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	195
ЛІТЕРАТУРА	199
ДОДАТКИ	231

АНОТАЦІЯ

Кос О.І. Виховання гуманістичних цінностей студентів у позааудиторній волонтерській діяльності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки». – Український державний університет імені Михайла Драгоманова. Київ, 2025.

У дисертації здійснено теоретичне обґрунтування сутності виховання гуманістичних цінностей студентів та доведено дієвість педагогічних умов реалізації даного процесу в позааудиторній волонтерській діяльності. Визначено та теоретично обґрунтовано: поняття «гуманістичні цінності студентів» як сукупність особистісно–моральних понять та якостей, що утворюють смисложиттєву сутність, що визначає ставлення студента до себе, світу та інших людей, що виховується засобами соціально–позитивної суспільно–корисної громадської чи волонтерської діяльності на основі сформованого морально–гуманістичного досвіду; охарактеризовано критерії та показники вихованості гуманістичних цінностей студентів: інформаційно–пізнавальний (узагальненні знання про гуманістичні цінності, комплекс розумових операцій і прийомів гуманістичного мислення); мотиваційно–ціннісний (наявність позитивної мотивації у процесі виховання гуманістичних цінностей; прийняття гуманістичних цінностей як особистісних); поведінковий (наявність стратегії соціально–схвальної поведінки, що відповідає нормам суспільної моралі та гуманізму; залучення інших до соціально–схвальної поведінки на засадах альтруїзму та милосердя); надано характеристику рівням виованості гуманістичних цінностей студентів: низький (адаптаційний); середній (усвідомлений); достатній (базовий) та високий (еталонний); обґрунтовано педагогічні умови виховання гуманістичних цінностей студентів (організація освітнього процесу на основі положень діяльнісного підходу до виховання гуманістичних цінностей студентів; організація інтерактивної взаємодії групи

студентів у процесі виховання гуманістичних цінностей; участь у формах лікарняної анімації як засіб виховання гуманістичних цінностей студентів–волонтерів; забезпечення педагогічного супроводу та наставництва у вихованні гуманістичних цінностей студентів).

В освітній процес закладів вищої освіти було упроваджено педагогічні умови, форми та методи виховання гуманістичних цінностей засобами позааудиторної волонтерської діяльності; окремі теми та модулі до вибіркового освітніх дисциплін «Волонтерство як феномен цивілізованого суспільства», «Організація анімаційних послуг»; тренінги та заняття з лікарняної анімації як засобу виховання гуманістичних цінностей студентів; розроблено методичні рекомендації для викладачів та організаторів соціально–виховної роботи у закладах вищої освіти, педагогів, кураторів (наставників) академічних груп, керівників практик.

Здійснено аналіз базових понять дослідження на теоретико–методологічних засадах дефініції «гуманістична концепція», що відображає систему поглядів, згідно з якими особистість є найвищою цінністю та має право на існування, щастя, гідне життя тощо. Гуманізм визначено як систему переконань, що історично змінюються, визнають цінність людини як особистості, вважають благо людини критерієм оцінки соціуму, а принципи людяності бажаною нормою стосунків між людьми. Цінності визначено як критерії і способи оцінки позитивної або негативної значущості об'єктів навколишнього світу для суб'єкта, виражені в моральних принципах і нормах, ідеалах, настановах, цілях. Гуманістичні цінності трактовано як сукупність загальнолюдських моральних якостей, які утворюють смисложиттєве ядро особистості, що визначає її ставлення до себе, світу та інших людей.

Визначено базові принципи педагогічної аксіології: принцип історичної та соціокультурної мінливості освітніх цінностей; принцип взаємозв'язку соціокультурних та освітніх цінностей; принцип співвідношення суспільних та особистісних цінностей; принцип інтеграції традиційних та інноваційних цінностей. Розкрито аксіологічний аспект вивчення гуманістичних цінностей

особистості – це проблема співвідношення між цінностями, що виступають реальною спонукальною силою (значуща цінність в індивідуальному контексті) та загальнолюдськими (прийнятими історико–традиційними цінностями).

Гуманістичне виховання розглянуто як процес інтеріоризації гуманістичних цінностей, метою й результатом якого є певний рівень їхньої сформованості. Теоретико–методичними засадами виховання гуманістичних цінностей студентів у позааудиторній волонтерській діяльності стали положення теорії особистісно–орієнтованого виховання (І. Бех), конструктивна теорія (Г. Балл), що пропонує розгляд виховання гуманістичних цінностей на сучасному етапі як трансформацію суспільного та індивідуального буття; ідея взаємодії національно–духовних цінностей та діалектичній єдності загальнолюдських цінностей, що мають за мету виховання особистості як неповторної людини, готової до саморозвитку, само актуалізації, самореалізації (Л. Бобко). Виховання на основі гуманістичних цінностей визначено як найважливіший шлях формування особистості майбутнього професіонала, його духовного та морального світу.

Гуманістичні цінності трактовано в аспекті звернення до особистості, віри в себе, прагнення до самореалізації, спрямованості до ідеалу (за В. Киричок). Наведено опис таких видів гуманістичних цінностей (за В. Крижко та І. Мамаєвою): загальнолюдські (людина, дитина, вчитель, творча індивідуальність); духовні (педагогічний досвід людини, педагогічні теорії, способи педагогічного мислення); практичні (педагогічні технології, освітні системи, способи діяльності); особистісні (педагогічні здібності, індивідуальні якості, ідеали вчителя).

У розділі виявлено специфіку виховання гуманістичних цінностей студентів, що полягає у: вільному розвитку позитивно забарвлених та глибоко осмислених, усвідомлених особистих цінностей; застосуванні значущих цінностей в різних життєвих ситуаціях та освітньому просторі; самостійному пошуку нових індивідуально цікавих цінностей під впливом внутрішніх мотивів діяльності та власної життєвої позиції.

Систему гуманістичних цінностей студентів–волонтерів закладів вищої освіти охарактеризовано в єдності двох підструктур: загально гуманістичні цінності (універсальні цінності); професійно педагогічні гуманістичні цінності (базові гуманістичні педагогічні цінності, педагогічне спілкування та педагогічна культура загалом). Волонтерська діяльність схарактеризована як важлива складова освітнього процесу, напрям цілеспрямованої підготовки майбутніх фахівців на принципах гуманізму, доброзичливості, милосердя, поваги до інших, толерантності й об'єктивного ставлення до тих, хто потребує допомоги. Виявлено такі особливості виховання гуманістичних цінностей студентів–волонтерів: урахування завдань росту і саморозвитку волонтера, сприяння розвитку творчого потенціалу, особистісних якостей, набуття нових загальних та професійних компетентностей; спрямованість на виховання гуманної, високодуховної, культурної, ціннісно–орієнтованої особистості зі здатністю та бажанням творити в дусі найкращих гуманістичних надбань людства; формування емоційної стійкості та життєвого оптимізму, спрямованість на збереження ментального здоров'я, запобігання вигоранню; виховання гуманістичних цінностей студентів–волонтерів засобами суспільно–позитивної діяльності.

Гуманістичні цінності студентів визначено як сукупність особистісно–моральних понять та якостей, що утворюють смисложиттєву сутність, яка визначає ставлення студента до себе, світу та інших людей, що виховується засобами соціально–позитивної суспільно–корисної громадської чи волонтерської діяльності на основі сформованого морально–гуманістичного досвіду.

Обґрунтовано компоненти вихованості гуманістичних цінностей студентів та охарактеризовані однойменні критерії: інформаційно–пізнавальний, мотиваційно ціннісний та поведінковий. Здійснено характеристику критеріїв вихованості гуманістичних цінностей студентів та надано опис відповідних показників, які розглянуто як прояви–індикатори. Показниками вихованості гуманістичних цінностей студентів за інформаційно–пізнавальним критерієм

обрано: узагальненні знання про гуманістичні цінності, комплекс розумових операцій і прийомів гуманістичного мислення). Показниками мотиваційно–ціннісного критерію стали: наявність позитивної мотивації у процесі виховання гуманістичних цінностей; прийняття гуманістичних цінностей як особистісних. Як показники поведінкового критерію були визначені: наявність стратегії соціально–схвальної поведінки, що відповідає нормам суспільної моралі та гуманізму; залучення інших до соціально–схвальної поведінки на засадах альтруїзму та милосердя

Введено та визначено зміст поняття «рівень вихованості гуманістичних цінностей студентів». Під рівнем вихованості гуманістичних цінностей студентів представлено ступінь та міру прояву даних показників через систему знань, емоцій, цінностей та поведінки студента. Визначено чотири рівні вихованості гуманістичних цінностей студентів закладів вищої освіти (низький, середній, достатній, високий) та подано їх змістову характеристику. Високий рівень вихованості гуманістичних цінностей студентів трактовано як еталонний, достатній як базовий, середній як усвідомлений, низький рівень трактовано як адаптаційний.

У дисертації подано опис педагогічної оцінки рівня вихованості гуманістичних цінностей студентів в чотирьох закладах вищої освіти України. Відповідно до визначених критеріїв та показників було застосовано комплекс діагностичних методик: контент–аналіз документів (планів та стратегій університетів), метод незалежних експертних оцінок, наративні методики, анкетування, метод ранжування (адаптована шкала М.Рокича), кейс–метод для визначення рівня вихованості гуманістичних цінностей студентів.

Здійснений контент–аналіз змісту соціально–виховної роботи закладів вищої освіти по вихованню гуманістичних цінностей студентів дозволив встановити, що поставлене завдання виховання гуманістичних цінностей студентів в повному контексті не відображено в змісті планів, майже не висвітлено в тематиці та змісті форм соціально–виховної роботи.

Педагогічне оцінювання рівня вихованості гуманістичних цінностей

студентів дозволило засвідчити, що переважна більшість здобувачів вищої освіти виявляє показники низького (КГ – 32,7%; ЕГ – 32,7%) та середнього (КГ – 47%; ЕГ – 48%) рівнів. Значно менша кількість студентів продемонструвала показники достатнього рівня (КГ – 16%; ЕГ відповідно 15%). Кількість учасників експерименту, показники яких було оцінено на високому рівні мінімальна (КГ – 4%; ЕГ – 4%)

Виявлено основні проблеми та недоліки практики соціально–виховної роботи закладів вищої освіти за напрямком виховання гуманістичних цінностей студентів: мінімальна кількість форм соціально–виховної роботи зі студентською молоддю, які були б спрямовані на виховання гуманістичних ідеалів та виховання гуманістичних цінностей студентів; несистемність, епізодичність форм соціально–виховної роботи зі студентами за даним напрямом; брак організаційних форм соціально–виховної роботи практичного спрямування, спрямованих на суспільно–корисний результат, допомогу іншим, громаді, колективу; недостатня усвідомленість студентами сутності, специфіки та проявів гуманістичних цінностей людини; відсутність системи гуманістичних цінностей як життєвого орієнтира; недостатність практичного відображення застосування системи гуманістичних цінностей в соціальному досвіді, практиці громадської, волонтерської, соціально–виховної діяльності.

Педагогічні умови визначено (за Н. Пархоменко, Р. Серьожніковою, Л. Яковицькою) як сукупність об'єктивних можливостей, змісту, форм, методів, педагогічних прийомів; структурна оболонка педагогічних технологій, механізмів і педагогічних моделей. Встановлено, що педагогічні умови повинні віддзеркалювати структуру виховання гуманістичних цінностей студентів і вміщувати передбачені показники вихованості гуманістичних цінностей студентів.

Аналіз та узагальнення наукових джерел з проблеми дослідження, дозволили охарактеризувати педагогічні умови виховання гуманістичних цінностей студентів: організація освітнього процесу на основі положень діяльнісного підходу до виховання гуманістичних цінностей студентів;

організація інтерактивної взаємодії групи студентів у процесі виховання гуманістичних цінностей; участь у формах лікарняної анімації як засіб виховання гуманістичних цінностей студентів–волонтерів; забезпечення педагогічного супроводу та наставництва у вихованні гуманістичних цінностей студентів.

Позааудиторна діяльність студентів визначена нами (за А.Капською) як спеціально педагогічно організований простір соціалізації студентської молоді, що в позанавчальний час забезпечує інтеграцію теоретичних знань з практичним досвідом, виховуючи в студентів потребу в служінні людям та здатність до морального самовдосконалення.

У дисертації охарактеризовано упровадження педагогічних умов, форм та методів виховання гуманістичних цінностей студентів у процесі формувального етапу експерименту. Перша педагогічна умова передбачала організацію освітнього процесу на основі положень діяльнісного підходу до виховання гуманістичних цінностей студентів та реалізовувалась під час формувального експерименту переважно засобами участі в різних видах волонтерської позааудиторної діяльності. Другою педагогічною умовою виховання гуманістичних цінностей студентів стала організація інтерактивної взаємодії групи студентів у процесі виховання гуманістичних цінностей в формах навчальних проблемних ситуацій, проєктів, дискусій та тренінгів. Третьою педагогічною умовою стало забезпечення участі студентів у формах лікарняної анімації. Анімаційна діяльність в лікарняному закладі визначена як невід’ємна частина відновлювальної, культурної і розважальної діяльності пацієнта. Лікарняна анімація трактована як комплекс культурно–розважальних програм, які поєднані з лікувально–оздоровчими заходами в умовах медичного закладу: розкрито потенціал такого напрямку анімаційної діяльності як лікарняна клоунада; запропоновано зміст та форми підготовки студентів–волонтерів до участі в лікарняній анімації, шляхи набуття навичок індивідуальної та групової взаємодії з хворими залежно від їх віку та нозологічної форми; охарактеризовано четверту педагогічну умову стосовно забезпечення педагогічного супроводу та наставництва у вихованні гуманістичних цінностей студентів. Психолого–

педагогічний супровід відображено як систему діяльності наставника і педагога, що ґрунтується на діяльнісному, гуманістичному та особистісно орієнтованому підходах.

Здійснено перевірку дієвості педагогічних умов, форм та методів виховання гуманістичних цінностей студентів. Повторне педагогічне оцінювання рівнів вихованості гуманістичних цінностей студентів було проведено з використанням раніше апробованого комплексу діагностичних методик з незначними додатковими техніками (твір та кейси). У результаті виявлено наявність суттєвої відмінності в рівнях вихованості гуманістичних цінностей студентів контрольних та експериментальних груп. Абсолютний приріст позитивних зрушень на кінець експерименту становить: (7,6% – 23 особи) для учасників контрольних груп та 49% (147 осіб) для учасників експериментальних груп. Найбільша сукупна позитивна динаміка для учасників експериментальних груп відзначена в показниках достатнього рівня (інформаційно–пізнавальний критерій +21,91; мотиваційно–ціннісний + 12,79; поведінковий + 21,0).

Таким чином, здійснений нами аналіз результатів експериментального дослідження дозволив засвідчити ефективність впровадження в практику педагогічних умов, форм та методів виховання гуманістичних цінностей студентів у позааудиторній волонтерській діяльності.

Ключові слова: цінності; гуманістичні цінності; виховання гуманістичних цінностей студентів; волонтерська діяльність; позааудиторна діяльність; лікарняна анімація.

ABSTRACT

Kos O. I. Education of Humanistic Values in Students through Extracurricular Volunteer Activities. – A qualification research paper (manuscript).

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 011 Educational and Pedagogical Sciences. – Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov. Kyiv, 2025.

The dissertation provides a theoretical substantiation of the essence of educating humanistic values in students and proves the effectiveness of pedagogical conditions for implementing this process in extracurricular volunteer activities. It defines and theoretically substantiates the concept of “students’ humanistic values” as a set of personal and moral concepts and qualities that form the meaningful essence determining a student’s attitude toward themselves, the world, and other people, cultivated through socially positive, community-beneficial, and volunteer activities based on developed moral and humanistic experience.

The research characterizes the criteria and indicators of students’ humanistic value formation: informational–cognitive (generalized knowledge of humanistic values, operations and techniques of humanistic thinking); motivational–axiological (presence of positive motivation in the process of cultivating humanistic values, acceptance of humanistic values as personal); behavioral (socially approved behavior aligned with moral and humanistic norms; involvement of others in altruistic and compassionate actions).

Four levels of humanistic value formation were determined: low (adaptive), medium (conscious), sufficient (basic), and high (exemplary). The pedagogical conditions for fostering students’ humanistic values were substantiated as follows: organization of the educational process based on the activity approach to the education of humanistic values; interactive interaction of student groups in the process of cultivating humanistic values; participation in hospital animation activities as a means of developing humanistic values among student volunteers; provision of pedagogical support and mentorship in this educational process.

The study implemented pedagogical conditions, forms, and methods of humanistic value education through extracurricular volunteer activities in higher education institutions. Separate topics and modules were developed for elective disciplines such as “Volunteering as a Phenomenon of Civilized Society” and “Organization of Animation Services.” Training sessions in hospital animation were introduced as a means of cultivating students’ humanistic values, alongside methodological recommendations for teachers, social educators, mentors of academic groups, and practice supervisors.

A theoretical–methodological analysis of the concept “humanistic conception” defined it as a system of views recognizing the individual as the highest value, entitled to existence, happiness, and dignity. Humanism was interpreted as a historically evolving system of beliefs affirming human worth, considering human well-being as the criterion for social evaluation and humanity as the ideal model of interpersonal relations. Values were defined as criteria and ways of evaluating the positive or negative significance of objects for a subject, expressed through moral norms, ideals, attitudes, and goals. Humanistic values were viewed as a system of universal moral qualities forming the existential core of personality, determining one’s relation to oneself, the world, and others.

The dissertation identified the principles of pedagogical axiology: the historical and sociocultural variability of educational values; the interconnection between sociocultural and educational values; the correlation of social and personal values; and the integration of traditional and innovative values. The axiological aspect of studying humanistic values was revealed as the relationship between individually meaningful and universally recognized humanistic values.

Humanistic education was analyzed as a process of interiorizing humanistic values, the goal and result of which is a certain level of their formation. Theoretical foundations were grounded in the concepts of person-centered education (I. Bekh), constructive theory (H. Ball), and the interaction of national–spiritual and universal human values (L. Bobko). Education based on humanistic values was identified as the key pathway in shaping the moral and spiritual world of future professionals.

Following V. Kyrychok, humanistic values were treated as self-directed faith and striving for self-realization and ideals. According to V. Kryzhko and I. Mamaieva, the study outlined four types of humanistic values: universal (human, child, teacher, creative individuality); spiritual (pedagogical experience, educational theories, pedagogical thinking); practical (educational technologies, systems, methods); personal (pedagogical abilities, individual traits, teacher's ideals).

The dissertation revealed the specifics of educating students' humanistic values, including: free development of consciously formed personal values; application of meaningful values in life and education; and independent discovery of new personally significant values.

The system of humanistic values of student volunteers was characterized through two interrelated structures: general humanistic values (universal) and professional-pedagogical humanistic values (pedagogical culture and communication). Volunteer activity was described as an essential component of education aimed at preparing future specialists guided by principles of humanism, kindness, compassion, respect, and tolerance.

Experimental diagnostics in four higher education institutions in Ukraine confirmed that most students initially demonstrated low (32.7%) and medium (47–48%) levels of humanistic value formation, while only a small percentage reached sufficient (15–16%) or high (4%) levels. Identified shortcomings included: limited and unsystematic social-educational activities directed at fostering humanistic ideals; lack of practical forms oriented toward community benefit; low awareness of humanistic values; and weak integration of humanistic principles into social or volunteer experience.

The pedagogical conditions were defined (after N. Parkhomenko, R. Seriozhnikova, and L. Yakovytska) as a set of objective opportunities, content, forms, methods, and techniques constituting the framework of pedagogical technologies and models. The implemented experimental verification confirmed that these pedagogical conditions effectively fostered humanistic value development.

Post-experimental assessment demonstrated significant positive dynamics in the experimental groups: the absolute increase in positive outcomes reached 49% (147 students), compared with 7.6% (23 students) in the control groups. The greatest improvements were recorded in the sufficient level across all three criteria: informational–cognitive (+21.91), motivational–axiological (+12.79), and behavioral (+21.0).

Thus, the analysis of experimental results confirmed the effectiveness of implementing pedagogical conditions, forms, and methods for cultivating students' humanistic values through extracurricular volunteer activities.

Keywords: values; humanistic values; education of students' humanistic values; volunteer activity; extracurricular activity; hospital animation.

СПИСОК НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Публікації в періодичному науковому виданні іншої держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу

- 1 Kos O., The specifics of e–volunteering activity for the work in the hospital. KELN (Knowledge, Education, Law, Management) 2023. № 1(53), Pp. 8–12
<https://kelmczasopisma.com/en/viewpdf/10148>

Публікації в закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та Scopus

1. Olha Kos, Nataliia Mordovtseva, Yuliia Sych, Yuliia Poltavska and Svitlana Stepanyuk Pedagogical Activity in The Context of Education of Humanistic and Legal Values. (2024). *International Journal of Religion*, 5(11), P. 645–650. URL:
<https://ijor.co.uk/ijor/article/view/5386/2800>
https://pdfs.semanticscholar.org/03cb/aeFeb11932bc0ca5dfe9877367d85d765327.pdf?utm_source=chatgpt.com

Публікації у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»

- 1 Кос О.І. Виховання цінностей особистості – актуальна сучасна педагогічна проблема. Наукові записки : [збірник наукових статей] / М–во освіти і науки України, Нац. Пед. Ун–т імені М.П. Драгоманова ; упор. Л.Л. Макаренко. *Серія педагогічні науки*. Випуск CXLVIII (148). Київ: Вид–во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2020. С. 68–74
<http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/38549>

2 Кос О.І. Участь у формах лікарняної анімації як засіб формування гуманістичних цінностей студентів–волонтерів. Науковий журнал «Інноваційна педагогіка». Випуск 30. Том 2. 2020. С. 141–146

http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/30/part_2/30.pdf

3 Кос О. Застосування позитивної психотерапії як сприяння у формуванні професійно–етичних якостей студентів. Наукові записки БДПУ. Сер.: Педагогічні науки. Вип. 1. 2023. С.289–295.

<https://dspace.bdpu.org.ua/handle/123456789/168>

4. Кос О.І. Волонтерство як чинник виховання гуманістичних цінностей особистості: досвід Шотландії. Педагогічні науки: теорія та практика. Вип. № 2. 2023. С. 130–135.

https://journalsofznu.zp.ua/index.php/pedagogics/article/view/3862/3689?utm_source=chatgpt.com

5. Кос О.І. Підготовка волонтерів для соціальної роботи в Шотландії. Плекаємо особистість: наук.–метод. альманах. Вип. 7. Полтава, Лубни: Держ. закл. «Луган. нац. ун–т імені Тараса Шевченка», 2024. С. 116–120

https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10013/%21%21%21_%20%20%20%20%20%20%20%20%20_2024_7.pdf?sequence=1&utm_source=chatgpt.com

**Публікації, у яких додатково відображені результати дослідження
(статті в інших виданнях, матеріали конференцій, тощо)**

1. Кос О. Професійна підготовка соціальних педагогів, соціальних працівників до наставництва. Збірник матеріалів Міжнародної науково–практичної інтернет–конференції «Сучасні технології соціально–педагогічного супроводу особистості в освітньому просторі», 18 – 19 квітня 2019 р. (м. Мелітополь [Голова ред.колегії: Т. Житнік]: МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2019. С. 23 – 26.

<https://mdpu.org.ua/suchasni-tehnologiyi/>

2. Кос О.І. Теоретико–методичний аналіз проблеми виховання гуманістичних цінностей студентів засобами лікарняної анімації в позааудиторній діяльності. Матеріали Міжнародної науково–практичної конференції «Педагогіка та психологія: сучасний стан розвитку наукових досліджень та перспективи», 15–16 листопада 2019 р. м. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2019. С. 118 – 122.

https://ir.library.knu.ua/entities/publication/83a6a946-cf7a-4dd7-bf76-0ec13cb8ef4b?utm_source=chatgpt.com

3. Кос О.І. Незвичайна професія «лікарняний клоун». Матеріали звітних наукових конференцій факультету педагогічної освіти. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. Вип.5. С. 144 – 146.

<https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/09/Vykorystannia-khudozhnoi-literatury....pdf>

4. Кос О.І. Аксіологічний підхід у вихованні гуманістичних цінностей студентів. Кафедра педагогіки Київського університету: історичний поступ та сучасність. Науковий збірник (статті авторів–учасників Міжнародної науково–практичної конференції (10 квітня 2020р.). Київ: ФОП Ямчинський О.В., 2020. С. 141 – 149.

<https://psy.knu.ua/events/conferences/1417-vseukrainska-naukovo-teoretychna-konferentsiia-z-mizhnarodnoiu-uchastiu-kafedra-pedahohiky-kyivskoho-universytetu-istorychnyi-postup-ta-suchasnist>

5. Кос О.І. Особливості виховання у студентів гуманістичних цінностей. Психологічний супровід і соціально–педагогічна робота в закладі освіти: теорія та практика: колект. моногр. Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2020. С. 21–29.

https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/16085/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%8F_03.11_%281%29%20%284%29%20%281%29.pdf

6. Кос О.І. Види лікарняної анімації як елемент рекреаційної програми. Theory, practice and science. Abstracts of XXIII International Scientific and Practical Conference. Tokyo, Japan. 2021. Pp. 292–295.

https://isg-konf.com/theory-practice-and-science/?utm_source=chatgpt.com

7. Кос О. Програма адаптації студента–волонтера до роботи в дитячій клінічній лікарні. Всеукраїнська інтернет–конференція «Особливості підготовки майбутніх соціальних працівників до медико–соціальної роботи. М. Глухів. 22 квітня 2021 р.

https://old.gnpu.edu.ua/index.php/ua/nauka/hrafikkonferentsii?utm_source=chatgpt.com

<https://drive.google.com/file/d/1JPVjKvS199z9rCUdmSZYfiJDzHmTd5kx/view>

8. Кос О.І. Наставництво як допомога студенту–волонтеру адаптуватися до позанавчальної роботи в медичній установі VII International Scientific and Practical Conference INTERNATIONAL FORUM: PROBLEMS AND SCIENTIFIC SOLUTIONS held on April 25–26, 2021 in Melbourne, Australia С. 140–147

<https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/11932>

9. Кос О.І. Аналіз емоційно–мотиваційного компоненту гуманістичних цінностей студентів–волонтерів. Матеріали звітних наукових конференцій факультету педагогічної освіти. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, Вип. 7. 2022. С. 144–148

<https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/03/Zbirnyk-vypusk-7.pdf>

10. Кос О.І. Волонтерство як засіб розвитку громади Соціальне і правове забезпечення волонтерської діяльності в Україні в умовах безпекових викликів. Матеріали всеукраїнської наук.–практ. конф. / за заг. ред. П. В. Горінова, Р. Г. Драпушка; Навчально–науковий інститут права УДУ імені Михайла Драгоманова. Київ, 2023. С. 89–93

https://nnipp.udu.edu.ua/images/Соціальне_і_правове_забезпечення_волонтерської_діяльності_в_Україні_в_умовах_безпекових_викликів._МАТЕРІАЛконференції.pdf

11. Кос О.І. Волонтерство як елемент розвитку гуманістичного суспільства –досвід Шотландії. Матеріали звітних наукових конференцій факультету педагогічної освіти. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. Вип.9. 2024. С. 130–133

<https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/03/Materialy-zvitnykh-naukovykh-konferentsiy-fakultetu-pedahohichnoi-osvity.-Vyp.-9-2024.pdf>

12. Кос О.І. Теоретичний аналіз поняття «Педагогічні умови» в контексті формування гуманістичних цінностей у вищому навчальному закладі. Матеріали всеукраїнської науковопрактичної конференції, присвяченої 220-річчю від дня заснування Університету «Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях». 7 листопада 2024 р. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, С. 127–131

<https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/72c13d72-d1f8-47df-b758-5d9c964b412f/content>

13. Вайнола Р., Кос О. Організація і зміст навчання асистента з підтримки дитини у Шотландії. Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Міжнародному дню сім'ї «Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі». м. Івано-Франківськ, 15–16 травня 2024 р. / за ред. Г. Й. Михайлишин, І. В. Кулик; упоряд. : Н. В. Сабат, Н. І. Сабат. Івано-Франківськ : НАІР, 2024. С. 51–53.

https://ksptsr.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/71/2024/11/tezy-do-druku_2024_red.pdf

ВСТУП

Потреба соціального розвитку молоді в період соціально–економічних трансформацій українського суспільства актуалізує проблему формування ціннісних орієнтацій, ставлень молодих громадян. Вагоме місце у соціальних ціннісних орієнтаціях студентів посідають гуманістичні цінності. Їх основу складає ставлення студентів до людини та до продукту її діяльності. Процес навчання у закладах вищої освіти має сприяти вихованню гуманістичних цінностей молоді, тобто відігравати роль індикатору опанування студентами ціннісної соціальної дійсності.

Становлення сучасного суспільства актуалізує суспільне призначення студентів, як найбільш творчої та мобільної вікової групи. Однак, специфіка студентського віку (виховання соціальних цінностей, професійної свідомості, інтерес до нового, прагнення незалежності та самостійності тощо) може призвести до соціального лідерства в суспільстві, а може – і до професійної деформації (Інтернет залежність, інформаційне маніпулювання свідомістю), що напряду залежить від гармонізації власне процесу соціального виховання студентів.

Не дивлячись на важливе значення гуманістичних цінностей у життєдіяльності молоді, вони ще не знайшли свого місця в системі соціальних цінностей студентства. У практиці роботи закладів вищої освіти зберігаються застарілі способи засвоєння та передачі ціннісного ставлення до світу, які подаються «в готовому вигляді», теоретичні знання та випадкові набори виховних заходів. Основна увага в процесі навчання зосереджена на суто дидактичних цілях, а не на формуванні самої особистості.

Саме тому набуває актуальності освітній процес, що має ознаки анімації, тобто передбачає діяльність студентів у відкритому соціокультурному просторі, втілюється в експромтному підході, спрямований на профілактику егоїзму, байдужості, громадянського нігілізму, дає можливість одухотворити освітню діяльність і вплинути на соціальну вихованість студентів. Розв'язанню даної

проблеми сприятиме залученню студентів закладів вищої освіти до позааудиторної волонтерської діяльності.

Питання виховання та розвитку гуманістичних цінностей в студентській молоді має глибоке історико–філософське, культурне та педагогічне підґрунтя. Його осмислення в науковій думці здійснювалося крізь призму морально–етичних, духовно–ціннісних і соціально–антропологічних підходів, що дало змогу розглядати гуманізм як універсальний принцип виховання особистості.

Джерела гуманістичної педагогіки сягають ідей класиків вітчизняної та світової думки – М. Драгоманова, Я. Коменського, Я. Корчака, Ж. Ж. Руссо, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін. У працях даних мислителів виховання гуманності трактується як процес розвитку духовно зрілої, морально відповідальної людини, здатної до любові, добра, співчуття і взаємоповаги. Я. Коменський та Ж. Ж. Руссо утвердили принцип природовідповідності виховання, Г. Сковорода – концепцію самопізнання і духовної свободи, тоді як К. Ушинський та В. Сухомлинський створили педагогіку любові, довіри й служіння людині як вищій цінності.

Ідеї гуманізму отримали подальший розвиток в працях педагогів ХХ–ХХІ ст. – А. Алексюка, Т. Антоненко, Г. Балла, О. Вишневського, К. Гавриловець, О. Дубініної, Є. Зеленової, І. Зязюна, З. Ковальчук, О. Матвієнко, М. Роганової, Р. Скульського, О. Сухомлинської, В. Тернопільської, Г. Шевченко, М. Ярмаченка та ін. Ці дослідники обґрунтували ідею гуманізації освіти як цілеспрямованого процесу розвитку особистості, спроможної до морального вибору, соціальної активності й професійної самореалізації.

Філософське осмислення ціннісних орієнтирів гуманізму простежується в працях Г. Ріккєрта, , П. Юркевича та ін. Дані мислителі вбачали в гуманізмі основу духовного буття людини й джерело морального вдосконалення. Вони наголошували на самоцінності особистості як прояві духовної свободи, тоді як Г. Ріккєрт визначив цінності як абсолютні орієнтири моральної свідомості.

Вагомий внесок в дослідження психологічних основ гуманізму зробили І. Бех, В. Роменець, Т. Титаренко та ін. Науковці довели, що гуманістичні

цінності виховують внутрішню мотивацію людини, визначають її емоційно-вольову сферу, здатність до морального вибору та відповідальної поведінки.

У сучасній педагогічній науці питання вихованням гуманістичних цінностей студентів, особливо студентів-волонтерів, набуває міждисциплінарного звучання та розглядається в межах філософсько-аксіологічного, культурологічного, психолого-педагогічного та соціально-практичного підходів.

До представників аксіологічного напрямку належать В. Кузнецова, А. Кадієвська, О. Дубініна, З. Ковальчук, В. Лаппо та ін. У їхніх працях гуманістичні цінності постають як духовно-моральне ядро особистості й основа її світоглядних орієнтацій. В. Кузнецова розглядає гуманістичні цінності в контексті духовної діяльності людини; А. Кадієвська наголошує на необхідності формування «нового гуманізму» у умовах глобалізаційних процесів; О. Дубініна підкреслює роль аксіологічного підходу в становленні професійної культури педагога; З. Ковальчук зосереджується на розвитку духовного потенціалу студентської молоді як чинника професійного зростання; В. Лаппо визначає педагогічні умови виховання духовних та моральних орієнтацій в студентів вищих навчальних закладів.

Культурологічний і комунікативний підходи до проблеми виховання гуманістичних цінностей розвивають Д. Бирик, Р. Вайнола, А. Капська та ін. Вони розглядають гуманістичне виховання як процес міжкультурного діалогу і морального обміну, який формує відкритість, толерантність та здатність до ціннісної взаємодії.

Проблеми психолого-педагогічного і діяльнісного аспектів гуманістичного виховання досліджують В. Кузьмич, О. Матвієнко, В. Тернопільська та ін. Зокрема, В. Кузьмич визначає гуманне ставлення як інтегральну структуру моральних, емоційних та професійних якостей педагога, які виявляються в щоденній взаємодії з людьми; О. Матвієнко пов'язує процес виховання гуманістичних цінностей з розвитком емпатії, моральної чутливості й

соціальної активності студентів; В. Тернопільська трактує освітнє середовище як чинник гуманізації навчально–виховного процесу.

Особливої уваги заслуговують дослідження, присвячені позааудиторній діяльності студентів як середовищу вихованню гуманістичних цінностей. Значний внесок в розвиток цієї проблематики зробила А. Й. Капська, яка розглядає позааудиторну діяльність як педагогічно організований простір соціалізації студентської молоді, що забезпечує інтеграцію теоретичних знань з практичним досвідом, виховуючи в студентів–волонтерів потребу в служінні людям та здатність до морального самовдосконалення.

Ідеї А.Капської продовжують І. Сопівник, В. Костик, С. Ткачук, Т. Лях, З. Бондаренко та ін., які наголошують на волонтерстві як дієвому соціально–педагогічному чиннику виховання гуманістичних цінностей. І. Сопівник підкреслює єдність навчальної та позааудиторної діяльності як умову реалізації гуманістичних ідеалів; В. Костик визначає позааудиторну взаємодію як шлях морального саморозвитку; С. Ткачук розглядає волонтерсько–педагогічну діяльність як соціальний механізм інтеріоризації гуманістичних цінностей; Т. Лях і З. Бондаренко акцентують на виховній функції волонтерської практики, яка забезпечує розвиток милосердя, комунікабельності й рефлексивності студентів.

Таким чином, процес виховання гуманістичних цінностей студентів–волонтерів в позааудиторній діяльності виступає багатовимірним педагогічним явищем, в межах якого поєднуються аксіологічні, культурологічні, психолого–педагогічні й соціально–діяльнісні компоненти. Позааудиторна робота слугує потужним гуманізуючим середовищем, де майбутній педагог набуває не лише фахових знань, а і морально–ціннісного досвіду, що виховує його духовний світ, професійну позицію та громадянську зрілість.

Результати аналізу наукових джерел дають підстави стверджувати, що проблема виховання гуманістичних цінностей студентської молоді вже має значний науково–теоретичний доробок. В працях вітчизняних та зарубіжних дослідників представлено різні підходи до розуміння сутності гуманістичного

виховання, визначено його мету, завдання, принципи, зміст й напрями реалізації в педагогічній практиці.

Проте ми можемо засвідчити, що розробка педагогічних умов оптимізації процесу виховання гуманістичних цінностей студентів у позааудиторній діяльності не стала предметом окремого наукового дослідження.

Все вищезазначене актуалізує необхідність розв'язання наявних суперечностей між:

- потребами суспільства у вихованні гуманістичних орієнтацій та морально відповідальної поведінки студентів, а також – відсутністю цілісної системи педагогічних умов, яка забезпечує реалізацію цього процесу в закладах вищої освіти;

- необхідністю виховання гуманістичних цінностей майбутніх фахівців на засадах практико-орієнтованого підходу, а з іншого – недостатньою готовністю викладачів, наставників до організації відповідної діяльності у виховному просторі університету.

- потребою сучасної студентської молоді брати участь в формах та методах волонтерської діяльності, яка є засобом виховання гуманістичних цінностей та відсутністю системи організації такої позааудиторної діяльності на засадах альтруїзму та милосердя.

Отже, об'єктивна суспільна значущість процесу виховання гуманістичних цінностей студентів, виявлені суперечності, недостатній рівень теоретичної дослідженості проблеми та практичної апробації технологій виховання гуманістичних цінностей студентів в умовах закладу вищої освіти обумовили вибір теми дослідження: **«Виховання гуманістичних цінностей студентів у позааудиторній волонтерській діяльності».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри соціальної освіти та соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова і є складовою комплексної

проблеми «Психолого–педагогічні засади професійної підготовки студентів до соціально–педагогічної діяльності».

Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 5 від 28.11.2019 р.) та бюро Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології Національної академії педагогічних наук України (протокол № 1 від 28 січня 2020 р.)

Мета дослідження: здійснити теоретичне обґрунтування сутності виховання гуманістичних цінностей студентів та перевірити дієвість педагогічних умов реалізації даного процесу в позааудиторній волонтерській діяльності.

Завдання дослідження:

1. Визначити сутність та структуру виховання гуманістичних цінностей студентів.
2. Виокремити особливості виховання гуманістичних цінностей студентів засобами волонтерської діяльності.
3. Обґрунтувати критерії, показати й виявити рівні вихованості гуманістичних цінностей студентів.
4. Здійснити експериментальну перевірку дієвості педагогічних умов, форм і методів позааудиторній волонтерській діяльності як засобу виховання гуманістичних цінностей студентів.

Об’єкт дослідження: виховання гуманістичних цінностей молоді.

Предмет дослідження: педагогічні умови, форми й методи виховання гуманістичних цінностей студентів у позааудиторній волонтерській діяльності.

У дисертаційному дослідженні для досягнення мети й реалізації завдань використано комплекс **методів дослідження:** теоретичні – аналіз, синтез і систематизація вітчизняних й зарубіжних джерел із педагогіки, психології та філософії для визначення понять «цінності», «гуманістичні цінності», «виховання гуманістичних цінностей», «волонтерська діяльність»; аналіз педагогічної, психологічної зарубіжної та вітчизняної літератури та

законодавчих актів для визначення особливостей виховання гуманістичних цінностей студентів у позааудиторній волонтерській діяльності; емпіричні: контент–аналіз документів, метод незалежних експертних оцінок, наративні методики, анкетування, ранжування, кейс–метод для визначення рівня вихованості гуманістичних цінностей студентів; математичні та статистичні: обробка даних анкетування за методами реєстрування, за якими було визначено певну якість в явищах, та описової статистики, за якими було зроблено графічний вираз та кількісне оцінювання даних.

Експериментальною базою дослідження обрано Український державний університет імені Михайла Драгоманова (м.Київ), Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (м.Івано–Франківськ), Львівський національний університет імені Івана Франка (м.Львів), Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (м.Дрогобич), Середню загальноосвітню школу І–ІІІ ступенів № 31 (м.Львів), ліцей «Львівський» Львівської міської ради (м.Львів), Благодійний фонд «Крила Надії» (м.Львів), комунальне некомерційне підприємство львівської обласної ради «Львівська обласна клінічна психіатрична лікарня» (м.Львів).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в дисертаційному дослідженні: вперше визначено й теоретично обґрунтовано: поняття «гуманістичні цінності студентів» як сукупність особистісно–моральних понять та якостей, що утворюють смисложиттєву сутність, що визначає ставлення студента до себе, світу та інших людей, що виховується засобами соціально–позитивної суспільно–корисної громадської чи волонтерської діяльності на основі сформованого морального–гуманістичного досвіду; охарактеризовано критерії та показники вихованості гуманістичних цінностей студентів: інформаційно–пізнавальний (узагальненні знання про гуманістичні цінності, комплекс розумових операцій і прийомів гуманістичного мислення); мотиваційно–ціннісний (наявність позитивної мотивації у процесі виховання гуманістичних цінностей; прийняття гуманістичних цінностей як особистісних); поведінковий (наявність стратегії соціально–схвальної поведінки, що відповідає

нормам суспільної моралі та гуманізму; залучення інших до соціально–схвальної поведінки на засадах альтруїзму та милосердя); надано характеристику рівням вихованості гуманістичних цінностей студентів: низький (адаптаційний); середній (усвідомлений); достатній (базовий) та високий (еталонний); обґрунтовано педагогічні умови виховання гуманістичних цінностей студентів (організація освітнього процесу на основі положень діяльнісного підходу до виховання гуманістичних цінностей студентів; організація інтерактивної взаємодії групи студентів у процесі виховання гуманістичних цінностей; участь у різноманітних формах лікарняної анімації – засіб виховання гуманістичних цінностей студентів–волонтерів; забезпечення педагогічного супроводу та наставництва у вихованні гуманістичних цінностей студентів); уточнено трактування понять «виховання гуманістичних цінностей студентів», «лікарняна анімація»; подальшого розвитку набули зміст і форми, методи соціально–виховної роботи закладу вищої освіти за напрямом виховання гуманістичних цінностей студентів.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в: розробці й упровадженні у практику діяльності закладів вищої освіти педагогічних умов, форм та методів лікарняної анімації у позааудиторній волонтерській діяльності як засобу виховання гуманістичних цінностей студентів; розробці модулів та тем до вибіркокових дисциплін «Волонтерство як феномен цивілізованого суспільства», «Організація анімаційних послуг»; розробці методичних рекомендацій для викладачів й організаторів соціально–виховної роботи в закладах вищої освіти, педагогів, кураторів (наставників) академічних груп, керівників практик.

Матеріали дослідження можуть бути використані в системі підготовки й підвищення кваліфікації науково–педагогічних працівників, які спеціалізуються у виховній роботі закладів вищої освіти; для практичної роботи педагогів, кураторів (наставників) академічних груп; у процесі підготовки студентів за освітніми програмами «Соціально–виховна робота з дітьми та молоддю», «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота».

Результати дослідження впроваджено в освітній та процес: Факультету соціології та соціальної політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (довідка № 01–43/18 від 08.12.2024 р.), Кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи педагогічного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м.Івано–Франківськ) (довідка № 01–23/368 від 02.12.2024 р.); Факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка (м.Львів) (№3180 – Н від 09.10.2024 р.); Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (м.Дрогобич) (довідка №1559 від 4.11.2025 р.); Середньої загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 31 (м.Львів) (довідка № 367 від 23.09.2024 р.); ліцею «Львівський» Львівської міської ради (м.Львів) (довідка №561 від 16.08.2024 р.); Благодійного фонду «Крила Надії» (м.Львів) (довідка № 09.09/01 від 09.09 2024 р.); комунального некомерційного підприємства львівської обласної ради «Львівська обласна клінічна психіатрична лікарня» (довідка № 1925/01.4.19 від 26.06.2024 р.) (м.Львів).

На різних етапах дослідження протягом 2019–2025 рр. було задіяно 432 студенти. До експерименту було залучено студентів II–IV курсів освітнього ступеня «бакалавр», спеціальностей: 011 – Освітні, педагогічні науки; 231 – Соціальна робота; 054 – Соціологія; 073 – Менеджмент Українського державного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова (м.Київ), Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м.Івано–Франківськ), Львівського національного університету імені Івана Франка (м.Львів), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м.Дрогобич).

Особистий внесок здобувача. У статті «Педагогічна діяльність у контексті виховання гуманістично–правових цінностей», опублікованій у співавторстві з Н. Мордовцевою, Ю. Сич, Ю. Полтавською та С. Степанюк, авторським є представлення моделі педагогічної діяльності в контексті виховання гуманістично–правових цінностей. У тезах, до міжнародної науково–практичної конференції, «Організація і зміст навчання асистента з підтримки

дитини у Шотландії» виданими у співпраці з Р.Вайнолою авторським є опис власних спостережень, участі у шотландських школах чи волонтерських програмах підтримки дітей з особливими освітніми потребами; особистий досвід спілкування з місцевими освітянами, аналіз практичних кейсів; авторська позиція щодо цінностей гуманістичної педагогіки у шотландській освіті.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження було представлено в доповідях та повідомленнях на наукових й науково–практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Сучасні технології соціально–педагогічного супроводу особистості в освітньому просторі» (Україна, м.Мелітополь, 18 – 19 квітня 2019 р.), «Педагогіка та психологія: сучасний стан розвитку наукових досліджень та перспективи» (Україна, м.Запоріжжя, 15–16 листопада 2019 р.), «Історичний поступ та сучасність» (Україна, м.Київ, 10 квітня 2020 р.), «Theory, practice and science. Abstracts of XXIII International Scientific and Practical Conference» (Tokyo, Japan, 2021), VII International Scientific and Practical Conference «PROBLEMS AND SCIENTIFIC SOLUTIONS» (April 25–26, 2021 in Melbourne, Australia), «Сучасна теорія та практика соціальної роботи в Україні та зарубіжжі» (Україна, м.Львів. 14–15 листопада 2024 р.); *всеукраїнських з міжнародною участю* – «Особливості підготовки майбутніх соціальних працівників до медико–соціальної роботи» (Україна, м.Глухів. 22 квітня 2021 р.), «Соціальне і правове забезпечення волонтерської діяльності в Україні в умовах безпекових викликів» (Україна, м.Київ, 2023 р.), «Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях» (Україна, м.Харків 7 листопада 2024 р.); *вузівських* – «Партнерство з закладами освіти та соціальними інституціями в контексті визначення соціальних та ціннісних орієнтацій сучасної молоді» (Україна, м.Київ 2022 р.); *міжвузівських науково–практичних семінарах* – «Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі» (Україна, м.Івано–Франківськ 15–16 травня 2024 р.)

Результати дисертаційного дослідження обговорювалися щороку на звітно–наукових конференціях професорсько–викладацького складу

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова та на засіданнях кафедри соціальної освіти та соціальної роботи Факультету соціології та соціальної політики (2020 – 2025 рр.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображено в 20 наукових й науково–методичних працях. З них: 18 праць одноосібних і 2 у співавторстві. У тому числі: 1 публікація в періодичному науковому виданні іншої держави; 1 публікація в закордонному виданні, проіндексованому у базі даних Web of Science Core Collection; 5 статей у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б», 13 тез доповідей, 1 стаття в колективній монографії. Загальний обсяг особистого доробку становить 6 друкованих аркушів.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із анотації, вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (302 найменування), з них 43 іноземною мовою та додатків. Загальний обсяг роботи становить 254 сторінок, із них: 179 сторінок основного тексту, 5–ти додатків, які складають 25 сторінок. Робота містить 13 таблиць та 9 рисунків, що займають 11 сторінок.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИКО–МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ У ПОЗААУДИТОРНИЙ ВОЛОНТЕРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Виховання гуманістичних цінностей особистості в сучасних психолого–педагогічних дослідженнях

Сучасна соціокультурна ситуація істотно трансформує систему ціннісних орієнтацій особистості. Динамічні процеси, які відбуваються в світі – глобалізація, технологічний прогрес, економічні кризи та воєнні конфлікти, політична нестабільність й соціальна поляризація – суттєво впливають на різні аспекти життєдіяльності людини, формуючи нові вимоги до моральної зрілості. Особливо відчутно такі зміни позначаються на сфері освіти, що виступає не лише провідним каналом передачі знань, а також осередком виховання духовно–моральних орієнтирів молодого покоління. Саме освіта покликана забезпечувати гармонійний розвиток особистості та сприяти становленню активного громадянина, здатного до гуманістичного мислення й критичного аналізу дійсності, відповідального ставлення до себе та інших. Без системного виховання моральних цінностей – таких як людяність і милосердя, відповідальність, і доброзичливість, толерантність, творча ініціативність й гідність, культурна самосвідомість – неможливо очікувати позитивних змін у суспільстві. Лише через усвідомлене виховання гуманістичних засад освіта здатна стати рушійною силою морального оновлення нації й побудови стабільного демократичного суспільства.

Як зазначають З. Ковальчук й П. Козира, волонтерська діяльність є потужним механізмом соціалізації і морального розвитку молоді, тому саме в ній відбувається «формування моральних якостей – альтруїзму, емпатії, толерантності, відповідальності та соціальної справедливості» [88, с.1190].

Однією з найвищих й загальнолюдських цінностей, визнаних у всіх культурах, є свобода. Вона виступає фундаментом, основою людського буття й морального вибору. Про її універсальне значення наголошено в Загальній

декларації прав людини, що ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН, де в першій статті зазначено – кожна людина з моменту народження є вільною та має рівну гідність, рівні права, що повинні поважати незалежно від раси, статі або походження [70].

Сучасна система освіти України перебуває на етапі активного реформування й модернізації, – це зумовлює необхідність переосмислення ролі освітньо–виховного процесу та суспільних інститутів у вихованні духовних й гуманістичних цінностей особистості. Оновлення змісту виховання, методів та форм педагогічної взаємодії знаходить своє відображення в ключових нормативно–правових актах держави, серед яких: Конституція України, Конвенція про права дитини, Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про охорону дитинства», Концепція громадянського виховання й громадянської освіти, Національна доктрина розвитку освіти в Україні, а також Національна програма виховання дітей і учнівської молоді. Всі ці документи визначають правові й ціннісні засади становлення молодого покоління як активних громадян демократичного суспільства.

Особливої уваги заслуговує Програма «Нова українська школа» в поступі до цінностей, яке є стратегічним орієнтиром у реформуванні виховної діяльності. Мета полягає в підтримці вчителів, класних керівників, вихователів й управлінців освітньої галузі в переосмисленні сучасних викликів виховання. Документ акцентує увагу на розвитку ключових моральних якостей, формуванні компетентностей та внутрішніх переконань, що сприяють становленню цілісної, високоморальної, професійно успішної та відповідальної, щасливої особистості. Програма базується на ідеї інтеграції ціннісного виховання у всі освітні процеси, з урахуванням вікових й індивідуальних особливостей учнів [144].

Сучасне суспільство переживає складний період трансформації морально–ціннісних орієнтирів. У масовій свідомості спостерігається певне спрощення й матеріалізація життєвих пріоритетів, чке особливо помітно у середовищі молоді. Ієрархія цінностей поступово зміщується від духовних та гуманістичних орієнтирів до прагматичних, споживацьких й індивідуалістичних ідеалів. Освітні

інституції – це школа й університет, які намагаються реагувати на всі виклики, реформуючи виховну систему, впроваджуючи демократичні засади, діалогічне спілкування, партнерство між педагогами й здобувачами освіти. Проте подолання авторитарних моделей виховання, що формувалися десятиліттями, вимагає глибших світоглядних змін, які торкаються самої філософії педагогічного процесу. Людина, як і раніше, орієнтується у власному житті на певні моральні ідеали, норми й переконання, однак нині відчутно зростає невизначеність в питаннях, які саме варто вважати справжньою цінністю. Ми стикаємося з кризою духовного знання, коли розмитими стають уявлення про те, для чого прагнути, а від чого – утримуватися, що є суспільно значущим, а що – лише тимчасову привабливість.

На даний час суспільству потрібне глибоке осмислення сутності самого гуманістичного виховання й ґрунтовного аналізу від сучасної вітчизняної психолого–педагогічної думки.

Проблему виховання гуманістично орієнтованої особистості значною мірою досліджено у сучасній педагогіці й психології. Загальні питання теорії та практики виховної роботи розкриті в працях В. Сухомлинського. Вагомий внесок у розробці методології й теорії гуманістично орієнтованої освіти зробили праці: Г. Балла, І. Беґа, А. Вірковського, І. Зязюна, А. Капської, І. Кирєєва, О. Кононенко, О. Куберника, І. Кузнєцової, Н. Мойсеюка, Н. Ничкало, М. Стельмаховича, О. Сухомлинської та ін.

Саме тому метою даного дослідження і є аналіз виховання гуманістичних цінностей у сучасній психолого–педагогічній думці, і звернення до витоків.

У даному розділі ми розглянемо вчення філософів, психологів, педагогів від стародавніх часів і до сьогодення. Проаналізуємо зв'язок вчень античних філософів на сучасні реформи, які відбуваються в освіті. Розглянемо такі поняття, як цілі виховання та ідеал виховання, гуманістичне виховання й педагогіка, аксіологія навчально–виховного процесу та ін.

Цілі виховання завжди визначаються ідеалом особистості, до якого прагне суспільство. Саме виховний ідеал виступає тим орієнтиром, з якого природно

впливають завдання, зміст й методи виховного процесу. Хоча ці цілі можуть мати і узагальнений, а іноді навіть ідеалізований характер, вони залишаються цілком реалістичними й досяжними в практичній педагогічній діяльності. Загальний напрям виховання зумовлюється низкою чинників – закономірностями фізіологічного розвитку людини, особливостями психічного становлення, рівнем суспільної культури, і провідними філософськими та педагогічними концепціями, що визначають моральні орієнтири епохи. При цьому педагогічна система кожного часу формулює конкретну мету виховання, в якій відображено пріоритети суспільства і його уявлення про духовні та гуманістичні цінності.

Пошук мети виховання має давню історію, яка бере початок ще у античному світі. Давньогрецькі мислителі вбачали головну мету педагогічного процесу у вихованні чеснот й становленні морально досконалої людини. Так, Платон розглядав виховання як процес гармонійного розвитку особистості, в якому поєднуються воля, розум й почуття. Він наголошував, що виховний процес має ґрунтуватися на повазі до дитини, оскільки лише в умовах довіри та доброзичливості можна розкрити її природний потенціал. В діалогах мислителя особистість описується як поєднання основних чеснот – мудрості та мужності, поміркованості й справедливості. Саме ці якості Платон уважав стрижнем виховання гуманістичного світогляду, адже вони сприяють не лише особистому самовдосконаленню, а й гармонії суспільного життя.

Ідеї Арістотеля, викладені у його працях «Про душу» й «Політика», розвивають концепцію безперервного виховання, яке триває протягом усього життя людини й охоплює всі сфери існування – моральну, інтелектуальну, фізичну і духовну. На відміну від Платона, Арістотель наголошував на активній взаємодії між вихователем й вихованцем, розглядаючи процес виховання не як пасивне засвоєння, а як живий діалог та спільна діяльність. Метою виховання він уважав виховання таких рис, як мужність, витривалість й моральна чистота, розсудливість і поміркованість, справедливість.

Паралельно у Давньому Китаї Конфуцій розвинув власну гуманістичну концепцію виховання, в центрі якої стояло поняття жень – чесноти людяності. Під цим терміном мислитель розумів поєднання вірності та щирості, справедливості й любові до ближнього, доброти та мудрості. Ідеал виховання, за Конфуцієм, полягає у вихованні «благородної людини» – особистості, здатної керуватися внутрішньою моральною природою, а не соціальним походженням. Він стверджував, що саме виховання, а не статус або походження, визначає цінність й велич людини.

Отже, у педагогічних поглядах Платона, Арістотеля та Конфуція простежується спільна думка: мета виховання полягає у вихованні гуманістичних цінностей, які забезпечують гармонію особистості та добробут суспільства.

Цікаво відзначити, що всі світові релігії пропагують основні чесноти. Багато з цих принципів можна знайти в священних текстах, таких як Веди, Біблія та Коран. Наприклад, Декалог, переданий Богом через пророка Мойсея, приписує виховання особистості, здатної відповідати християнським нормам поведінки. Дані заповіді не тільки визначають стосунки людини та Бога, але й регулюють людські стосунки. Оскільки ці заповіді є загальними, то можна трактувати як загальнолюдські цінності. До них належать: повага до батьків («Шануй батька твого та матір твою, і буде тобі добре, і довголітній ти будеш на землі»), заборона вбивства, перелюбу, крадіжки, лжесвідчення, заздрості, переслідування ближнього свого.

Християнство доповнило всі заповіді вченням про любов до ближнього, що Ісус Христос виклав у Нагірній проповіді. Центральним постулатом цієї проповіді є і принцип: «Поводьтеся з іншими так, як би ви хотіли, щоб поводитися з вами». Ці слова є важливою складовою християнського вчення, проте вони не вичерпують його змісту як загальнолюдської цінності. Крім милосердя, основними моральними чеснотами є: активна життєва позиція, вірність обраному шляху, почуття захищеності, співчуття, ентузіазм, віра, надійність, довірливість, товариськість, щедрість, прощення, готовність прийти

на допомогу, чесність, оптимізм, оптимістичність, слухняність, смиренність, надія на Бога, покаєння, благоговіння, повага, самодисципліна, безкорисливість та інші.

У сучасній освітній практиці значна увага приділяється духовно–моральному вихованню школярів, зокрема через проведення занять з християнської етики та катехизму. Під час таких уроків учні знайомляться з біблійними притчами, розповідями про життя Ісуса Христа, апостолів та святих, що допомагає осмислювати приклади милосердя, жертвності й любові до ближнього. Важливою складовою духовного становлення є іспит совісті й таїнство сповіді, що сприяють вихованню здатності до саморефлексії, усвідомлення власних вчинків й відповідальності за них. Самовиховання, таким чином, відбувається через внутрішнє переосмислення власних дій, розуміння покарання постає не як кара, а як можливість очищення і морального відновлення через покаяння й примирення із собою та світом.

Проблема виховання цінностей привернула до себе увагу й педагогів. Підходів до її вирішення налічується багато. Проблема виховання цінностей й моральних засад особистості в усі історичні епохи привертала увагу провідних мислителів та педагогів світу. В різні часи власні концепції виховання та розвитку духовності людини розробляли К. Гельвецій, І. Гербарт, Я. Коменський, Дж. Локк, І. Песталоцці, Ф. Райн, Е. Роттердамський, Ж. Ж. Руссо, Б. Спіноза й багато інших філософів та педагогів, чиї ідеї стали теоретичною основою гуманістичної педагогіки.

Французький філософ–матеріаліст Клод Гельвецій в своїх працях підкреслював, що у вихованні має бути визначена єдина, чітко усвідомлена мета – виховання людини, здатної діяти на благо суспільства. На його переконання, справжня мета виховного процесу полягає не лише у набутті знань чи навичок, а у вихованні серця, відчутті й совісті, у вихованні гуманності як внутрішньої потреби людини. Гельвецій вважав, що завдання педагога полягає у тому, яке «відкрити серце для доброти, а розум – для істини», виховуючи особистість, що розуміє нерозривний зв'язок між власним благополуччям й добром суспільства.

Отже, виховання має формувати не просто освічених людей, а й свідомих громадян та патріотів, що поєднують індивідуальні інтереси з інтересами держави і народу.

Не менш вагомий внесок у розуміння природи моральності зробив Бенедикт Спіноза, голландський філософ–раціоналіст. В своїй знаменитій праці «Етика» він розкриває нові горизонти осмислення людської поведінки, доводячи, які вона зумовлена єдністю тілесних та духовних потягів. Спіноза вважав, що справжнє пізнання добра й зла є результатом розуміння закономірностей людської природи, а не зовнішнього примусу або авторитету. Виховання, на його думку, має допомагати людині усвідомлювати власні емоції, керувати ними та досягати внутрішньої свободи через розвиток розуму. Саме таке свобода духу, обґрунтована Спінозою, стала одним з ключових орієнтирів в подальшому становленні гуманістичної педагогічної думки. Він підкреслює, що «якщо в душі кожної людини зростає любов до ближнього, безкорислива турбота про ближнього, співчуття до нього, так можна говорити про розвиток гуманних почуттів». Важливим аспектом розвитку людських якостей, на думку філософа, є здатність людини очікувати радості, що вона приносить іншим. Спіноза підкреслював, що гуманістичні почуття виховуються через усвідомлення стосунків з іншими людьми, що важливі для розвитку моральної свідомості.

Чеський мислитель Я. Коменський відіграв важливу роль в розвитку педагогічних ідей, у своєму творі «Материнська школа» використав епіграфом слова Цицерона: «Основою всієї держави є правильне виховання молоді». Коменський вважав, яке навчання й виховання повинні бути спрямовані на досягнення трьох основних цілей: по–перше, виховання у дітей добродішних вчинків на прикладі батьків та вчителів, по–друге, відпрацювання систематичних добродішних вчинків як основи морального виховання, по–третє, забезпечення поміркованості вчинків. дисципліни у рамках релігійної освіти. Таким чином, він наголошував на важливості виховання гуманістичних цінностей через освіту, роблячи школу «майстернею людяності й людяності». Актуальність таких підходів є значною та сьогодні, адже виховання

гуманістичних цінностей є основою формування морально–етичної свідомості сучасної молоді.

Англійський філософ й педагог Дж. Локк. З іншого боку, головною метою виховання Локк визначає підготовку джентльмена, людини, що «вміє мудро й розважливо вести свої справи». Він наголошував на розвитку активності, ініціативи, практичних знань, необхідних для успішного життя в суспільстві. Його концепція виховання орієнтована на вихованні вміння діяти самостійно, що є важливим аспектом сучасної педагогічної практики.

Французький просвітитель Дж. Дж. Руссо, що є зачинателем теорії гуманістичного виховання, в своїй праці «Еміль, або про виховання» зазначає, що дитина народжується безпорадною й слабкою, а завдання батьків та вчителів – виховати людину, сформувати загальнолюдську. принципи. Він підкреслював, що головним завданням освіти – навчити дитину жити як людину, а не як представника певної професії або соціальної ролі, як це прийнято у традиційних системах освіти. Руссо стверджує: «Жити – це ремесло, якому я хочу навчити свого учня. Вийшовши з моїх рук, він не буде ні суддею, ні священиком, ні солдатом, він буде перш за все людиною». Ідеї Руссо сприяли вихованню гуманістичних підходів, спрямованих на формування моральної самосвідомості особистості.

Швейцарський педагог І. Песталоцці, навпаки, описує принцип послідовності в вихованні, особливо розвиток здібностей та талантів, що дитина має від народження, й їх постійне вдосконалення шляхом морального виховання. В своєму творі «Лінгард і Гертруда» Песталоцці наголошує на важливості розвитку чуйності й задоволення базових потреб дитини любов'ю і добрими вчинками, що мають бути закладені у дитячих серцях. Він вважає – критерієм моральності є «досконале знання добра, досконале вміння й бажання творити добро».

Німецький філософ І. Кант також наголошує, що виховання має готувати дитину до «завтрашнього дня», а не тільки до теперішнього. За його словами, «дітей треба виховувати не для сьогодення, а для майбутнього, можливо, кращої

людяності, тобто ідеї людяності». Його послідовник, вчитель Ф. Рейніс конкретизував це вчення, стверджуючи, що освіта має виховати з учня справді добру людину, чутливу до всього, що заслуговує на увагу, та здатну працювати на благо свого народу, сумлінну, щиру й глибоко релігійну.

Отже, виховання гуманістичних цінностей, що є основою педагогічних ідей таких мислителів, як Спіноза, Коменський, Локк, Руссо, Песталоцці й Кант, є невід'ємною частиною розвитку особистості у контексті загальнолюдських принципів. Ці теоретичні підходи сприяють вихованню моральної свідомості та етичних орієнтацій сучасної людини.

Одним із найвпливовіших представників класичної німецької педагогічної школи вважається Йоганн Фрідріх Герbart – мислитель, що заклав наукові основи педагогіки як самостійної галузі знання. Центральною ідеєю концепції було всебічне виховання дитини на основі розвитку багатогранних інтересів, які охоплюють інтелектуальну, моральну, естетичну й практичну сфери особистості. Герbart вважав, що справжня мета виховання полягає у вихованні доброчесної людини, здатної до свідомого самоконтролю, моральної відповідальності й гармонійної взаємодії з навколишнім світом. Ідеал виховання, за Герbartом, полягає не лише у знаннях, а й у виробленні внутрішньої культури поведінки, яке ґрунтується на повазі до суспільних норм, законів та встановленого правопорядку. Він підкреслював, що виховний процес є спрямований на особистість, не стільки на пристосування до середовища, скільки на свідоме прийняття моральних принципів, що забезпечують стабільність й гуманність в суспільстві.

На переконання вчених–гуманістів, лише високоосвічена, духовно розвинена людина здатна усвідомити неповторну цінність іншої особистості, визнати її право на гідність, свободу вибору і можливість бути собою. Саме рівень освіти, інтелектуальний та культурний розвиток виховують основу для розуміння людяності як головної моральної норми суспільного життя. Гуманістичне виховання, розглянуте як важливий психолого–педагогічний феномен, спирається на філософське осмислення сутності людини, її місця, ролі

й призначення в світі. З огляду на те, яка відповідь на питання про природу людини не може бути однозначною, в різні історичні періоди виникали та розвивалися численні гуманістичні концепції, що пропонували власне бачення гармонії між духовним, моральним й соціальним розвитком особистості. Ці концепції поєднують в собі ідеї самоповаги, доброзичливості, відповідальності та морального самовдосконалення, яке визначають гуманістичний вектор сучасної освіти й виховання (див. табл. 1.1) [23, с.20].

Таблиця 1.1.

Гуманістичні концепції різних антропологіях

Назва	Представники	Ціннісні орієнтири
Християнсько–педагогічна	М.Бердяєв, А.Волошин, Р.Декарт, І. Кант, Я.Коменський, І.Огієнко, Г.Сковорода, Б.Спіноза, Т.Шевченко, К.Ясперс та ін.	Основна увага належить душі, безсмертю, вірі, надії та любові. Земні цінності перебувають в постійній динаміці та пошуку нового сенсу буття.
Соціально–педагогічна	Ф.Вольтер, К.Гадбвецій, Д.Дідро, А.Дістерверг, І.Песталоцці, Ж.Ж.Руссо, І.Франко, Я.Чепіга та ін.	Базові цінності: злагода, праця, рівність, свобода, солідарність. Формування людини залежить від суспільства.
Науково–педагогічна	Х.Алчевська, Б.Грінченко, О.Іванчук, Г.Костюк, С.Русова, В.Сухомлинський, К.Ушинський та ін.	Ключові цінності; автономність, самореалізація, індивідуальність. Людина сама обирає систему цінностей для життя в соціокультурному просторі.

Для повного й адекватного розуміння сутності поняття «гуманістичне виховання» необхідно насамперед уточнити зміст базового педагогічного

терміна «виховання». Це поняття є ключовим у педагогічній науці, оскільки воно охоплює цілеспрямовану, системну та усвідомлену діяльність суспільства, сім'ї та освітніх інституцій, спрямовану на виховання гармонійно розвиненої особистості. Виховання передбачає не лише засвоєння норм та цінностей, але і створення умов для розвитку інтелектуальної, моральної, духовної, естетичної й фізичної сфер людини. В його основі – взаємодія вихователя і вихованця, спрямована на виховання свідомості, почуттів, переконань й життєвих орієнтирів. Тож, виховання можна розглядати як безперервний процес становлення людини, в якому поєднуються соціальний досвід, моральні норми та прагнення до саморозвитку, яке створює підґрунтя для гуманістичного підходу в освіті.

Зміст виховання буває різним: моральне, розумове, трудове, естетичне, фізичне тощо. Очевидно, якщо різносторонній процес виховання особистості є цінним і значущим, що свідчить про спрямованість на гуманізм.

З метою дослідження сутності поняття «гуманістичне виховання» ми проаналізували педагогічні словники й енциклопедії. Нами виявлено, що розкриття поняття власне «гуманістичне виховання» недостатньо висвітлено. Проте, ми виявили наявність не менш важливих базових понять, що допомагають скласти уявлення про даний термін, й показують важливість даної теми серед сучасних науковців.

В тлумаченні, поданому в «Українському педагогічному словнику» під редакцією С. Гончаренка, [53] поняття «гуманізм» визначається як «визнання цінності людини як особистості, її права на свободу, щастя, розвиток й вияв своїх здібностей». В цьому ж виданні поняття «гуманістичне виховання» тлумачиться як «спрямованість педагогічного процесу на розвиток духовного світу особистості, виховання в неї почуття гідності, доброзичливості, милосердя, поваги до людини».

Поняття «гуманістична педагогіка», за О. Сухомлинською й І. Бехом, розглядається як провідний напрям сучасної педагогічної думки, яке ґрунтується на ідеї цілісного розвитку людини, її свободи, самореалізації й моральної

відповідальності за інших [212]. Поняття «гуманізація освіти» трактується як ключовий напрям сучасного педагогічного мислення, яке передбачає глибоку переоцінку всіх елементів навчально–виховного процесу з урахуванням їхнього впливу на виховання особистості. Йдеться про зміну акцентів від формального засвоєння знань до розвитку людини як цілісної духовної істоти, здатної до самопізнання, співчуття і творчого самовираження. Гуманізація освіти вимагає, щоб школа, учитель й система виховання загалом сприймали дитину не як об'єкт впливу, а як рівноправного суб'єкта освітнього процесу, до якого варто ставитися з повагою, довірою і вірою в його потенціал.

Підкреслюючи цю ідею, П. Юркевич наголошував на гуманістичний ідеал людини полягає в гармонійному розвитку її природних сил й духовного світу. Людина, за його переконанням, має право та покликання вдосконалюватися, зростати в знаннях і моральності, тим самим утверджуючи сенс свого існування на Землі. Це – своєрідна віра у внутрішню велич та безмежні можливості людської природи [253].

Таким чином, загальновизнаного формулювання сутності поняття «гуманісте виховання» немає, проте науковці працюють у цьому напрямку, намагаються оптимізувати процес гуманістичного виховання в усіх сферах людського буття.

Науково–технічний прогрес у ХХ ст. досяг піку свого розвитку тому виховання гуманістичних цінностей є і провідним принципом для гармонійного розвитку особистості й суспільства загалом.

На сучасному етапі українські вчені, філософи (Г. Балл, М. Бережний, І. Бех, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, Н. Загородська, І. Зязюн, В. Кремень, С. Максименко, С. Мельничук, О. Пехота, В. Рибалка, О. Савченко, С. Сисоєва, П. Таланчук та ін.) активно аналізують різноманітні проблеми функціонування гуманістичних цінностей, і їх вплив на виховання у контексті особистісно–орієнтованого підходу. Основа даного підходу полягає в цілісному вивченні власне особистості і її гармонійного включення у систему освіти та виховання. Головне завдання педагогіки – це забезпечити оптимальні умови для виховання

особистості, що б стимулювали її до самоактуалізації [23, с.20]. Подібною точки зору дотримувався і американський психолог та педагог Абрахам Маслоу, один з засновників гуманістичної психології. Його підхід до освіти базується на глибокій повазі людської індивідуальності, унікальності внутрішнього світу кожної особистості й природного прагнення до самореалізації. Учений вважав за головне завдання педагогіки полягає не в нав'язуванні зовнішніх моделей поведінки, а створенні сприятливих умов для самопізнання, розкриття потенціалу й виховання внутрішньої гармонії людини. Гуманістичний погляд Маслоу на процес виховання і навчання передбачає сприйняття учня таким, яким він є насправді, без примусу та оцінювання, натомість – з підтримкою, довірою і вірою в його можливості. Саме через допомогу особистості усвідомити власні потреби, цілі та здібності, педагог, за Маслоу, сприяє становленню зрілої, відповідальної і духовно розвиненої людини, здатної реалізувати свої життєві прагнення (див.рис.1.1.). Це власне є гуманістична психологія, яку започаткував А. Маслоу й К. Роджерс. Вони відстоювали думку, що кожна особистість є цінністю, досліджували можливості її зростання, психічне здоров'я.

Рис. 1.1. Ієрархія потреб за Маслоу

Гуманістична психологія А. Маслоу сприяла розвитку гуманістичної педагогіки. Головна мета полягала в відкритості особистості до сприймання

нової інформації, можливості свідомо й відповідально підходити до вирішення різних життєвих ситуацій, самоактуалізації. Проте, Р. Діпбойє, У. Хоуел розкритикували ідею А. Маслоу. Вони вважали, яка ієрархія потреб психолога має бути не горизонтальною, а вертикальною. Оскільки, індивід може одночасно відчувати потребу в безпеці, в самоактуалізації чи фізичному комфорті. Не завжди люди, в яких задоволені потреби нижчого рівня, прагнуть до вищого рівня, або вищий рівень може перемагати нижчий.

Проте, ієрархія потреб А. Маслоу й на сьогоднішній день залишається популярною як серед науковців, так й серед людей, що цікавляться саморозвитком.

До питання гуманістичних цінностей звертається й Е. Фромм, що у праці «Психоаналіз і етика» розрізняє авторитарну й гуманістичну етику, виходячи з їхнього змісту і спрямованості. Філософ вважає, що «добро» є корисним для людини, а «зло» – шкідливим для неї. В гуманістичній етиці людина є не лише законодавцем та виконавцем норм, але і формальним джерелом цих норм, їхньої регулюючої сили та змісту. Однак, на думку Фромма, суспільство перешкоджає вихованню гуманістичних цінностей, оскільки надає перевагу конкуренції, торгівлі й владі над природою. Е. Фромм стверджує, якщо шлях до виховання гуманістичних цінностей лежить через любов до ближнього і пошук істини.

Важливість гуманістичних ідей відображена також в працях С. Рубінштейна, особливо у «Загальних проблемах психології» й «Теоретичних питаннях психології та проблемі особистості». У своїх працях він зазначає, що гуманістичне виховання має здійснюватися безпосередньо протягом усього життя людини, формуючи її характер та внутрішнє ставлення до навколишньої дійсності. Гуманістичні цінності не потребують нав'язування особливих правил поведінки або їхнього навчання; неправильний підхід до цієї проблеми і її нерозробленість в педагогіці є однією з головних перешкод в вихованні підростаючого покоління. Важливу роль в вихованні й розвитку моральної особистості відіграють творчість, етика і соціальна доброчесність. На думку

Рубінштейна, через акт творчості, через творення як предмета й самого себе, особистість визначається лише через її включеність у велике соціальне ціле.

Найновішою концепцією, яка втілює демократичні, гуманістичні ідеї у психолого–педагогічній науці є теорія особистісно–орієнтованого виховання. Вона запропонована І. Бехом, розроблена у Інституті проблем виховання АПН України. Як підкреслює науковець, сучасна психолого–педагогічна думка перебуває на етапі глибокого оновлення своїх методологічних засад, зокрема у частині осмислення процесів духовно–морального виховання та розвитку дитини. Відбувається активне переосмислення традиційних підходів, яке раніше ґрунтувалися переважно на нормативних моделях поведінки, та користь більш особистісно орієнтованих, ціннісних й діяльнісних концепцій виховання. Сучасна педагогіка прагне поєднати наукові досягнення психології, етики, культурології й філософії, щоб забезпечити гармонійний розвиток внутрішнього світу дитини. В цьому контексті створюються і упроваджуються новітні виховні технології, спрямовані на виховання в учнів духовності, емпатії, почуття відповідальності, здатності до самоаналізу й морального вибору. Отже, сучасна наука не лише осучаснює зміст виховання, а і надає йому гуманістичного, ціннісно–смыслового виміру. У їх основі лежить втілення гуманістичних цінностей в виховному та навчальному процесі, що зводиться до виховання в дитини позитивного ставлення до себе й оточуючих, сприйманні інших такими, якими вони, є: «Дитина–гуманіст з повагою ставиться до своїх думок, інтересів, позицій, а також до інтересів, думок тощо своїх товаришів, однокласників, дорослих, навіть якщо вони суперечать її власним» [19].

На переконання дослідника, гуманістичні цінності становлять ядро духовно–морального світу особистості й визначають її здатність до саморозвитку і творчої самореалізації. Центральне місце серед них займає людина що є найвищою суспільна цінність, яка усвідомлює власну гідність, відповідальність й здатність виховувати у собі справжню особистість. Педагог наголошує, що гуманізм проявляється не лише у моральних переконаннях, а і в практичній діяльності, в прагненні до вдосконалення культури, творчості,

взаємоповаги й толерантності. Важливим показником сформованості таких цінностей є досягнення духовності – гармонійного стану, коли внутрішній світ людини поєднується з її етичними вчинками, здатністю до співпереживання, милосердя і любові до ближнього. Саме духовність, на думку педагога, відображає найвищий рівень гуманістичного виховання, що є критерієм зрілої й відповідальної особистості. Такі цінності підкреслюють значущість не лише гуманістичного виховання особистості, а і гармонійний розвиток культури та духовності суспільства. Від правильного усвідомлення цієї концепції й буде залежати підбір виховних методів і основних інструментів у діяльності педагога.

І. Бех стверджує, що для досягнення ідеї гуманістичної педагогічної психології має бути звернення до свідомості та самосвідомості дитини; захист і підтримка школяра, його прав; врахування оволодіння духовною культурою як людства так й свого народу. Соціальним підґрунтям виховання гуманістичних цінностей виступає вся система ідеологічних, культурних та духовних чинників, які склалися у суспільстві та визначають зміст морального досвіду людини. Саме суспільні інститути – освіта, культура, релігія, засоби масової комунікації, сім'я – виховують і транслюють до свідомості особистості певні смисли, норми й уявлення про добро та зло, справедливість, обов'язок, людяність. Вони задають ціннісні орієнтири, що стають підґрунтям для самопізнання, морального вибору й соціальної поведінки. Ці джерела духовних орієнтацій можуть проявлятися в філософських та релігійних доктринах, у художній літературі, музиці, мистецтві, в правових системах, у традиціях й звичаях народу, в формах заохочення, нагород та навіть в механізмах соціального контролю. На побутовому рівні важливу роль відіграють родинні установки, настанови батьків, що передають дитині уявлення про те, яке є морально прийнятним, а що – неприйнятним. Все це створює соціокультурне середовище становлення гуманістичних орієнтацій особистості [19].

Гуманістичні ідеї І. Беха знайшли свій розвиток в багатьох Програмах шкільного навчання. Так, зокрема, в курсі «Етика» для 5–6 класів І. Бех, Н. Ганнусенко, К. Чорна розкривають сутність понять авторитарної й

гуманістичної моралі (див рис.1.2.). Де авторитарна мораль – це як форма суспільної свідомості, що полягає у нормативно–регулятивній функції. Гуманістична мораль тут виступає способом духовно–практичного пізнання світу особистістю та підкреслює найбільшу цінність – людину, а її права – пріоритетними над державними й суспільними інтересами.

Рис. 1.2 Функції гуманістичної моралі

На думку К. Чорної, гуманістична мораль громадянського суспільства може відрізнятися від комуністичного, мусульманського, буддистського або християнського суспільства. Перш за все, в основі громадянського суспільства лежить законний і цивілізований спосіб відстоювання своїх інтересів, права й свобод. Таким чином, завданням педагогів, батьків, соціуму полягає в пізнанні культур інших країн, створення ефективних методик та технологій в виховному процесі, а також контроль й перевірка досягнутих результатів.

У своїх наукових доробках К. Дорошенко продовжує розробку проблеми виховання ціннісних орієнтацій особистості, наголошуючи, що мораль в цьому процесі виконує надзвичайно важливу ціннісно–орієнтовану функцію. На її думку, саме завдяки моральним установкам дитина здатна вибудовувати образ власного «ідеального Я» – внутрішній взірець, з яким вона порівнює свої вчинки, почуття та наміри. Такий образ виконує роль морального компаса, який спрямовує людину на вдосконалення власної поведінки, самовиховання та розвиток духовності. В цьому контексті моральні цінності стають не лише критеріями оцінки дій, а і рушійною силою, що мотивує до позитивних змін й гармонійної взаємодії з навколишнім світом.

К. Дорошенко підкреслює, що важливими складовими цього процесу є виховання усвідомленого ставлення до себе та до інших людей, до своєї Батьківщини, до природи і людства загалом. Не менш значущим є також розвиток почуття власної гідності, знання своїх прав та свобод, а також готовність відстоювати їх у суспільстві [60, с.20].

Щодо теми гуманістичних цінностей висловлюється й О. Тепла. Дослідниця виходить з тлумачення поняття «гуманістичний», яке розуміє як спрямованість усього виховного процесу на особистість, визнання її найвищою цінністю і метою суспільного розвитку. В центрі гуманістичного підходу, за її твердженням, перебуває людина як самоцінна істота, здатна до самопізнання, духовного зростання та морального самовдосконалення. Відповідно, гуманістичні цінності розглядаються не лише як система моральних норм або абстрактних переконань, а передусім як живий прояв гуманності в взаєминах між людьми, в їхній щоденній діяльності, спілкуванні, праці й служінні іншим. Такі цінності виявляються в готовності до взаємопідтримки, милосердя, толерантності, доброзичливості, умінні приймати та розуміти іншого. Отож, гуманістичні орієнтири особистості виявляються через її активну участь в соціальному житті, в вчинках, які приносять користь не лише собі, а і суспільству в цілому.

На її думку, з позиції «гуманістичної етики», людина може бути щасливою лише в взаємодії з іншими. Особистість має лише один шлях бути гармонійною з собою і світом – реалізувати свої творчі здібності.

Описані вище концепції самоактуалізації як основи гуманістичного виховання дотримуються А. Вірковський, П. Підласий й ін. Гуманістичне виховання для них – це повага до особистості, її цілісності та підтримка прагнення максимально реалізувати свої здібності та можливості.

За твердженням О. Савченко, теорія гуманістичного виховання ґрунтується на ідеалах духовно-національних, загальнолюдських цінностях. Соціологічна рефлексія та антропоцентризм є важливою складовою у розвитку внутрішнього світу людини.

Провідними напрямками гуманістичного виховання П. Перепелиця та І.Кирєєв визначають: в процесі виховання гуманістичних переконань педагог має дотримуватися певних принципів, які забезпечують ефективність виховного впливу; передусім важливою є цілеспрямованість виховної роботи: учитель повинен чітко усвідомлювати мету та ідею, які він прагне донести вихованцям, а також добирати відповідні засоби, методи та форми педагогічної діяльності; не менш значущою є конкретність та доступність змісту моральних настанов, яке передбачає використання реальних життєвих прикладів, ситуацій з досвіду самого педагога і його учнів, а також прикладів з культурного або місцевого середовища; особливу роль відіграє опора на власний досвід вихованців, адже через аналіз особистих вчинків, стосунків та поведінкових моделей виховується справжня гуманістична свідомість; важливими також є логічність, послідовність та доказовість в поданні матеріалу; емоційна виразність та щирість виховного впливу; а також повага до особистості учня, поєднана із вимогливістю і підтримкою його позитивних якостей [19].

На переконання І. Шевчук, процес гуманістичного виховання особистості має розглядатися як єдина, цілісна система навчально–виховної взаємодії, в центрі якої стоїть людина із її духовними, моральними й інтелектуальними потребами. Учена підкреслює, що виховання, побудоване на гуманістичних засадах, спрямоване на пробудження внутрішніх сил особистості, розвиток її самосвідомості, здатності до морального самовдосконалення та творчої самореалізації. Головною метою такого підходу є виховання гармонійно розвиненої людини, здатної до співпраці, емпатії, відповідальності та взаємоповаги.

І. Шевчук виокремлює низку ключових принципів гуманістичного виховання, серед яких – партнерська взаємодія між учителем й учнем, заснована на довірі й спільній діяльності; віра педагога в природні здібності та потенціал дитини; формування духовного зв'язку між наставником та вихованцем; педагогічна тактовність й делікатність в спілкуванні; постійне вдосконалення виховного середовища; а також глибока повага до особистості дитини як

унікальної цінності, що розвивається у процесі взаєморозуміння та співтворчості [248].

Дещо новими є погляди Р. Калініної, що сприймає гуманність як особистісну якість. Її зміст полягає в наслідуванні принципів гуманізму у повсякденному, доброзичливому ставленні людини до довкілля. Довіра, мужність, повага, почуття справедливості, співчуття, чуйність – це ті якості, що визначають зміст гуманності. А їх зовнішнє вираження проявляється в ввічливості, поступливості, скромності, терпимості.

Тому, продовжуючи дану думку І Хомякова визначає гуманізм, як людяність у усіх проявах особистісної поведінки. Вона спрямована на розвиток, захист й оберігання прав людини на життя. Життя – це найвища цінність.

Стратегічною метою виховання Т. Поніманська визначає виховання гуманної особистості, що пливе самим ходом історичного розвитку. Гуманною є така людина, яка допомагає іншим, розвиває власні можливості, людина, яка керується гуманістичними цінностями, глибоко шанує культуру як і джерело духовного збагачення й морального вдосконалення. Вона прагне не просто накопичувати знання, а й осмислено їх використовувати для власного розвитку та служіння суспільству. Такій особистості притаманна постійна внутрішня потреба в самопізнанні, розширенні світогляду, вдосконаленні своїх умінь та навичок. Вона прагне до гармонійного поєднання інтелектуального, емоційного й етичного зростання, усвідомлюючи, що культура й освіта є головними засобами самореалізації і самоствердження. Висока цінність культури для неї полягає не лише в збереженні традицій, а й в творчому розвитку, в здатності перетворювати отримані знання на життєву мудрість, яка допомагає гідно діяти, мислити критично і залишатися морально стійкою особистістю в будь-яких обставинах. Вона стверджує, що людина є суб'єкт всебічної відповідальності за наслідки своєї діяльності, свого буття. Сьогодні особистість має можливість самостійного вибору поведінки, світогляду та разом з тим зростає важливість виховання гуманного підґрунтя, насамперед освітнього. Оскільки, в сучасних

умовах гуманізм набуває значення методологічних засад освіти і виховання, стає духовною основою виховання особистості [170, с.3].

Проте, все більше й частіше вчені намагаються привернути увагу освітян на християнські цінності, які є традиційними для українського народу. Зокрема О. Вишневський вказує на розвиток сумління людини, яке вберігає її від творення поганих вчинків, застерігає від гріха, вказує на проступки вчинені проти моралі. Автор вказує, що Християнська концепція виховання посідає провідне місце у історії європейської педагогічної думки і є невід'ємною складовою духовно–моральної культури континенту. Вона сформувалася як цілісна стратегія, яка поєднує етичні, філософські й педагогічні засади, та донині зберігає свій вплив в системах виховання більшості країн Європи. Така стратегія спирається на християнські ідеали любові, милосердя, справедливості, взаємоповаги й служіння ближньому, що пронизують суспільні відносини, культурні практики та освітні моделі. Вона виявляється не лише у релігійних формах, а й в світських підходах до морального виховання, зокрема у орієнтації на духовність, гуманізм й цінність людського життя. Саме тому християнська педагогічна традиція продовжує залишатися однією з домінантних в сучасній Європі, впливаючи на культуру, суспільну мораль й освітні парадигми більшості європейських держав [42].

Підтвердження думок О. Вишневського знаходимо у поглядах В. Брецінки. Він вважає, що моральність відділена з вірою у Бога, то з'являється скептичні думки до неї. Педагог висвітлює важливість школи в вихованні основних цінностей особистості, а також допомогу батьків в пропагуванні релігійно–морального виховання.

Описані вище погляди важко сприймаються сучасним науково–технологічним суспільством, у якому сформоване уявлення про обмеженість впливу моральних або релігійних поглядів. «Панування подібних уявлень призводить до такого стану речей, коли науково–технічний розвиток опиняється під владою людських пристрастей, насамперед марнославства, гордощів, прагнення дедалі більшого комфорту тощо, що руйнують духовну гармонію

життя й тягнуть за собою всі негативні наслідки. І нині для забезпечення нормального людського життя як ніколи необхідне повернення до втраченого впродовж минулого століття зв'язку наукового знання з релігійними, духовними й моральними цінностями. Саме освіта покликана нині стати об'єднавчим стрижнем, навколо якого можливе виховання фундаментальних духовних цінностей людства», підсумовує В. Скотний [202].

Цінність людини й освітньо–педагогічного процесу здатне виховати аксіологічне спрямування навчально–виховного процесу. З цього приводу В. Скотний наголошує: «Від змісту й спрямованості навчальних дисциплін, виховного процесу залежить духовна, морально–психологічна культура студентів. Виходячи з стану особистості, неоднозначних соціокультурних впливів на неї, спрямованість освітянського процесу у державі має бути націленою на духовне збагачення й творчу діяльність особистості, яка розкриває свої здібності до самореалізації й створення умов для саморозкриття інших людей» [202, с.284]. Проте, виховання ціннісних орієнтацій не відбувається без певних труднощів і перепон. Розвиток особистісних якостей студента пов'язане з певним опором до виховання гуманістичних цінностей.

Серед ряду причин, що гальмують виховання аксіологічних основ особистості, Н. Асташова виокремлює когнітивний дисонанс (суперечність між знаннями й уявленнями), захисні механізми (оберігають людину від нав'язування чужих думок), ситуативні фактори та ін.

Цілісний процес виховання й навчання має бути спрямований, на думку М. Касьяненка, на виховання всебічно та гармонійно розвиненої особистості. Таке гуманістичне виховання має відбуватися у умовах індивідуального підходу, гуманних демократичних відносинах і при співпраці вихователя й вихованця [83].

Особистісно–орієнтована взаємодія педагога і вихованця веде власне до гуманістичного виховання. Л. Бобко стверджує, що така взаємодія має бути заснована на національно–духовних і діалектичній єдності загальнолюдських

цінностей, які мають за мету виховання особистості як неповторної людини, готової до саморозвитку, само актуалізації, самореалізації [23].

Ідея осмислення гуманістичних цінностей в навчально–виховному процесі й поєднання їх з аналізом філософських джерел в визначенні уявлень про світ, суспільство та місце людини у ньому належить В. Кременю. На його думку: «Основні постулати гуманістичних цінностей, які перейшли у загальнолюдські, громадянські, самобутність особи, її свободи та гідність, повага до людини, її життя як найвищої суспільної цінності» [111].

У своїх працях Г. Балл розвиває концепцію раціогуманістичного підходу «Орієнтири сучасного гуманізму» й «Сучасний гуманізм та освіта: соціально–філософські й психолого–педагогічні аспекти» акцентує увагу на актуальності виховання в студентів гуманістичних цінностей, вважаючи освіту основною сферою використання гуманістичних ідей на принципах взаємної поваги, діалогічної взаємодії і толерантності. Вчений стверджує, що: «Провідний принцип гуманістичної психології та педагогіки полягає у постулюванні закладених в кожному індивіді, в кожній дитині можливостей гармонійного особистісного розвитку та базованої на ньому моральної поведінки – можливостей, що, за умови певної підтримки, здатні реалізуватись» [8]. Учений наголошує, якщо процес виховання гуманістичних цінностей в сучасному суспільстві повинен ґрунтуватися на засадах конструктивного ставлення людини як до власного життя, так й до соціального середовища, в якому вона реалізується. Він підкреслює необхідність гармонійного поєднання індивідуального і суспільного аспектів буття, тому лише їхня рівновага забезпечує моральну зрілість особистості. Особливу увагу дослідник звертає на небезпеку надмірного раціоналізму, що може призвести до емоційної черствості, знецінення духовного виміру людського існування і втрати гуманістичних орієнтирів.

Серед важливих чинників гуманістичного виховання він виділяє розвиток інтелектуальної культури, осмислення психологічних основ гуманної поведінки, формування здатності до емпатії й морального самоконтролю. Педагог також

вважає необхідним забезпечити не лише засвоєння знань про гуманістичні цінності, але і їхнє глибоке переживання й практичне втілення у особистісній та суспільній діяльності людини, яке є ознакою її духовної зрілості.

У своїй науковій статті «Життєві й етичні цінності старшокласників» В. Білоусова обґрунтовує, що саме гуманні міжособистісні стосунки становлять основу виховного процесу, надаючи йому внутрішньої узгодженості, спрямованості й морального змісту. Дослідниця підкреслює, що виховання втрачає свій справжній сенс, якщо воно не формує у молодій людини моральних якостей, передусім гуманності, співчуття, відповідальності й здатності до морального вибору. На її думку, саме такі якості визначають духовну сутність особистості та забезпечують фундамент для її життєвої активності й соціальної самореалізації.

Учена наголошує, що розв'язання проблеми морального виховання становить глибинний смисл педагогічної діяльності, адже без виховання гуманності неможливо створити справжні підвалини людського існування. В контексті сучасних суспільних трансформацій В. Білоусова пропонує розбудову нової соціально–педагогічної системи, у основі якої – гуманістична модель виховання, яка спирається на загальнолюдські етичні уявлення про добро, совість, свободу, щастя, відповідальність та сенс життя, виховуючи духовно зрілу, морально стійку та самодостатню особистість [21, с.138].

Вчена В. Киричок визначала гуманістичні цінності як звернення до особистості, віру у себе, прагнення до самореалізації, спрямованість до ідеалу. Гуманістичне виховання вона характеризує як суб'єкт–суб'єктну міжособистісну взаємодію, діалог, що дозволяє сприймати одній людині іншу як таку саму цінність як і вона, ставлення до неї як до рівноправного учасника виховного процесу [84]. Так «ціннісні ставлення сприяють найдекватнішому вираженню людиною моральних почуттів, спонукають до моральної рефлексії, забезпечують психологічний комфорт в спілкуванні, викликають відповідну доброзичливість та ввічливість» [85].

Основоположниками вітчизняної педагогічної й психологічної науки ми вважаємо Х. Алчевську, П. Блонського, В. Сухомлинського та ін. В теорії та на практиці вони відстоювали потребу виховання гуманістичних цінностей в дитини.

Визначна роль у обґрунтуванні поняття «гуманістичне виховання» належить В. Сухомлинському, провідні ідеї якого педагог виклав в своїй праці «Сто порад вчителю», «Серце віддаю дітям» та ін. Він писав, що «... уже у роки дитинства та раннього отроцтва кожен наш вихованець умів дорожити людиною, як найбільшою цінністю, був непримиренним, нетерпимим до думки про те, що людині можна завдати нещастя, образити, принизити» [210, с.26]. На відміну від педагогів, уряду, суспільства того часу, В. Сухомлинський впроваджує у практику гуманістичну педагогіку. Стверджує, що головним предметом в школі має бути людинознавство й у дітей потрібно виховувати такі цінності: милосердя, терпимість, людяність. Взаєморозуміння і проникнення у емоційну сферу дитини зумовлюється суб'єкт–суб'єктними стосунками вчителя й учнів: коли дитина впевнена, яке в будь–якій ситуації вчитель підтримає її; в той же час, установка педагога базується на позитивних очікуваннях на учня як особистості. Видатний педагог категорично виступав проти будь–яких форм фізичного покарання, вважаючи їх несумісними із гуманістичною сутністю виховного процесу. На його думку, насильство ніколи не виховує моральності, а лише породжує жорстокість, духовну черствість та байдужість до страждань інших. Учений застерігав, що дитина, яка виховується під тиском сили або страху, поступово втрачає здатність співпереживати, стає емоційно пригніченою чи агресивною. Такі виховні практики, підкреслював педагог, перетворюють покору на зовнішню, а не внутрішню рису характеру, не виховують свідомої відповідальності, натомість виховують бездушність й жорстокість. Саме ті, хто зазнав принижень та фізичного насильства у дитинстві, часто самі схильні відтворювати подібні моделі поведінки в стосунках з іншими – однолітками або власними дітьми. Педагог наголошував, що злочинна поведінка підлітків часто

має коріння саме в «кулачному» вихованні, яке руйнує моральну основу особистості та відчужує дитину від світу людяності й довіри [210].

Провідною думкою педагогічної концепції В. Сухомлинського є гуманність. Він вірив, що всі діти, та і люди мають право бути щасливими. Завдання вчителя полягає в тому, щоб створити всі умови для всебічного та гармонійного виховання кожної особистості (повага й любов до дітей, віра в те, що всі діти народжуються добрими та талановитими, розуміння дитини і т.д.), бути творчим й постійно вдосконалювати свою педагогічну майстерність. При цьому, важливе значення належить вихованню в дитини людяності, поваги до самої себе. Виховання людяності полягає в творенні добра іншим, а без самоповаги школа стає збіговиськом.

Також важливу роль в гуманістичному вихованні дитини посідає родина. На думку В. Сухомлинського лише тісна співпраця сім'ї і школи здатна гармонійно та всебічно розвинути дитину, оскільки саме у родині вона спостерігає культурні традиції, переймає стиль спілкування і поведінки; «Людина в своєму розвитку стає такою, яка в неї мати, точніше, що гармонія любові та волі у її духовному світі» й «батько народжує та виражає, продовжує, розвиває себе у своєму синові та дочці, впливаючи своє духовне начало із духовним началом матері» [210, с.42].

У сучасному науковому огляді проблема виховання гуманістичних цінностей студентів, зокрема студентів–волонтерів, розглядається у площині філософсько–аксіологічних, культурологічних, психолого–педагогічних та соціально–практичних підходів.

Аксіологічний напрям представлений працями А. Кадієвської, О. Дубініної, З. Ковальчук, В. Лаппо, які розглядають гуманістичні цінності як основу духовної культури особистості. Дослідники наголошують, що ці цінності є не лише моральним орієнтиром, а і рушійною силою розвитку професійної самосвідомості майбутнього педагога.

Культурологічний та комунікативний підходи розробляють Д. Бирик, Р. Вайнола, А.Капська, які трактують гуманістичне виховання як процес міжкультурного діалогу, морального обміну та взаємоповаги.

Психолого–педагогічний і діяльнісний напрям відображений в працях О. Матвієнко, В. Тернопільської. О. Матвієнко розкриває значення емпатії й соціальної активності, а В. Тернопільська доводить, що освітнє середовище є каталізатором гуманізації взаємин у студентській спільноті.

Таким чином, основа педагогічної системи вченого полягає у визнанні цінності дитини, її право на щастя, творчість, а також в належних умовах для гармонійного розвитку особистості.

Система ціннісних орієнтацій є складним відображенням ставлення особистості до навколишньої соціальної реальності. Вона виступає внутрішнім регулятором поведінки, визначаючи мотиви діяльності, життєві пріоритети й способи взаємодії із суспільством. В період суспільних трансформацій, зокрема у умовах воєнного стану, спостерігається суттєва переорієнтація аксіологічних пріоритетів української молоді. Внаслідок зовнішніх викликів й загроз цінності, пов'язані із безпекою, життям, родиною, свободою і служінням іншим, виходять на перший план, тоді як матеріальні орієнтири відходять на другий [17, с.44].

Такі зміни засвідчують, що виховання гуманістичних й громадянських цінностей в сучасній молоді не лише зберігає актуальність, а і набуває нових змістових акцентів – спрямованих на розвиток солідарності, соціальної відповідальності, емпатії й готовності до волонтерської участі в суспільному житті.

Проведений аналіз історико–педагогічних, філософських, релігійних й психологічних концепцій засвідчує, що в своїй суті всі вони сходяться до ключової ідеї – виховання всебічно й гармонійно розвиненої особистості неможливе без виховання у неї системи гуманістичних цінностей. Саме ці цінності становлять духовне підґрунтя розвитку суспільства, забезпечують моральну стабільність держави й визначають спрямованість культурно–освітнього процесу.

Виховання особистості передбачає не лише інтелектуальний розвиток, а і моральне вдосконалення, адже навчання й виховання є взаємопов'язаними процесами, які мають спільну мету – утвердження у людині духовності, доброти, відповідальності й здатності до співчуття. Освіта, що орієнтована на гуманістичні принципи, має нести в собі любов до людей, повагу до людської гідності, турботу про збереження культурної спадщини, шанування рідної мови, історії й традицій.

У сучасних умовах такі ідеї набувають особливого значення. Педагогічна наука і практика мають не лише декларувати гуманістичні й національні цінності, а й активно впроваджувати їх у зміст навчально–виховного процесу, роблячи їх живою основою формування нової генерації громадян, здатних мислити морально, діяти відповідально та плекати любов до своєї країни.

Багато зроблено й реалізовано, проте в освітній системі України й надалі спостерігається домінування орієнтації на підготовку висококваліфікованого фахівця, який має ефективно працювати на благо держави. При цьому «душа» особистості, її внутрішній світ, гуманістичні засади часто залишаються на другому плані, хоча саме вони є передумовою самореалізації людини. Тому головним завданням сучасної освіти має стати зміщення акцентів із суто професійної підготовки на розвиток особистості, задоволення її духовних і моральних потреб, що відкриває шлях до повної реалізації потенціалу кожного.

Попри значний поступ, всебічно розвинена й гармонійна особистість залишається радше ідеалом, до якого ми лише наближаємося. Водночас можна стверджувати, що за умови належної організації інноваційних заходів, підтримки з боку держави та суспільства досягнення цієї мети цілком можливе. Інноваційні методи у вихованні гуманістичних цінностей, попри зовнішню новизну, у своїй суті спираються на добре відомі закономірності розвитку людини: адже, як відомо, «все нове – це добре забуте старе». Справді інноваційними стають ті підходи, які поєднують глибоке знання закономірностей людського виховання з конкретними, дієвими технологіями освітньої практики.

Гуманізм визначено як систему історично змінюваних переконань, що визнають цінність людини як особистості, розглядають благо людини критерієм оцінки соціуму, а принципи людяності – нормою взаємин між людьми. Цінності, у свою чергу, постають як критерії та способи оцінки значущості явищ і предметів для суб'єкта, виражені в моральних принципах, ідеалах, настановах і цілях. Гуманістичні цінності – це сукупність загальнолюдських моральних якостей, які формують смисложиттєве ядро особистості, визначаючи її ставлення до себе, світу та інших людей.

Гуманістичне виховання розглядається як процес інтеріоризації цих цінностей, метою і результатом якого є певний рівень їхньої сформованості. Теоретико-методичними засадами виховання гуманістичних цінностей студентів у позааудиторній волонтерській діяльності є положення теорії особистісно орієнтованого виховання (І. Бех), конструктивної теорії (Г. Балл), що розглядає виховання як процес трансформації суспільного та індивідуального буття, а також ідея взаємодії національно-духовних і загальнолюдських цінностей (Л. Бобко).

Виховання на основі гуманістичних цінностей – це найважливіший шлях формування особистості майбутнього фахівця, його духовного та морального світу. У цьому контексті гуманістичні цінності (за В. Киричок) слід розуміти як звернення до особистості, віру в себе, прагнення до самореалізації та рух до ідеалу. За класифікацією В. Крижко та І. Мамаєвої, виділяються такі їхні групи: загальнолюдські (людина, дитина, вчитель, творча індивідуальність); духовні (педагогічний досвід, педагогічні теорії, способи педагогічного мислення); практичні (педагогічні технології, освітні системи, способи діяльності); особистісні (педагогічні здібності, індивідуальні якості, ідеали вчителя).

Гуманістичні цінності студентів – це сукупність особистісно-моральних якостей і понять, що становлять смисложиттєву основу їхнього ставлення до себе, інших і світу. Вони виховуються передусім у процесі соціально-позитивної, суспільно-корисної, зокрема волонтерської діяльності, яка стає ефективним засобом виховання гуманістичного світогляду сучасної молоді.

Таким чином, гуманістичні цінності є не лише об'єктом педагогічного впливу, а й його головним результатом, адже саме на їх основі вибудовується духовно зріла, морально виважена та соціально активна особистість, здатна до саморозвитку й творення добра у світі.

1.2. Особливості виховання гуманістичних цінностей студентів

Аналіз сучасних наукових праць, присвячених проблемі виховання гуманістичних цінностей студентської молоді, дозволив виявити низку суттєвих суперечностей, що гальмують ефективність цього процесу в закладах вищої освіти. Передусім, варто наголосити, що освітньо–виховна система в більшості випадків зорієнтована переважно на розвиток когнітивної сфери студентів – накопичення знань, засвоєння теоретичного матеріалу, формування фахових компетентностей. В той час як сама молодь дедалі більше прагне до осмислення власних життєвих цілей, пошуку сенсу існування, утвердження у системі моральних й духовних координат.

Другою важливою суперечністю є дисбаланс між недостатнім рівнем цілеспрямованої діяльності закладів вищої освіти щодо створення умов для духовно–морального розвитку студентів і їх природним прагненням до самореалізації в соціокультурному та професійному середовищі. В цих умовах вітчизняна освіта має не лише передавати знання, а і виховувати у молодій людини ціннісно–сміслові орієнтири, розвивати її морально–етичну свідомість та здатність застосовувати гуманістичні принципи в власній поведінці й діяльності.

Саме тому особливої актуальності набуває вивчення аксіології – науки про природу, сутність й ієрархію цінностей, що становить теоретичну основу виховання гуманістичних орієнтацій в молоді. Аксіологічний підхід дозволяє глибше осмислити, як духовно–моральні, національні, релігійні, культурні й загальнолюдські вартості виховують духовний світ особистості, визначаючи її життєву позицію, соціальну активність й громадянську відповідальність. На переконання І. Зязюна, саме від того, наскільки людина та суспільство загалом

керуються цінностями добра, справедливості, любові, свободи, солідарності, гідності й демократії, залежить не лише гармонія міжособистісних стосунків, а і майбутнє держави.

Освіта, як ключовий соціальний інститут, має першою реагувати на трансформації суспільства. В сучасних умовах державотворення важливо забезпечити реалізацію принципів відкритості, доступності, рівності можливостей, різноманітності форм навчання та безперервності освіти. Співпраця України з європейським освітнім простором актуалізує потребу в вдосконаленні національної системи освіти, розробленні інноваційних педагогічних технологій, які сприятимуть не лише професійному становленню, але і вихованню духовно зрілої, морально відповідальної й гуманістично налаштованої особистості – громадянина та фахівця нового покоління [75].

Гуманізація вищих навчальних закладів – це процес інтеграції гуманістичних цінностей, що є пріоритетними в освіті. Одним з основних інструментів гуманізації є аксіологізація, що передбачає модернізацію вищої освіти шляхом посилення ціннісної орієнтації навчально–виховного процесу. Вона також передбачає створення умов для міжкультурного діалогу й трансляції загальнолюдських культурних цінностей. Гуманізація вищої освіти сприяє розвитку творчих й ціннісних особистісних якостей, необхідних для творчої і самостійної діяльності людини, спрямованої на досягнення значущих життєвих цілей, професійний розвиток й високу результативність.

Отже мета даного питання полягає в дослідженні аксіологічного підґрунтя процесу виховання гуманістичних цінностей молоді в позааудиторній волонтерській діяльності у сучасній Україні.

Проблематика цінностей і їх ролі в становленні особистості посідає вагоме місце у сучасній українській педагогічній науці. Значний внесок в дослідження цього феномену зробили такі науковці, як І. Бех, М. Боришевський, О. Вишневський, І. Зязюн, В. Жуковський, М. Лещенко, О. Сухомлинська, В. Струманський, Б. Чижевський, Г. Шевченко та інші. Їхні праці заклали теоретико–методологічне підґрунтя розуміння духовно–морального світу

особистості як системи цінностей, яка забезпечує гармонію між внутрішнім та соціальним буттям людини.

Окрему увагу дослідники приділяють вдосконаленню навчально–виховного процесу в закладах вищої освіти. В цьому контексті ґрунтовні дослідження належать таким ученим, як А. Алексюк, С. Вітвицька, М. Євтух, В. Кремень, Л. Хомич, Д. Чернилевський та інші. Їхні наукові доробки спрямовані на пошук ефективних шляхів гуманізації освітнього простору, формування педагогічної культури й забезпечення цілісного розвитку студента як особистості, громадянина та майбутнього фахівця.

В площині гуманістичних засад аксіологізації педагогічного процесу вагомими є дослідження В. Андрущенка, О. Демінської, Ю. Пелеха, Н. Ткачової, що розкривають зв'язок цінностей з розвитком педагогічного мислення, професійної етики й культури освітньої взаємодії.

Термін «аксіологія» уперше був введений в науковий обіг на початку ХХ століття французьким філософом П. Лапі, й згодом поглиблений німецьким мислителем Е. фон Гартманом, що визначили його як самостійний філософський напрям дослідження природи, ієрархії й динаміки цінностей. Водночас аксіологічна проблематика має набагато глибше коріння – її зародження простежується ще в філософських школах до–сократівського періоду, вперше були поставлені питання про сенс буття, ідеал добра та справедливості, взаємозв'язок особистої й суспільної моралі.

В подальшому історичному розвитку філософії поняття цінності набуло універсального значення, відображаючи духовний, культурний та моральний потенціал людства. Згідно із позицією В. Андрущенка й В. Кременя, аксіологія як наука про цінності покликана не лише визначати їх природу, але і аналізувати способи їх виникнення в процесі людської діяльності. Учений наголошує, що людина формує власний ціннісний світ у результаті предметно–практичної діяльності: потреби, які виникають як реакція на нестачу, перетворюються на інтереси, а ті, у свою чергу, стають основою для усвідомлення значущих смислів та моральних орієнтирів. Тому, цінності є не просто зовнішніми регуляторами

поведінки, а і глибинними внутрішніми мотивами, які визначають духовний зміст людського буття [75].

В українській психолого–педагогічній науці аксіологічний підхід розглядається як важливий напрям розвитку сучасної педагогічної думки, яка забезпечує цілісне поєднання теоретичного пізнання і практичної діяльності особистості. Як зазначає В. Кремень, освіта має ґрунтуватися на принципі людиноцентризму, тобто розглядати людину як найвищу цінність та мету суспільного поступу. Саме через аксіологічну призму можливо простежити зв'язок між духовним світом людини і соціокультурним середовищем, визначити систему орієнтирів, які спрямовують особистість на творення добра, гармонії й взаємоповаги [111].

За твердженням І. Беха, аксіологічний підхід в вихованні реалізується через формування у вихованця ціннісного ставлення до людини, праці, Батьківщини, природи, культури, а також через утвердження гуманістичних ідеалів, які виступають внутрішніми регуляторами поведінки. Учений підкреслює, що саме аксіологічна спрямованість виховання є підґрунтям розвитку духовності й моральності особистості, забезпечує її здатність до самопізнання та самореалізації [19].

Подібну думку розвиває І. Зязюн, який вбачає у аксіологічному вимірі педагогіки єдність знань, цінностей та діяльності, що створює можливості для гуманізації освітнього процесу. Учений наголошує, що виховання гуманістичного світогляду педагога і здатності учнів сприймати та творити духовні цінності є головною умовою становлення людини як суб'єкта культури [71, с.10].

Згідно із позицією О. Сухомлинської, аксіологічний підхід сприяє розвитку педагогічної культури суспільства, оскільки він орієнтує освіту на усвідомлення цінності людського життя та гідності, добра і краси, свободи, тобто на ті моральні засади, які лежать у основі гуманістичного виховання [212].

Отже, аксіологічний підхід у вітчизняній педагогічній науці – це не лише інструмент пізнання, а і ціннісна стратегія гуманізації освіти, що забезпечує

розвиток особистості в системі духовних, моральних та культурних координат сучасного суспільства. Українська дослідниця Н. Ткачова розглядає педагогічний процес крізь призму аксіологічного підходу, наголошуючи, що його реалізація має відбуватися через безперервний, систематичний та свідомо спрямований вплив на свідомість, емоційно–почуттєву сферу і поведінку вихованця. На її думку, саме така комплексна педагогічна взаємодія створює умови для внутрішнього засвоєння цінностей, їх особистісної інтеріоризації, що, в свою чергу, забезпечує становлення гуманістично орієнтованої особистості, здатної до моральної саморегуляції та емпатії.

Водночас Л. Демінська обґрунтовує аксіологічний підхід в педагогіці як орієнтацію на людину як абсолютну цінність освітнього процесу. Науковиця підкреслює, що основою виховання мають бути не вимоги або норми, продиктовані системою, а визнання унікальності кожної особистості, її права на самовираження, свободу вибору й індивідуальний шлях розвитку. Педагогічна діяльність, відповідно до цієї концепції, повинна бути не контролюючою, а підтримувальною – такою, яка створює атмосферу довіри, взаємоповаги та діалогу між викладачем й студентом.

Серед сучасних досліджень, присвячених проблемі виховання гуманістичних цінностей, особливу увагу привертають праці молодих українських учених. Зокрема, В. Бондар досліджує виховання культури педагогічної праці студентів в позааудиторній діяльності; Ю. Гришко аналізує процес виховання цінності самореалізації майбутніх педагогів у межах фахової підготовки; С. Єрмакова приділяє увагу вихованню професійно–педагогічних цінностей в процесі навчання; О. Копилова обґрунтовує підходи до розвитку професійних цінностей студентів під час вивчення педагогічних дисциплін в ЗВО. Додатково, Л. Нечипорук розкриває соціально–педагогічні засади виховання моральної культури старшокласників засобами ноосферної освіти, М. Опольська – гуманістичну спрямованість майбутніх менеджерів–економістів, а А. Сікалюк досліджує виховання соціально–етичних цінностей в студентів економічних спеціальностей.

Як свідчить аналіз сучасної наукової літератури, гуманістична парадигма виховання тісно пов'язана з культурно-історичним контекстом розвитку суспільства. В процесі соціалізації особистості проявляються певні архетипи поведінки, які визначають способи мислення, емоційні реакції й форми взаємодії людини з світом. Ці архетипи охоплюють систему глибинних понять й категорій – таких, як гуманізм, сенс життя, творчість, духовність, які виховують ціннісну основу людського буття.

Гуманізм при цьому виступає не лише як моральна якість, а як стратегічний напрям розвитку суспільства, який визначає його духовні орієнтири. Це – своєрідне ядро, навколо якого вибудовується цілісна система життєвих смислів людини. Він визначає «життєву програму» особистості, задає координати морального вибору, мотивує до самовдосконалення та відповідальності перед іншими. Саме гуманістичні цінності, орієнтовані на вищі духовні ідеали – Істину, Добро та Красу, – забезпечують гармонію між індивідом й суспільством, сприяють вихованню цілісної, морально зрілої особистості, здатної до співчуття, творчості й духовного зростання.

В своїй поведінці люди керуються набором ціннісних орієнтацій. З огляду на це мета виховання молоді має бути переорієнтована на людиноцентристську позицію із урахуванням гуманістичних цілей виховання. Педагогічна аксіологія – це наука про освітні цінності, яка вивчає систему знань, принципів, ідеалів, норм та законів, що з ціннісної точки зору регулює взаємодію у професійному процесі й сприяє формуванню ціннісної складової в структура особистості учня. Серед основних функцій педагогічної аксіології в виробленні цінностей в гуманітарній сфері можна виділити наступні: смислоутворююча, оціночна, орієнтаційна, нормативна, регулятивна й контролююча. Смислоутворююча функція є однією з головних функцій виховання гуманістичної спрямованості, оскільки поєднує у собі смислоутворюючий та процесуальний аспекти освіти, сприяє розвитку інтелектуальної ініціативи. Реалізація цієї функції включає актуалізацію сенсу процесу, розуміння своїх потреб, критичне сприйняття інформації, інтеріоризацію цінностей, ідентифікацію конкретних фактів та

ситуацій, уміння адаптувати свою діяльність відповідно до обставин. Оціночна функція виявляється в виробленні у учасників навчально–виховного процесу адекватної оцінки духовного життя й дійсності. Орієнтаційна функція визначає пріоритет особистісних професійних якостей та спрямовує студента на формування соціальних цінностей та прагнення до соціального успіху. Нормативна функція педагогічної аксіології дозволяє підтримувати гармонійні стосунки між учителем й учнем, в яких система взаємодії між ними виступає ціннісною моделлю навчання й виховання. Це допомагає зорієнтувати особистість учня на вибір цінностей та норм в ситуаціях морального вибору. Регулятивна функція сприяє розвитку системи освіти, спрямовуючи її учасників в русло виховання гуманістичних цінностей, яке насичує педагогічний процес національно–гуманними цінностями. Вона також формує стійкі суспільні ідеали й ціннісні орієнтації, причому рівень цієї функції підвищується разом з рівнем духовності учасників педагогічного процесу. Моніторингова функція полягає у перевірці рівня сформованості ціннісних орієнтацій людей й розвитку їх цінностей у культурно–історичному контексті. На даний момент можна виділити кілька принципів, на що базується педагогічна аксіологія: Принцип варіативності цінностей історико–соціокультурної освіти. Соціально значущі цінності, накопичені суспільством, передаються від покоління до покоління, загальнолюдські цінності залишаються незмінними, а соціально–ідеологічні цінності виховуються з урахуванням історичної епохи й рівня соціально–економічного розвитку суспільства. Принцип сполучення соціокультурних та освітніх цінностей. Система освіти функціонує у соціокультурному просторі й взаємодіє з ним. Принцип зв'язку суспільних та особистісних цінностей. Виховання забезпечує засвоєння загальноприйнятих норм й способів поведінки, яке відбувається через емоційне переживання й прийняття цінностей. Принцип інтеграції традиційних й інноваційних цінностей. Педагогічні інновації можуть бути пов'язані з цінностями лише у тому випадку, що вони гуманістичні за спрямованістю, сприяють розвитку індивідуальності й позитивним міжособистісним стосункам.

Поняття «принцип» тісно пов'язане з категорією «цінність», однак між ними існує суттєва різниця. Якщо цінності визначають духовно–моральні орієнтири особистості, то принципи виступають своєрідними внутрішніми регуляторами поведінки, моральними орієнтирами, які спрямовують дії людини згідно із її переконаннями. Іншими словами, цінності задають зміст виховання, а принципи забезпечують реалізацію цього змісту у конкретній діяльності, визначаючи лінію поведінки, яка відповідає етичним й гуманістичним установкам.

Гуманістичні цінності становлять основу особистісно орієнтованої парадигми освіти, формують зміст й характер взаємодії між педагогом та студентом. Саме вони задають вектор професійної педагогічної діяльності, спрямовуючи її на розвиток внутрішнього світу людини, її творчого потенціалу, моральної зрілості й почуття відповідальності. Принцип гуманізму, в цьому контексті, розкриває сутність виховання як процесу, заснованого на повазі до особистості, визнанні її унікальності та права на самовираження. Він передбачає не лише пізнавальний, а і емоційно–чуттєвий компонент, що забезпечує виховання доброзичливого, емпатійного ставлення до інших, а також сприяє гармонійному розвитку інтелектуальної та духовної сфер.

Проблематика формування ціннісних орієнтацій та виховання гуманістичних цінностей посідає провідне місце в вітчизняній та зарубіжній педагогічній думці. Аксиологічний підхід в цьому процесі розглядається не лише як теоретична категорія, а як методологічна основа сучасного виховання, яке забезпечує перехід від абстрактних знань до реальних життєвих смислів.

Виявлено, що цінності виконують не тільки регулятивну функцію, визначаючи моральні норми поведінки, а і відіграють важливу роль в формуванні мотиваційної сфери студентів, впливаючи на їхнє ставлення до навчання, професії й життя загалом. Саме тому виховання, побудоване на ціннісних засадах, є ключовим чинником становлення особистості майбутнього фахівця, що поєднує професійні знання з духовною зрілістю.

Методологія аксіологічного підходу передбачає виховання ціннісно–смыслових орієнтацій молоді у умовах освітнього процесу, де людина визнається найвищою цінністю суспільства. Вона поєднує духовний розвиток особистості зі підвищенням якості освіти, розглядаючи їх як взаємозалежні процеси. В цьому контексті аксіологічна складова передбачає гармонізацію індивідуальних зі загальнолюдських цінностей, які стимулюють самопізнання, самовдосконалення і формування активної життєвої позиції.

Отже, аксіологічний підхід забезпечує розвиток гуманних взаємин між учасниками освітнього процесу, формує в студентів здатність самостійно визначати особистісно значущі цінності й керуватися ними в власній діяльності, перетворюючи виховання на глибоко гуманістичний процес духовного становлення [112].

Економічні, культурні, політичні, соціальні зміни у суспільстві викликали зацікавленість соціуму до результатів процесу навчання. Поряд із традиційними аспектами, що зазвичай аналізуються у освітніх дослідженнях – такими як тривалість навчання, рівень засвоєння знань, якість підготовки фахівців або здобуття певного освітнього ступеня, зросла потреба в формуванні соціально зрілої, гуманної особистості. В таких умовах звичні традиційні педагогічні концепції в вихованні учнівської й студентської молоді втрачають свою значущість, якщо при їх підготовці не враховуються соціальні й історико–культурні надбання розвитку особистості. Процес утвердження України як демократичної держави актуалізував низку принципових питань, серед яких особливо гостро постало питання визначення нової мети виховання. Соціально–політичні зміни, які відбуваються в країні, вимагають переосмислення ціннісних орієнтирів педагогічної системи, адже виховання в демократичному суспільстві повинно бути спрямоване не лише на засвоєння знань, а насамперед на розвиток духовності, громадянської свідомості, патріотизму, толерантності та відповідальності. В нових умовах саме освіта покликана формувати особистість, здатну мислити критично, поважати права інших, діяти на засадах гуманізму та

справедливості, яке є основою для формування демократичної культури й громадянського суспільства загалом.

Вітчизняна педагогічна думка, спираючись на все досліджене, як в світовій, так і в власній педагогіці, веде пошук нових підходів до виховання духовно багатой, соціально–відповідальної, творчо–розвиненої, вільної особистості. Важливим етапом в досягненні даної мети, на наш погляд, ключовою метою сучасного виховного процесу має стати орієнтація на виховання у молодой людини глибокой поваги до цінності людського буття. Йдеться не лише про абстрактне визнання значущості іншої особистості, а про усвідомлення моральної відповідальності за взаємини з людьми, здатності бачити в кожному – рівного, гідного та неповторного. Такий підхід реалізується через засвоєння та інтеріоризацію загальнолюдських моральних ідеалів, серед яких провідними є добро, справедливість, людяність, милосердя, миролюбність, відповідальність, і повага до людської гідності та духовної рівності.

Як зазначає В. Білоусова, справжня цінність особистості полягає не в зовнішніх досягненнях або соціальному статусі, а в її здатності до морального мислення, розуміння універсальних завдань людства, умінні співпереживати і рахуватися зі потребами інших. Людина виявляє свою духовну зрілість тоді, коли вміє сприймати ближнього як рівну моральну сутність, яка має право на власні переконання, гідність та свободу.

Таким чином, будь–яка особистість набуває справжньої цінності лише за умови, коли вона визнає цінність інших, тобто коли ставлення до людини базується на принципах взаємоповаги, толерантності й етичної взаємності. Саме через такий підхід виховується гуманістичний світогляд – духовне підґрунтя для створення суспільства, в якому кожен індивід сприймається як найвища цінність буття.

Реалізація внутрішнього потенціалу молодой людини зумовлена правильною організацією навчального процесу, зокрема практичній діяльності й позааудиторному навчанні. Вагоме місце в даному підході належить волонтерській діяльності, а найперше для студентів педагогічних закладів вищої

освіти. Волонтерська діяльність як одна із складових навчальної діяльності є одним з напрямів цілеспрямованої підготовки майбутніх соціальних педагогів на основах гуманізму, доброзичливості, милосердя, поваги до всіх, толерантності та об'єктивного відношення ставлення до потребуючих.

Волонтерську справу в Україні було визнано постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність в сфері надання соціальних послуг». В Законі України «Про волонтерську діяльність» (2011 р.) зазначається, що «волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, яка здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерська діяльність ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, неприбутковості». Воно не включає той спектр діяльності, який виникає й розвивається природним чином в межах міжособистісних стосунків – родинних, дружніх або сусідських. Йдеться про взаємодію, яка ґрунтується не на організованих суспільних засадах, а на емоційно–психологічній близькості, спільності інтересів, взаємній підтримці й довірі між людьми. Такі форми спілкування і допомоги мають переважно неформальний характер, вони не регламентуються соціальними інституціями та не входять до структурованої системи громадської чи волонтерської активності, хоча часто мають гуманістичну спрямованість [177].

В сучасних умовах розвитку суспільства значна кількість науковців й практиків в галузі педагогіки, соціальної роботи і психології приділяють особливу увагу феномену студентського волонтерства. Це явище розглядається не лише як форма громадської активності, але і як важливий чинник соціального становлення молоді, формування в неї гуманістичного світогляду, моральної свідомості й почуття соціальної відповідальності. Участь студентів в волонтерській діяльності трактується дослідниками як потужний засіб розвитку емпатії, милосердя, толерантності й готовності до безкорисливої допомоги іншим. Саме через практику волонтерства реалізується потенціал соціальної

роботи в ЗВО, адже вона створює умови для виховання активного громадянина, здатного діяти за принципами добра, справедливості й людяності.

Аналіз сучасних джерел з педагогічної, соціально–психологічної і аксіологічної літератури свідчить про те, що проблема становлення волонтерського руху і його теоретико–методологічного обґрунтування посідає важливе місце у наукових дослідженнях українських учених. Протягом останніх десятиліть в вітчизняній науці сформовано цілісне бачення феномену волонтерства як соціально–педагогічного явища, яке сприяє становленню громадянського суспільства й вихованню гуманістичних цінностей в молоді.

Важливий внесок в розвиток цієї проблематики зробили такі українські дослідники, як Г. Балл, О. Безпалько, І. Бех, З. Бондаренко, Р. Вайнола, І. Зверева, І. Зязюн, А. Капська, О. Кузьменко, Л. Міщик, І. Мигович, В. Петрович, О. Пехота, Ю. Поліщук, Н. Романова, С. Савченко, С. Харченко та інші. В своїх працях вони окреслили сутність волонтерства як особливої форми суспільно корисної діяльності, визначили його принципи, функції, структуру і педагогічний потенціал.

Науковці розглядають волонтерську діяльність не лише як інструмент соціальної допомоги, а й як потужний виховний засіб, який сприяє розвитку моральної зрілості, емпатійності, відповідальності й активної громадянської позиції студентської молоді. Зокрема, І. Бех акцентує на морально–ціннісній природі волонтерства. І. Зверева розкриває його соціально–виховні функції, а А. Капська досліджує педагогічні умови організації волонтерського руху в закладах освіти.

Вагомим доповненням до українських досліджень є наукові праці зарубіжних авторів – Г. Каскеллі, Р. Кроу, Б. Левайна, Р. Лінча, С. Маккарлі, Є. Матерної, М. Мерріл, К. Навертнам, М. Нуланд, Л. Питки, що аналізують волонтерство крізь призму міжкультурної взаємодії, професійної соціальної роботи й розвитку громадянських ініціатив. Вони підкреслюють роль волонтерства в формуванні соціального капіталу, розвитку навичок співпраці,

самоорганізації й лідерства, які особливо актуально для молоді в процесі становлення її як відповідальної частини демократичного суспільства.

Отож, і українська, й міжнародна наукова думка розглядають волонтерську діяльність як важливий чинник гуманізації суспільства, засіб соціальної інтеграції і виховання духовно зрілої, активної особистості.

Незважаючи на значні досягнення вітчизняних й зарубіжних вчених, практиків щодо загальних питань волонтерства, ще не сформовано концепції розвитку, виховання, залучення і підтримки студентів–волонтерів, а також питання виховання у них гуманістичних цінностей. Розгляду потребують питання про соціокультурні, педагогічні та психологічні умови виховання гуманізму у студентів педагогічних закладів вищої освіти; рівні й критерії вихованості гуманістичних цінностей в студентів соціальної сфери; а також робота власне волонтерських груп під час навчання у закладах вищої освіти і в позааудиторний час.

Волонтерська активність студентської молоді має двосторонній виховний ефект: допомагаючи іншим, молодь водночас розвиває в собі гуманістичні цінності. Це підтверджують З. Ковальчук та П. Козира, які підкреслюють, що участь в добровільних ініціативах сприяє «формуванню ціннісних орієнтацій, що відповідають гуманістичним принципам».

Волонтерська діяльність в сучасному розумінні трактується як свідома, соціально значуща, суспільно корисна й систематична ініціатива, що має безоплатний та неприбутковий характер. Вона може здійснюватися як окремими громадянами, так і організаціями чи спільнотами на добровільних засадах, спрямованих на задоволення потреб суспільства й окремих його членів. Така діяльність охоплює широкий спектр форм – від участі в соціальних й благодійних програмах до надання практичної допомоги людям, що перебувають в складних життєвих обставинах, підтримки громадських ініціатив, екологічних, культурних або освітніх проєктів.

Волонтерство може мати індивідуальний чи колективний характер, проте у обох випадках воно ґрунтується на внутрішній мотивації, усвідомленій потребі

діяти задля загального блага, розвивати людяність та співчуття. Його основою є моральні принципи – доброчинність, відповідальність, солідарність та повага до людської гідності. Завдяки такій діяльності формується активна громадянська позиція, розвиваються навички взаємодії, толерантність й соціальна відповідальність.

Зміст волонтерської діяльності полягає не лише в допомозі іншим, але і в розкритті власного потенціалу людини, її здатності до саморозвитку, навчання протягом усього життя, реалізації громадянських прав й обов'язків. Через практику волонтерства особистість розвиває компетентності, необхідні для ефективної взаємодії в спільноті – співпрацю, емпатію, комунікабельність, уміння приймати рішення і вирішувати соціальні проблеми колективно.

Таким чином, волонтерство виступає не лише формою соціальної активності, а і важливим чинником гуманізації суспільства. Воно сприяє побудові стабільного, згуртованого соціального середовища, заснованого на взаємодопомозі, рівності, довірі та прагненні до гармонійного розвитку кожної особистості.

Метою даного питання є розкриття ціннісного гуманістичного потенціалу виховання студентів–волонтерів у умовах навчання у педагогічних закладах вищої освіти і в позааудиторній діяльності.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства сформувалася особлива соціально–політична ситуація, яка зумовлена низкою об'єктивних та суб'єктивних чинників. До них належать тривала політична нестабільність, економічні труднощі, кризові явища в соціальній сфері, а також масштабні виклики, пов'язані зі війсьними діями на сході й півдні України. В таких умовах перед громадянами, державними структурами й інститутами громадянського суспільства постала потреба в посиленні соціальної взаємодопомоги, солідарності й громадянської відповідальності.

Сьогодні український соціум функціонує у умовах підвищеної напруги, але водночас демонструє небувалу єдність й згуртованість. Засоби масової інформації, соціальні мережі, волонтерські спільноти та громадські ініціативи

щоденно наповнені зверненнями про допомогу, підтримку, збір ресурсів для військових, внутрішньо переміщених осіб, дітей, людей похилого віку або осіб, що опинилися в кризових обставинах. Така активізація громадської участі свідчить про формування нової соціальної свідомості, у центрі якої – гуманізм, співпереживання, готовність діяти на користь інших та відповідальність за спільне майбутнє. Ми часто маємо можливість спостерігати безкорисливе бажання допомогти, й студенти не є винятком.

Сучасне студентство формується під впливом двох протиріч. З одного боку – поширення стандартів універсального способу життя, орієнтоване на захід; а з іншого – все ж звернення до національно–державної суверенізації, етнокультурної ідентичності. Будучи майбутніми інтелігентами, на молодь покладається ініціатива в нововведеннях, що власне впливає на перспективи розвитку суспільства. Разом із цим, можна охарактеризувати студентство, як лабільну, нестійку, не сформовано остаточно, реактивну щодо змін групу осіб, що так або інакше впливає на соціокультурне середовище.

Реалізація внутрішнього потенціалу молодої людини можлива лише за умов створення сприятливого освітнього середовища, в якому гармонійно поєднані навчальна, практична й позааудиторна діяльність. Саме позааудиторна діяльність виступає важливим чинником розвитку особистості, оскільки забезпечує самовираження, ініціативу й соціальну активність студентів поза межами навчального процесу.

У останні десятиліття науковий інтерес зосереджено на позааудиторній діяльності закладів вищої освіти як середовищі виховання гуманістичних цінностей.

Найповніше цю проблему розкрила А. Капська, яка розглядає позааудиторну роботу як педагогічно організований простір соціалізації та духовного становлення студентів. Вона вважає, що волонтерські, культурно–просвітницькі й соціальні ініціативи сприяють формуванню в студентів здатності до милосердя, альтруїзму, емпатії, відповідальності, толерантності й

саморефлексії. Позааудиторна діяльність, за Капською, є формою практичного втілення гуманістичних ідеалів в конкретних життєвих ситуаціях.

Подібних підходів дотримуються І. Сопівник, В. Костик, С. Ткачук, Т. Лях, З. Бондаренко, які доводять, що волонтерська активність студентів забезпечує інтеріоризацію гуманістичних цінностей й формує ціннісно–смыслову готовність до педагогічної діяльності. І. Сопівник підкреслює необхідність поєднання навчальної та позааудиторної роботи, В. Костик – виховне значення моральної взаємодії в студентському колективі, С. Ткачук – волонтерство як модель соціально–відповідальної поведінки, а Т. Лях і З. Бондаренко – практичний досвід гуманності через участь в благодійних та культурних ініціативах.

Сучасна педагогічна наука поступово розширює межі традиційного освітнього простору, залучаючи до виховання гуманістичних цінностей позашкільні, сімейні та громадські інституції. Так, О. В. Матвієнко підкреслює, що рівень моральної вихованості молодших школярів зростатиме із–за умови функціонування відкритої соціально–педагогічної системи, яка поєднує школу, сім'ю і позашкільні заклади [133, с.5]. Це положення є важливим підґрунтям для розгляду позааудиторної діяльності студентів як педагогічного середовища виховання гуманістичних цінностей.

В працях І. Безпалько підкреслюється, що позааудиторна робота має значний потенціал у вихованні гуманістичних орієнтацій студентської молоді, адже саме у ній поєднуються навчально–виховний та соціальний аспекти формування особистості [18]. Цей вид діяльності, на відміну від аудиторного навчання, має більш відкритий, неформальний характер, який дозволяє студенту проявляти ініціативу, креативність та самостійність.

Особливе місце серед різновидів позааудиторної діяльності посідає волонтерська діяльність, що поєднує у собі морально–етичні, соціальні й педагогічні складові. В українському законодавстві вона визначається як добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, яка ґрунтується на принципах гуманності, рівності, добровільності, безоплатності та законності

[144]. В педагогічному аспекті волонтерство виступає ефективним засобом виховання гуманістичних цінностей, тому що передбачає безкорисливу допомогу іншим та соціальну взаємодію, побудовану на емпатії, повазі й доброзичливості [34, с.107].

За твердженням І. Бега, залучення студентів до соціально значущих форм діяльності має особистісно орієнтований характер, оскільки активізує внутрішню мотивацію й сприяє моральному саморозвитку [19]. Саме позааудиторна волонтерська робота, на відміну від формальної навчальної активності, створює умови для практичного переживання гуманістичних цінностей – в процесі взаємодії із іншими людьми, допомоги нужденним, участі у благодійних або соціальних ініціативах.

Як підкреслює Т. Лях, головним суб'єктом волонтерсько–педагогічної діяльності в закладах освіти є студентська волонтерська група чи клуб, що діє при ЗВО, центрах соціальних служб або громадських організаціях. Такі спільноти студентів об'єднані ідеєю безкорисливого служіння людям та стають осередками соціальної творчості [125]. Вони не лише реалізують соціально корисні ініціативи, та й виконують виховну функцію – виховують в студентів емпатійне ставлення до інших, розвивають моральну культуру та готовність до педагогічної взаємодії.

На думку А. Капської, педагогічно спрямована волонтерська діяльність виступає не лише механізмом виховання гуманістичних якостей в студентів, а і засобом соціалізації тих, кому надається допомога. Вона інтегрує соціалізаційні й культуротворчі впливи у єдиний педагогічний контекст, сприяючи духовному зростанню обох сторін взаємодії [82].

Із позицій сучасної педагогіки позааудиторна волонтерська діяльність розглядається як ціннісно орієнтована педагогічна технологія, в якій поєднуються саморозвиток, навчання, комунікація й суспільна користь. Вона забезпечує виховання моральних переконань та сприяє набуттю життєво важливих компетентностей – комунікативної, емоційної, громадянської, соціальної.

Отже, позааудиторна діяльність в закладах вищої освіти, зокрема волонтерська, виступає потужним педагогічним простором виховання гуманістичних цінностей. Вона формує в студентів не лише професійну готовність, а і глибокі моральні орієнтири, які ґрунтуються на любові до людини, милосерді, відповідальності, толерантності й готовності до активної громадянської участі.

Сучасний волонтерський рух у Україні посідає особливе місце серед чинників, які сприяють гуманізації суспільства, вихованню нових ціннісних орієнтирів та розвитку громадянської активності молоді. Саме тому варто зупинитися на ньому окремо, розглядаючи його не лише як соціальний феномен, а і як важливий механізм виховання гуманістичних якостей особистості. Волонтерська діяльність сьогодні виступає одним з найбільш ефективних способів реалізації соціальних, культурно–просвітницьких, освітніх і виховних проєктів, а також потужним засобом виховання гуманістичних цінностей серед студентської молоді.

Беручи до уваги, що предметом нашого дослідження є процес виховання гуманістичних цінностей в студентів педагогічних закладів в контексті позааудиторної волонтерської діяльності, особливого значення набуває поняття «педагогічне волонтерство», що ми розглядаємо як специфічну форму соціальної активності майбутніх педагогів. Його сутність полягає в добровільній, ініціативній участі студентів в суспільно значущих освітніх, виховних та соціальних заходах, спрямованих на допомогу дітям, молоді, людям із обмеженими можливостями, особам похилого віку й іншим соціальним групам, що потребують підтримки.

Ми виходимо зі припущення, що особистісне становлення майбутніх соціальних педагогів, їх професійна самосвідомість та ціннісна система виховується саме під час активної участі в волонтерсько–педагогічній практиці. Цей вид діяльності не лише розвиває комунікативні й організаційні навички студентів, але і сприяє усвідомленню ними важливості гуманістичних ідеалів – співчуття, толерантності, взаємоповаги, відповідальності, солідарності.

Як зазначає Т. Лях, провідними суб'єктами волонтерсько–педагогічної діяльності в вищих навчальних закладах виступають студентські волонтерські групи або клуби. Такі об'єднання діють практично при кожному закладі вищої освіти, в співпраці зі центрами соціальних служб, благодійними фондами та громадськими організаціями. Це, як правило, невеликі за кількістю, але згуртовані спільноти студентів, що на добровільних засадах здійснюють благодійну, просвітницьку або соціально значущу діяльність, керуючись ідеями добра, милосердя й взаємодопомоги.

Розвиток студентського волонтерського руху є надзвичайно актуальним в сфері додаткової освіти й позааудиторної діяльності. На відміну від формальної навчальної роботи, ці ініціативи не мають на меті досягнення державних освітніх стандартів, а виконують функцію доповнення освітнього процесу, розширюючи його гуманістичний й практичний потенціал. Волонтерські клуби охоплюють широкий спектр напрямів – від підтримки сімей та дітей до популяризації здорового способу життя, збереження культурної спадщини, розвитку молодіжної політики, забезпечення соціальної безпеки, організації дозвілля, мистецьких й спортивних заходів. В цьому контексті волонтерство у педагогічній освіті виступає не лише формою активності, а й справжньою школою гуманізму, морального виховання та громадянської зрілості [125].

Проблематика виховання гуманістичних цінностей в студентів–волонтерів набуває особливої актуальності у умовах сьогодення, коли суспільство переживає глибокі трансформаційні процеси. Молодь, а особливо майбутні фахівці соціально–педагогічної сфери, відіграють ключову роль в гуманізації суспільного життя. Студент–волонтер – це не лише активний помічник, що безкорисливо реагує на потреби інших, але і особистість, яка проходить через «школу життя», де формується внутрішня культура, духовна зрілість й соціальна відповідальність. Саме волонтерська діяльність сприяє розвитку таких якостей, як емпатія, співчуття, доброзичливість й готовність допомагати.

Волонтерство стає одним з найефективніших механізмів самопізнання, самовиховання й духовного зростання, оскільки дозволяє людині реалізувати

свої моральні принципи в практичній діяльності. Студенти–волонтери мають можливість розширювати світогляд, набувати нових знань, практичного досвіду, розвивати комунікативні, організаційні та соціальні компетентності. Вони навчаються не лише допомагати іншим, а і пізнавати себе, відчувати власну значущість й суспільну корисність, що є передумовою збереження їх психічного благополуччя і ціннісної ідентичності [27, с.43].

Позааудиторна діяльність студентських волонтерських груп, за своєю сутністю, спрямована на виховання гуманістичних орієнтацій, створення сприятливих умов для гармонійного розвитку особистості, задоволення соціокультурних потреб, а також на виховання готовності до активної громадянської позиції. Як зазначає Т. Лях, напрями діяльності студентських волонтерських клубів зазвичай визначаються місією тієї організації, при якій вони функціонують. Волонтерські об'єднання в ЗВО – це, як правило, невеликі групи студентів, що здійснюють добродійну діяльність у межах навчального середовища чи поза ним, дотримуючись принципів добровільності, відкритості й взаємоповаги.

Педагогічна ефективність волонтерських об'єднань забезпечується взаємодією комплексу об'єктивних і суб'єктивних умов.

До об'єктивних належать:

1. Організаційні чинники, що ретельне планування діяльності, залучення і відбір волонтерів, налагодження управління студентськими колективами, системи мотивації, визнання й заохочення активних учасників.
2. Методичні умови для створення програм навчання й підготовки волонтерів, розвиток професійних умінь, здійснення моніторингу і супроводу через супервізію й інтервізію.

Суб'єктивні умови охоплюють:

1. Особистісно–мотиваційні характеристики студентів – їх внутрішню мотивацію.
2. Гуманістичні переконання.
3. Емоційну зрілість.

4. Когнітивну активність.
5. Уміння спілкуватися і співпрацювати [19].

Залучення майбутніх соціальних педагогів до волонтерської діяльності створює сприятливе середовище для їх професійного становлення. В процесі участі в волонтерських програмах в студентів формуються не лише професійно необхідні компетентності, але і особистісні гуманістичні риси: уважність, доброзичливість, толерантність, щирість, комунікабельність, уміння приймати рішення у складних умовах, альтруїзм й лідерські якості. Завдяки педагогічно спрямованому волонтерству студенти не тільки надають допомогу іншим, а і самі проходять процес духовного розвитку, соціалізації й морального самовдосконалення [82].

Варто наголосити, що найефективніше педагогічне волонтерство реалізується у межах дитячо–молодіжних громадських об'єднань, що виступають стабільними структурами соціального виховання. Їхня діяльність ґрунтується на принципах гуманізму, ненасильства, добровільності, партнерства «рівний – рівному», а також гармонійному поєднанні загальнолюдських й національних цінностей, таких як доброта, милосердя, справедливість, співчуття і соціальна солідарність.

Аналіз науково–педагогічних джерел свідчить, що проблема виховання гуманістичних цінностей в студентів–волонтерів закладів вищої освіти під час реалізації різних форм соціально спрямованої позааудиторної діяльності залишається надзвичайно актуальною і багатовимірною. Сучасні дослідники наголошують, що ефективне вирішення цього завдання передбачає гармонізацію ряду суперечностей, що виникають в теоретичному й практичному аспектах освітнього процесу. Зокрема, йдеться про розбіжності між загальнофілософським, психологічним й педагогічним баченням феномену цінностей і недостатньою розробленістю питань виховання гуманістичних орієнтирів в студентів–волонтерів в рамках освітньо–виховного процесу вищої школи.

Водночас спостерігається певна невідповідність між закладеним в зміст освіти потенціалом гуманістичного виховання й рівнем його реального використання в практичній діяльності педагогів. Суттєвою проблемою є також зіткнення двох тенденцій: з одного боку, зростає орієнтація молоді на сучасні західні зразки життєвого стилю, а із іншого – зберігається потреба в підтриманні традиційно українських духовно–моральних цінностей, притаманних національній культурі. Саме такі суперечності вимагають цілеспрямованої педагогічної роботи, що б забезпечила виховання гуманістичного світогляду майбутніх фахівців соціально–гуманітарної сфери.

Науковці О. Безпалько, Н. Заверіко, І. Зверєва, Н. Зімовець, Т. Лях обґрунтовують, що феномен виховання гуманістичних цінностей доцільно розглядати в тісному взаємозв'язку із такими категоріями, як цінність, гуманізм, гуманістична цінність й гуманістичне виховання. Їхній взаємозв'язок дозволяє зрозуміти логіку виховання духовно–моральної позиції особистості в процесі педагогічної взаємодії.

Цінність – це критерій спосіб оцінювання позитивної або негативної значущості явищ навколишньої дійсності для конкретної особистості, яка виявляється через її моральні переконання, ідеали, цілі й життєві орієнтири.

Гуманізм – це система поглядів та переконань, які історично еволюціонує, визнаючи унікальність й самоцінність людини, її право на гідність, свободу і розвиток, а також визначаючи благо людини головним критерієм оцінки соціальних процесів.

Гуманістична цінність трактується як сукупність загальнолюдських моральних якостей, які утворюють внутрішнє ядро особистості, визначаючи її ставлення до себе, інших людей та світу у цілому.

Гуманістичне виховання – це процес засвоєння, інтеріоризації й практичної реалізації гуманістичних цінностей, результатом якого є вихованість у людини певного рівня моральної культури, емпатії й духовності.

Особливої значущості проблема набуває в контексті воєнних та кризових реалій, в яких перебуває сучасна Україна. Як відзначають З. Ковальчук та

П. Козира, саме волонтерська діяльність сприяє вихованню у молоді громадянської активності, соціальної компетентності, почуття відповідальності за долю ближніх і держави. Через залучення до волонтерських ініціатив студенти вчаться не лише допомагати іншим, але і осмислювати гуманізм як життєву філософію, яка втілюється в конкретних діях й рішеннях [88, с.194].

Отож, аналіз різних наукових підходів дозволяє стверджувати, що система виховання гуманістичних цінностей студентів–волонтерів в закладах вищої освіти має складну структуру. Вона містить як ціннісно–світоглядні, так і діяльнісно–практичні компоненти, які перебувають у тісній взаємодії. Її виховання потребує врахування не лише освітніх завдань, а й духовно–культурних, моральних й соціальних чинників, що визначають якість становлення майбутнього педагога як носія гуманістичних ідеалів (див.рис.1.3.).

Рис. 1.3. Багаторівнева система механізмів виховання гуманістичних цінностей

Система гуманістичних цінностей студентів–волонтерів, що навчаються в закладах вищої освіти, має складну структуру, яка охоплює дві взаємопов'язані підструктури:

1. Загально гуманістичні цінності (універсальні цінності);
2. Професійно педагогічні гуманістичні цінності (базові гуманістичні педагогічні цінності, педагогічне спілкування та педагогічна культура загалом).

Організація результативного процесу виховання гуманістичних цінностей студентів–волонтерів неможлива без глибокого та усебічного наукового розуміння самого феномену особистості студента. Ефективна виховна діяльність передбачає врахування психологічних, соціокультурних, моральних й духовних особливостей сучасного студента, адже саме від рівня його світоглядного розвитку залежить здатність сприймати, засвоювати і реалізовувати гуманістичні ідеали у практичній діяльності.

Розглядаючи феномен студентства у межах загальнонаукової парадигми, доцільно інтерпретувати його крізь категорію «спосіб життя», яке виступає своєрідним інтегратором усіх аспектів людської життєдіяльності. Саме через цю категорію можна виокремити провідні чинники, які визначають особливості соціального становлення студентської молоді, а також оцінити її динаміку розвитку у контексті історико–культурних змін. Такий підхід дозволяє не лише простежити відмінності між попередніми поколіннями й сучасною молоддю, але і спрогнозувати напрями подальшої трансформації освітнього середовища.

Сучасне студентство перебуває в складних умовах ціннісної переорієнтації, що зумовлена глобалізаційними процесами, інформаційним перенасиченням та соціальними кризами. Наукові спостереження підтверджують наявність певної кризи соціокультурних норм й традиційних цінностей, які призводить до розмиття ідеалів, нестійкості життєвих орієнтирів та фрагментарності духовного досвіду. Тобто спосіб життя студентської молоді можна охарактеризувати як змінний, динамічний соціокультурний портрет, що віддзеркалює складні взаємозв'язки між індивідуальними прагненнями та суспільними вимогами.

Як і будь–яке соціокультурне явище, студентський стиль життя відзначається багатоманіттям форм та змістів. Його структуру визначають не лише побутові чи навчальні аспекти, але і система духовно–моральних

орієнтирів, які впливають на поведінку, міжособистісні стосунки, соціальну активність й самореалізацію особистості. Морально–гуманістичні ідеали – такі як доброта, співчуття, милосердя, відповідальність – стають внутрішнім орієнтиром, яке програмує сенсові потреби молодшої людини, формує готовність брати на себе відповідальність за власні вчинки, підтримувати гуманні моделі поведінки, діяти на основі моральних переконань, навіть в складних життєвих обставинах.

Для студента–волонтера особливе значення має здатність виховувати навколо себе гуманістично зорієнтоване середовище, в якому панують взаємоповага, емпатія і взаємодопомога. В цьому контексті волонтерська діяльність стає не лише соціально корисною практикою, але і засобом особистісного самовиховання, який забезпечує виховання внутрішньої культури гуманності. Водночас, як зазначають сучасні дослідники, українська молодь досі перебуває в процесі пошуку стабільних ціннісних орієнтирів, адже вплив суспільних трансформацій та глобальних викликів значною мірою позначається на її світоглядній системі [47].

Волонтерська діяльність – це будь-яка соціальна, суспільно корисна, систематична та вмотивована неприбуткова діяльність фізичних та юридичних осіб, що провадиться шляхом виконання робіт, надання послуг громадянам, організаціям і суспільству загалом. Волонтерська діяльність – індивідуальна чи колективна – це спосіб підтримки та зміцнення таких людських цінностей, як піклування та надання допомоги членам громади; використання кожною людиною своїх прав та обов'язків як члена певної громади в процесі навчання та розвитку впродовж усього життя, реалізуючи весь свій людський потенціал; взаємодії між людьми, незважаючи на всі відмінності, для спільного життя в здоровому стабільному суспільстві, для спільного вироблення нових способів вирішення проблем, які виникають.

Попри це, варто підкреслити, що нинішнє покоління студентів виявляє високу соціальну активність, відкритість до інновацій, прагнення до саморозвитку і готовність долучатися до суспільно значущих ініціатив. Саме ці

якості створюють сприятливе підґрунтя для виховання гуманістичних цінностей через участь в волонтерських практиках.

Важливим чинником в вихованні гуманістичних орієнтирів студентів є їх суспільно–педагогічна діяльність, в межах якої волонтерство постає як ефективний механізм соціалізації і духовного збагачення. Воно має потужний ціннісно–гуманістичний потенціал, оскільки сприяє інтеграції моральних норм в повсякденну поведінку молодшої людини. Саме через практичну допомогу іншим студент усвідомлює цінність добра, альтруїзму, милосердя, солідарності.

Використання волонтерської діяльності як засобу виховання гуманістичних цінностей повністю узгоджується з сучасним розумінням виховання як процесу засвоєння та інтеріоризації загальнолюдських духовно–моральних ідеалів. В цьому сенсі волонтерство можна розглядати як інтегрований виховний механізм, що поєднує соціальні, культурні й педагогічні впливи у єдиному контексті гуманістичної освіти.

З позицій сучасної педагогіки, така діяльність формує в студентів–волонтерів не лише навички комунікації, відповідальності та взаємодопомоги, але й сприяє розвитку емпатійності, рефлексії, моральної самосвідомості. Водночас учені підкреслюють, що ефективність гуманістичного виховання значною мірою залежить від урахування соціального, історико–культурного й морально–етичного контексту розвитку особистості. Як зауважує О. Безпалько, навіть найкращі педагогічні концепції втрачають практичну цінність, якщо їх реалізація відбувається без урахування соціальних реалій, культурних традицій та духовних потреб вихованця [18].

Розвиток та становлення громадянського суспільства у Україні сьогодні відбувається на ідеях свободи, творчості, гуманізму, милосердя і взаємопідтримки, однак цей процес розгортається у умовах складних та суперечливих політичних, соціально–економічних й морально–ціннісних викликів. Сучасна держава перебуває у ситуації пошуку нової гуманістично орієнтованої моделі соціального розвитку, який ґрунтується на принципах взаємоповаги, демократизму й громадянської відповідальності. З року у рік

соціальні пріоритети фіксуються в стратегіях державної політики, в численних нормативно–правових актах, що засвідчують прагнення держави до соціальної згуртованості й підвищення якості життя громадян.

Водночас слід усвідомлювати, що державні ініціативи залишаються малоефективними без підтримки активної частини населення – громадян–добровольців, що здатні власними зусиллями й щирим бажанням змінювати суспільство на краще. Саме діяльність волонтерів сьогодні стала важливою соціальною опорою, без якої неможливо забезпечити сталий розвиток громадських інституцій, освітніх та культурних ініціатив, соціальної допомоги й благодійності.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що волонтер – це не просто людина, що безоплатно допомагає іншим; це особистість з виразною громадянською позицією, яка діє добровільно, керуючись мотивами доброчинності, співчуття і людяності. З позицій педагогічної науки, волонтер є суб'єктом ціннісно орієнтованої соціальної взаємодії, що свідомо обирає шлях безкорисливого служіння суспільству.

Поняття «волонтерство» в сучасному розумінні виходить за межі традиційного доброчинства: це цілісний світогляд й стиль життя, заснований на активній громадянській позиції, гуманістичних ідеалах та прагненні до самореалізації через допомогу іншим. Воно є важливою формою соціальної активності, що поєднує альтруїстичну мотивацію із високим рівнем внутрішньої культури й моральної зрілості.

Однією з найпомітніших категорій волонтерів у Україні, особливо в соціальній сфері, є студентська молодь. Саме студенти найчастіше долучаються до реалізації соціально значущих ініціатив, адже вони мають високу чутливість до проблем суспільства, прагнення до самовираження і готовність до співучасті в розв'язанні гуманітарних та соціальних питань. Участь в волонтерських проєктах дозволяє молодим людям не лише зробити особистий внесок в покращення життя громади, але і перевірити власні можливості, здобути досвід командної роботи, комунікації, емпатії і соціальної відповідальності.

Завдяки цьому волонтерська діяльність студентів набуває особливого значення в контексті виховання їхніх гуманістичних цінностей. Якщо така діяльність організована в межах педагогічного процесу, вона перетворюється на педагогічне волонтерство, яке має виразне виховне спрямування. В цьому випадку волонтерство стає не лише засобом допомоги іншим, а і потужним чинником самовиховання, професійного становлення й духовного зростання майбутніх педагогів.

Звернення до практики студентського волонтерства в різноманітних соціально–педагогічних інституціях – державних, громадських та приватних – відкриває широкі можливості для інтеграції навчальної й виховної діяльності. Такий підхід дозволяє ефективно реалізовувати загальнонаціональні та регіональні соціальні програми, які спрямовані на підтримку дітей, молоді, сімей, людей із інвалідністю й інших вразливих категорій населення.

В процесі узагальнення досвіду вітчизняних волонтерських ініціатив було сформульовано практичні рекомендації щодо впровадження ефективної моделі виховання гуманістичних цінностей студентів–волонтерів в закладів вищої освіти. Передусім йдеться про: забезпечення добровільного залучення студентів до різних форм суспільно корисної діяльності; системну підготовку майбутніх волонтерів до виконання своїх функцій; створення системи наставництва (підготовку координаторів й консультантів професійної волонтерської діяльності); формування волонтерських колективів, в яких визначено структуру, функції, суб'єктів й умови діяльності; налагодження механізмів педагогічного супроводу – інтервізії і супервізії, що забезпечують стійкий зв'язок між волонтером та його вихователем чи наставником; сприяння особистісному розвитку, професійному самоствердженню і самореалізації студентів в процесі волонтерської практики.

Особлива увага має приділятися створенню позитивного морально–психологічного клімату у колективах волонтерів, де панує атмосфера взаємопідтримки, взаємоповаги і спільної відповідальності. Таке середовище

сприяє вихованню в студентів не лише гуманістичних якостей, а і навичок ефективної комунікації, організації, лідерства й соціальної активності.

Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що цілеспрямована, системно організована діяльність в сфері виховання гуманістичних цінностей студентів закладів вищої освіти здатна не лише розширити їхні теоретичні знання, але і підготувати до професійної роботи, що базується на принципах людяності, відповідальності й духовної культури. Саме така підготовка формує фундамент для майбутньої педагогічної діяльності, зорієнтованої на виховання покоління, здатного діяти на засадах гуманізму і добра.

Висновки до першого розділу

У розділі здійснено обґрунтування теоретико–методичних засад виховання гуманістичних цінностей студентів в позааудиторній волонтерській діяльності: здійснено характеристику процесу виховання гуманістичних цінностей особистості у сучасних психолого–педагогічних дослідженнях; виявлено особливості виховання гуманістичних цінностей студентів.

У даному розділі представлено розгорнутий аналіз основних понять та категорій дослідження, що здійснено на теоретико–методологічному рівні крізь призму розуміння феномена «гуманістична концепція» в сучасній педагогіці. Ця концепція трактується як цілісна система наукових поглядів та практичних орієнтирів, які утверджують пріоритет людини як найвищої суспільної цінності, визнають її право на життя, щастя, гідність, самореалізацію і духовне зростання. Гуманістична парадигма сучасної освіти відображає перехід від авторитарних та репродуктивних моделей виховання до особистісно зорієнтованих, в центрі яких перебуває людина як унікальна і неповторна істота із її внутрішнім світом, свободою волі й правом на власний вибір.

Поняття «гуманізм» розглядається як еволюційна система переконань, що формується історично та визначає людину не лише як біологічну чи соціальну істоту, а насамперед як духовно–моральну особистість. Ця система утверджує ідею, що благо людини є головним критерієм оцінки будь–якого суспільного

устрою, а норми людяності – бажаною моделлю міжособистісних взаємин. Отже, гуманізм виступає не тільки морально–етичною категорією, а і рушійною силою розвитку людини й суспільства у цілому, основою для виховання гармонійної, соціально активної, духовно зрілої особистості.

Гуманістична спрямованість педагогічного процесу зосереджує увагу на внутрішніх духовних орієнтирах людини, що акумулюються навколо вищих універсальних цінностей – Істини, Добра та Краси. Саме через їх реалізацію в свідомості й поведінці індивіда відбувається виховання гуманної культури, що є фундаментом гуманістичного виховання у умовах сучасного освітнього простору. Здійснено характеристику функцій, які визначають сутність педагогічної аксіології в вихованні гуманістичних цінностей: смислоутворюючої, оціночної, орієнтаційної, нормативної, регулятивної, контролюючої.

У межах цього дослідження поняття цінності трактується як складна багаторівнева категорія, яка відображає критерії й способи оцінювання людиною навколишньої дійсності. Цінність виступає мірилом позитивної чи негативної значущості об'єктів, явищ, ідей та дій, що сприймаються суб'єктом крізь призму власного досвіду, потреб, переконань й моральних орієнтирів. Вона реалізується через систему моральних принципів, норм поведінки, ідеалів, світоглядних установок та життєвих цілей, що формують зміст духовного світу особистості. Саме завдяки ціннісним орієнтаціям людина осмислює свій життєвий шлях, визначає пріоритети й здатна приймати відповідальні рішення, які мають соціальне та етичне значення.

Поняття гуманістичної цінності у даному розділі розкривається як інтегративна сукупність загальнолюдських моральних якостей та ідеалів, що формують смисложиттєве ядро особистості, визначаючи її ставлення до самої себе, до суспільства, до світу природи і до інших людей. Гуманістичні цінності – це моральні орієнтири, які стимулюють розвиток доброти, відповідальності, толерантності, емпатії, почуття справедливості та здатності до співпраці. Вони

відображають духовну зрілість індивіда й сприяють гармонізації його внутрішнього світу з соціальним оточенням.

У межах педагогічної аксіології визначено низку базових принципів, що забезпечують цілісність виховного процесу:

- принцип історико–культурної мінливості освітніх цінностей, що враховує еволюцію ідей та моральних орієнтирів в різні історичні періоди;
- принцип взаємозв'язку соціокультурних й освітніх цінностей, що підкреслює єдність суспільного досвіду й індивідуального виховання;
- принцип співвідношення суспільних й особистісних цінностей, який забезпечує гармонійне поєднання соціального блага й людської гідності;
- принцип інтеграції традиційних й інноваційних цінностей, що передбачає збереження національної культурної спадщини в поєднанні з модерними освітніми тенденціями.

Аксіологічний аспект вивчення гуманістичних цінностей особистості полягає в виявленні взаємозв'язку між реально дієвими, індивідуально значущими цінностями, що спонукають до активної діяльності, і загальнолюдськими ідеалами, які мають історично усталене, універсальне значення. Саме гармонійне поєднання цих двох рівнів формує моральну культуру особистості й забезпечує її цілісний розвиток.

Гуманістичне виховання трактовано як суб'єкт–суб'єктну міжособистісну взаємодію, діалог, що дозволяє сприймати одній людині іншу як рівноцінну й рівноправну особистість, наділену такими ж правами, гідністю та потенціалом, як і вона сама, виявляючи до неї повагу, довіру й партнерське ставлення як до повноправного учасника виховного процесу. Гуманістичне виховання в цьому дослідженні трактується як складний, динамічний процес глибокого засвоєння й привласнення особистістю гуманістичних цінностей, в ході якого вони переходять з зовнішніх соціальних норм в внутрішні переконання, мотиви і установки. Його кінцевою метою й водночас результатом виступає сформованість стійкої системи гуманістичних орієнтацій, які визначає моральну поведінку, світогляд і ціннісну позицію людини і суспільстві. Теоретико–

методичними засадами виховання гуманістичних цінностей студентів в позааудиторній волонтерській діяльності стали положення теорії особистісно–орієнтованого виховання (І. Бех), у основі якої лежить втілення гуманістичних цінностей в виховному і навчальному процесі, який зводиться до формування у особистості позитивного ставлення до себе й оточуючих, сприйманні інших такими, якими вони є. В межах цієї теорії основними гуманістичними цінностями визначено такі: людина, що виховує у собі особистість, прояв творчості в розвитку культури, досягнення духовності як показник вихованості.

Другою складовою методологічних засад дослідження стала ідея взаємодії національно–духовних цінностей і діалектичній єдності загальнолюдських цінностей, які мають за мету виховання особистості як неповторної людини, готової до саморозвитку, само актуалізації, самореалізації (за Л. Бобко). Освітньо–виховний процес, побудований на ціннісних засадах, є одним з ключових та найефективніших шляхів становлення особистості майбутнього фахівця, виховання його внутрішнього духовного світу, моральних переконань й етичних орієнтирів, що визначають професійну поведінку та життєву позицію у суспільстві.

Конструктивна теорія Г. Балла пропонує розгляд виховання гуманістичних цінностей на сучасному етапі як трансформацію суспільного й індивідуального буття, усвідомлення небезпеки дисгармонійного раціоналізму, спираючись на інтелектуальну культуру, зосереджено на виявленні психологічних передумов гуманістичної поведінки, а також на усвідомленні особистістю системи цінностей та практичному втіленні цих орієнтирів у власній життєвій діяльності.

У розділі встановлено, що гуманістичні ціннісні орієнтири становлять основу особистісно зорієнтованої освітньої концепції й визначають характер взаємодії між педагогом та здобувачем освіти. Гуманістичні цінності розглянуто у аспекті звернення до особистості, віри у себе, прагнення до самореалізації, спрямованості до ідеалу (за В. Киричок). Наведено опис таких видів гуманістичних цінностей (за В. Крижко та І. Мамаєвою): загальнолюдські, що пов'язані зі цінністю людини, дитини, педагога і його творчої індивідуальності;

духовні, які охоплюють педагогічний досвід, наукові концепції і форми професійного мислення; практичні, що стосуються освітніх технологій, навчально–виховних систем й методів діяльності; особистісні, які включають педагогічні здібності, індивідуальні риси і професійні ідеали вчителя.

У розділі виявлено специфіку виховання гуманістичних цінностей студентів, яка полягає у: вільному становленню глибоко усвідомлених й позитивно спрямованих власних ціннісних орієнтирів; умінню інтегрувати значущі цінності в повсякденні життєві обставини і в освітнє середовище; самостійному пошуку нових індивідуально цікавих цінностей під впливом внутрішніх мотивів діяльності й власної життєвої позиції.

Систему гуманістичних цінностей студентів–волонтерів закладів вищої освіти охарактеризовано у єдності двох підструктур: загально гуманістичні цінності (універсальні цінності); професійно педагогічні гуманістичні цінності (базові гуманістичні педагогічні цінності, педагогічне спілкування й педагогічна культура загалом).

Виявлено і охарактеризовано особливості виховання гуманістичних цінностей студентів-волонтерів. Волонтерську діяльність розглянуто як невід’ємний елемент освітнього процесу й засіб цілеспрямованого формування майбутніх професіоналів на засадах гуманізму, чуйності, милосердя, поваги до особистості, толерантності та неупередженого ставлення до людей, що потребують підтримки.

Виявлено такі особливості виховання гуманістичних цінностей студентів-волонтерів:

- урахування завдань росту та саморозвитку волонтера, сприяння розвитку творчого потенціалу, особистісних якостей, набуття нових загальних і професійних компетентностей;
- спрямованість на виховання гуманної, високодуховної, культурної, ціннісно-орієнтованої особистості з внутрішнім прагненням і готовністю діяти у руслі найвищих гуманістичних традицій людства;
- формування емоційної стійкості й життєвого оптимізму, спрямованість

на збереження ментального здоров'я, запобігання вигоранню;

– виховання гуманістичних цінностей студентів-волонтерів засобами суспільно-позитивної діяльності. Гуманістичні цінності студентів визначено як сукупність особистісно-моральних понять і якостей, які утворюють смисложиттєву сутність, що визначає ставлення студента до себе, світу й інших людей, які виховується засобами соціально-позитивної суспільно-корисної громадської або волонтерської діяльності на основі сформованого морального-гуманістичного досвіду.

Волонтерську діяльність розглянуто як будь-яку соціальну, суспільно корисну, систематичну та вмотивовану неприбуткову діяльність фізичних та юридичних осіб, що провадиться шляхом виконання робіт, надання послуг громадянам, організаціям і суспільству загалом. Волонтерська діяльність – індивідуальна чи колективна – це спосіб підтримки та зміцнення таких людських цінностей, як піклування та надання допомоги членам громади; використання кожною людиною своїх прав та обов'язків як члена певної громади в процесі навчання та розвитку впродовж усього життя, реалізуючи весь свій людський потенціал; взаємодії між людьми, незважаючи на всі відмінності, для спільного життя в здоровому стабільному суспільстві, для спільного вироблення нових способів вирішення проблем, які виникають.

Позааудиторну діяльність студентів визначена нами (за А.Капською) як спеціально педагогічно організований простір соціалізації студентської молоді, що в позанавчальний час забезпечує інтеграцію теоретичних знань з практичним досвідом, виховуючи в студентів потребу в служінні людям та здатність до морального самовдосконалення.

Виявлено такі особливості виховання гуманістичних цінностей студентів-волонтерів у позааудиторній волонтерській діяльності: урахування завдань росту і саморозвитку волонтера, сприяння розвитку творчого потенціалу, особистісних якостей, набуття нових загальних та професійних компетентностей; спрямованість на виховання гуманної, високодуховної, культурної, ціннісно-орієнтованої особистості зі здатністю та бажанням творити в душі найкращих

гуманістичних надбань людства; формування емоційної стійкості та життєвого оптимізму, спрямованість на збереження ментального здоров'я, запобігання вигоранню; виховання гуманістичних цінностей студентів–волонтерів засобами суспільно–позитивної діяльності.

РОЗДІЛ 2.

ПЕДАГОГІЧНА ОЦІНКА ВИХОВАНOSTІ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ

2.1. Критерії, показники та рівні вихованості гуманістичних цінностей студентів

Здійснення педагогічної оцінки рівнів вихованості гуманістичних цінностей студентів передбачало необхідність розробки критеріального апарату нашого дослідження. В даному параграфі ми звернулися до джерел, у яких визначаються складові, структурні та змістові компоненти даного процесу.

За доводами А. Сікалюк гуманістичні цінності – це багатокomпонентне інтегративне особистісне утворення, що виявляється в сформованості достатнього обсягу знань, переконань, умінь й норм поведінки, поєднаних з досвідом соціально схвальної активності. Відповідно, дослідниця визначає структуру гуманістичних цінностей особистості як цілісність трьох складників: пізнавально–ціннісного, морально–ціннісного та діяльнісно–ціннісного [197, с.96].

Деніел Гоулман, знаний як «батько концепції емоційного інтелекту», запропонував її практичне втілення через п'ять основних емоційно–соціальних компетенцій, які втілюють гуманістичні орієнтири особистості: самоусвідомлення, саморегуляцію, мотивацію, емпатію і соціальну взаємодію.

Самоусвідомлення – це здатність розуміти власні емоції у конкретний момент, усвідомлювати їхній вплив на поведінку і прийняття рішень, а також адекватно оцінювати власні можливості та підтримувати впевненість в собі.

Самоконтроль передбачає уміння керувати емоційними реакціями так, щоб вони сприяли виконанню завдань, підтримували внутрішню рівновагу та допомагали долати емоційні труднощі.

Мотивація полягає в здатності спрямовувати власні прагнення на досягнення цілей та підтримувати внутрішній стимул до саморозвитку.

Емпатія означає розуміння й співпереживання іншим, уміння бачити ситуацію очима співрозмовника.

Соціальні навички охоплюють ефективну комунікацію, конструктивну взаємодію і вміння будувати гармонійні стосунки із оточенням.

З огляду на цю модель, емоційний інтелект разом з пізнавально-інтелектуальною компетенцією формує внутрішню структуру особистісної компетентності, яке включає соціальний, мотиваційний та функціональний аспекти становлення гуманістичних цінностей.

Теорія позитивної психотерапії також відіграє значну роль у цьому контексті як сучасний гуманістичний напрям, спрямований на розкриття потенціалу особистості. Засновник підходу Носсрат Пезешкіан підкреслював, що кожна людина володіє двома основними здатностями: пізнавати (когнітивність) й любити (емоційність). Саме ці якості становлять сутність людини, її внутрішню природу і рушійну силу саморозвитку. Обидві здібності взаємопов'язані: розвиток однієї сприяє зміцненню іншої. Їх формування залежить від фізичного стану, соціального оточення та історичного часу, в якому живе людина.

Когнітивність забезпечує становлення таких рис, як чесність, справедливість, пунктуальність, відповідальність, працьовитість – тобто так званих вторинних актуальних здібностей. Емоційність же є основою первинних актуальних здібностей, серед яких довіра, терпіння, любов, упевненість, надія, вміння налагоджувати контакт й присвячувати час іншим. Цей підхід у оцінці рівня вихованості гуманістичних цінностей студентів дозволить нам говорити про єдність когнітивних та емоційних показників цього феномену.

Відомо, що рівень вихованості гуманістичних цінностей виховується під впливом суспільно-історичних чинників – релігії, культури, моральних норм і системи освіти. У внутрішньому світі особистості ці зовнішні впливи трансформуються, набуваючи індивідуального змісту і утворюючи стійку систему унікальних рис, які визначають її неповторність.

М. Нарійчук розглядає ціннісні орієнтації студентської молоді як сукупність знань, інтересів, мотивів, цінностей, важливих особистісних рис, а також умінь й навичок, які визначають гуманістичну діяльність та поведінку.

Спираючись на наукові підходи І. Беха, М. Боришевського й Н. Чернухи, дослідник виокремлює основні структурні елементи моральної спрямованості: пізнавальний компонент, що охоплює актуальні життєві потреби, ціннісні орієнтири, переконання і цільові установки; мотиваційно–орієнтований компонент, який відображає ставлення особистості до суспільства, людей, власної діяльності й самої себе; поведінковий компонент, який характеризує практичну і морально–психологічну готовність діяти в соціально значущому напрямі, здатність застосовувати набуті знання, уміння та навички для реалізації принципів моралі, етики і права у реальних життєвих умовах.

Відповідно до цієї структури, в майбутніх студентів–волонтерів визначальними критеріями моральної спрямованості виступають: когнітивний критерій, що рівень обізнаності та усвідомлення власних моральних якостей; мотиваційний критерій, який формує прагнення до професійного та особистісного самовдосконалення; діяльнісний критерій, що виховує здатність застосовувати навички саморефлексії й саморозвитку в професійній діяльності [150, с. 66].

У даній дослідницькій роботі ми ставили за мету вирішення, перш за все, педагогічних завдань, тому нами була використана класифікація цінностей, згідно з якою під час педагогічного аналізу структури було виокремлено чотири основні групи цінностей, що становлять її підґрунтя: соціально–моральні якості, моральні риси особистості, естетичні цінності й інтелектуально–культурні орієнтири. Оскільки перші дві групи мають подібний зміст й спільні смислові характеристики, їх було об'єднано у одну. В результаті сформувалася трирівнева класифікація: цінності, пов'язані з моральними явищами й особистісними рисами; естетичні цінності; інтелектуальні цінності. Саме така узагальнена структура була покладена у основу визначення переліку гуманістичних цінностей, використаних в межах проведеного дослідження.

З метою вирішення поставлених завдань нам необхідно було визначити параметри системи гуманістичних цінностей, які характеризують рівень їх вихованості, й з'ясувати, як та за яких умов вони сприяють або перешкоджають

становленню особистості студента. При цьому ми враховували, які виявлення так званих середньо групових показників, створення моделей такого собі «середнього студента» є малоефективним явищем. Середньо групові показники виконували лише допоміжну функцію. Виявляючи спільні тенденції, вони, зазвичай, не розкривають індивідуальних особливостей особистості студента.

Незаперечним є той факт, що в вихованні цінностей механізмом регуляції поведінки людини завжди визначають змістовний та динамічний аспект. Отже, виникла потреба окреслити такі параметри системи гуманістичних цінностей, які б адекватно відображали сутнісні риси й специфічні особливості цього явища.

У складі цінностей за М. Нарійчук виділяє такі компоненти: мотиваційно–ціннісний (наявність позитивної мотивації; прийняття загальнолюдських цінностей, соціально–ціннісного ставлення до особистості; сформованість соціально значущих якостей особистості), інформаційний (повнота, якість знань про моральність; стійкість пізнавального інтересу), діяльнісно–поведінковий (сформованість знань та умінь, наявність досвіду соціально позитивної поведінки).

Отож структурування піходів до компонентів, складових гуманістичних цінностей як системи здійснюється науковцями у двох аспектах: змістовому та процесуальному. Зазначимо, що більшість дослідників розглядають цінності як систему, що містить такі складові: володіння особистістю певним рівнем знань, умінь, досвідом діяльності та ставлення до неї.

Згідно цього підходу, систему гуманістичних цінностей студента ми представимо як сукупність інформаційно–пізнавального, мотиваційно–ціннісного і поведінкового компонентів, на основі чого ми визначили й деталізували зміст однойменних критеріїв. Кожен із визначених нами критеріїв являє собою сукупність індикаторів–показників, рівень прояву яких дозволить оцінити сукупний рівень вихованості гуманістичних цінностей студентів. Деталізуємо зміст даних критеріїв та їх показників.

Інформаційно–пізнавальний критерій вихованості гуманістичних цінностей студентів дозволяє оцінити прояви сукупності обізнаності, ерудиції,

гуманістичної свідомості, характеризує пізнавальні інтереси студентів щодо сфери соціального життя суспільства.

Значну увагу вивченню ролі знань в вихованні вихованості гуманістичних цінностей студентів приділяють вітчизняні вчені: В. Лагутін, О. Матвієнко, А. Нісімчук, О. Падалка, В. Тернопільська та ін. Освіта, побудована на принципах гуманізму, в процесі підготовки в закладах вищої освіти, за переконанням більшості науковців, розглядається як один з провідних шляхів формування у студентів вихованості та засвоєння гуманістичних цінностей.

Застосування коучингового підходу в вищій школі відкриває можливості для розвитку студентів як самостійних, соціально активних й ініціативних особистостей. Він орієнтує педагогічний процес на розкриття внутрішнього потенціалу всіх його учасників, сприяє їхній партнерській взаємодії і спільному досягненню освітніх та виховних цілей.

Так, В. Лагутін підкреслює, що в сучасних умовах соціально–економічних перетворень сформувалися нові вимоги до системи професійної підготовки фахівців, заснованої на оновлених ціннісних орієнтирах. Сьогодні особливо відчутною є потреба у спеціалістах, які володіють не лише сучасними знаннями, а і високим рівнем моральних й світоглядних якостей [119].

Водночас Ю. Васьков зазначає, що метою формування знань про систему цінностей має стати формування сучасного мислення, яке передбачає поєднання розуміння сутності суспільних процесів, усвідомлення власної ролі у них, опанування норм культурної і цивілізованої поведінки, набуття досвіду соціально спрямованої діяльності та, на цій основі, розвиток гуманістичної культури особистості як підґрунтя її успішної адаптації до змінних соціально–економічних реалій. Дослідник виділяє такі завдання вищої освіти в сфері виховання системи цінностей – опанування базових знань про сучасну систему особистісних цінностей, розуміння принципів й закономірностей її становлення і розвитку, а також формування навичок здійснення соціально схвальної поведінки та діяльності [40, с.112].

Важливо, процес засвоєння студентами узагальнених знань про систему гуманістичних цінностей має специфічну особливість: окрім основної – освітньої – функції, він виконує також розвивальну та виховну. Розвивальна функція таких знань спрямована на стимулювання інтелектуальної активності, розвиток мислення і формування нових ціннісних підходів. Виховна функція проявляється в формуванні в студентів усвідомлення власної соціальної ролі, здатності об'єктивно оцінювати суспільно значущі явища, а також готовності діяти відповідно до правових та морально–етичних норм, які визначають ставлення особистості до інших людей, суспільства і навколишнього світу.

Ми цілком розділяємо позицію І. Тараненко, що умовами виховання гуманістичного мислення називає формування зв'язків між знаннями та практикою діяльності. Науковець підкреслює, що мислення у дії являє собою процес відтворення гуманістичних знань, що здійснюється через механізми самого гуманістичного мислення. Змістовно таке мислення відображає рух знань про гуманізм й гуманістичні цінності в формі моральних понять, категорій, узагальнень та суджень. Тобто, знання про гуманістичні цінності виступають основною формою реалізації гуманістичного пізнання. Інакше кажучи, дослідник розглядає співвідношення понять «гуманістичне мислення» й «гуманістичні знання» як взаємозалежне: чим глибшими і більш усвідомленими є гуманістичні знання суб'єкта соціальної діяльності, тим повніше може розкритися потенціал його гуманістичного мислення [214, с.37].

Отож, ми до структури інформаційно–пізнавального критерію вихованості гуманістичних цінностей студентів зараховуємо такі показники: узагальненні знання про гуманістичні цінності, комплекс розумових операцій та прийомів гуманістичного мислення (глибина, цілеспрямованість, самоусвідомленість, гнучкість, активність, критичність, сугестивність, креативність, продуктивність, логічність, науковість).

Роботу над формуванням показників інформаційно–пізнавального критерію вихованості гуманістичних цінностей студентів необхідно, на нашу думку, вести через підвищення рівня засвоєння узагальнених гуманістичних

знань; виховання внутрішньої мотивації до оволодіння узагальненими знаннями про систему гуманістичних цінностей; підвищення інтелектуальної зацікавленості студентів; формування здатності ефективно опрацьовувати й застосовувати інформацію; розвиток самостійності, ініціативності та творчого підходу у процесі засвоєння узагальнених знань про систему гуманістичних цінностей. Ефективність вихованості показників–якостей інформаційно–пізнавального критерію забезпечується до таких умов належать: створення сприятливого фасилітаційного освітнього, інформаційного й науково–методичного простору; забезпечення безперервного впливу на процес засвоєння узагальнених гуманістичних знань; удосконалення інструментів і механізмів їх упровадження інформації гуманістичного змісту в навчальній, науково–дослідницькій і громадській роботі з студентами у умовах закладу вищої освіти.

Наступним ми виділяємо мотиваційно–ціннісний критерій вихованості гуманістичних цінностей студентів. Мотиваційно–ціннісний критерій є функціональною складовою системи виховання і виховання гуманістичних цінностей, формування системи мотивів та цінностей особистості розглядається не лише як прояв гуманістичної спрямованості сучасної освіти, але і як важлива умова реалізації глибоких соціальних, економічних й політичних змін у державі. Саме система загальнолюдських цінностей виступає основою внутрішньої єдності суспільства, збереження його національної та культурно–історичної цілісності. Зміни в культурних орієнтирах впливають на динаміку соціально–економічних, етнокультурних процесів, а отже, визначають розвиток як суспільства у цілому, так і кожної особистості зокрема. Взаємозв'язок між виховання гуманістичних цінностей індивіда й суспільства є двостороннім: з одного боку, особистісне становлення людини відбувається на основі духовних орієнтирів, які формуються у соціумі, а з іншого – у конкретному культурному й освітньому середовищі, що створює умови для реалізації цих цінностей.

Ціннісна сфера особистості є вершиною її інтелектуально–морального розвитку, гармонійним поєднанням ідеалів, гуманістичних орієнтирів та

високоморальних учинків. Вона ґрунтується на прагненні служити суспільному добру, моральному прогресу, постійному самовдосконаленню і самореалізації.

І. Єрмаков, досліджуючи проблематику ціннісного розвитку особистості, створив цілісну модель системи цінностей, яка включає: загальнолюдські, такі як доброта, правда, гідність, краса, мудрість; національні, тобто патріотизм, національну гідність, історичну пам'ять; громадянськими є прагнення до свободи, усвідомлення громадянських обов'язків, соціальну гармонію, правову свідомість; родинні цінності, як основа формування морального та духовного світу людини.

На думку В. Андрущенка, до універсальних загальнолюдських цінностей належать любов, доброта, праведність й віра. Учений також акцентує на появі нових соціокультурних орієнтирів – інформаційної культури, толерантності, шанобливого ставлення до власності й підприємливості. На його переконання, справжні загальнолюдські цінності базуються на глибокому усвідомленні моральних, екологічних і валеологічних проблем, а також на готовності діяти відповідно до цих етичних імперативів.

Питанням виховання моральних орієнтацій та громадянської свідомості в різних видах діяльності присвячені праці таких дослідників, як М. Антонець, В. Лозова, В. Мацюк, М. Фіцула та інші. Зокрема, В. Лозова і В. Гриньова аналізують зміст базових моральних категорій – добро, обов'язок, совість, честь, гідність, щастя – як носіїв універсальних етичних норм. М. Фіцула наголошує на важливості виховання у молоді національної свідомості та самосвідомості, яке проявляється в шанобливому ставленні до рідної землі, мови, історії й культури, а також в відчутті особистої відповідальності за розбудову незалежної української держави [236].

У контексті нашої досліджуваної проблеми цінною для нас є позиція А. Дзундзи, який зазначає, що в зв'язку зі актуалізацією проблеми збереження гармонії між духовним світом людини і її діяльності на допомогу іншим, саме цінності особистості визначатимуть значущість для неї соціокультурних об'єктів. Критерії оцінки такої значущості виражаються у моральних принципах

та нормах, яке є не просто добровільним прийняттям деяких соціальних норм, а внутрішнім стимулом, який виступає в формі переживання сенсу усього життя. Згідно поглядів автора, вплив ціннісних орієнтацій зводиться до функціонування їх в мотиваційному процесі. А від останнього, точніше – від мотиваційної детермінованості діяльності залежить її результативність [57].

І. Булах доводить, що в старшому підлітковому й юнацькому віці зміна мотиваційної сфери особистості відбувається в процесі її самовизначення, постановки життєво значущих цілей та осмислення власного призначення та сенсу існування; дослідниці розглядають ціннісні мотиви, прагнення гуманістичних вчинків в взаємозв'язку із самовизначенням особистості у процесі здійснення нею пізнавальної діяльності.

У нашій роботі ми виходили із припущення, що гуманістичні цінності у структурі мотиваційного процесу виконують роль провідних мотивів – вони не лише стимулюють активність особистості, а і надають їй смислотворчого спрямування. При цьому, як стверджує І. Дичківська, активність функцій ціннісних орієнтацій не завжди присутня у мотиваційному процесі, що обумовлюється можливою неузгодженістю ціннісних орієнтацій особистості й її реальної поведінки. А це, у свою чергу, призводить до втрати смислу діяльності та ціннісні орієнтації в такому випадку функціонують лише як засоби раціонального обґрунтування поведінки особистості, а не як реальні суб'єктивні детермінанти її активності [58]. До того ж, Г. Балл доводить, що неможливість здійснення осмисленої діяльності сприяє тому, що у особистості може відбутися своєрідна перебудова ціннісно–мотиваційної сфери, що супроводжується дискредитацією активності функцій ціннісних орієнтацій, не пов'язаних з здійснюваною діяльністю та активністю функцій ціннісних орієнтацій, спрямованих на виконувану діяльність [10]. Така позиція вченого доводить важливість формування та розвитку в студентів такої ціннісно–мотиваційної сфери, що б забезпечувала їм активне, осмислене, усвідомлене включення в процес діяльності, зокрема гуманістичного, соціально–позитивного спрямування.

Таким чином, показники мотиваційно–ціннісного критерію відображають певний рівень розвитку мотиваційно–ціннісної сфери особистості, місце гуманістичних мотивів й цінностей у ієрархії. Такими показниками мотиваційно–ціннісного критерію, на нашу думку є: наявність позитивної мотивації в процесі виховання гуманістичних цінностей; прийняття гуманістичних цінностей як особистісних.

Важливим механізмом виховання гуманістичних цінностей студентської молоді є включення їх у систему позанавчальної діяльності на засадах альтруїзму й волонтерства, що дає змогу відчувати специфіку проблем соціально–педагогічної роботи з дітьми та молоддю, нужденними категоріями населення. Це завдання помітно актуалізується у умовах воєнної доби. Відтак, педагогічна оцінка вихованості гуманістичних цінностей студентів передбачає наявність діяльнісного компоненту. Проте ми усвідомлювали, що оцінка діяльності – це надзвичайно складний і довготривалий процес. Саме тому у межах нашого дослідження ми обмежились оцінкою певних поведінкових проявів студентів, що засвідчують сформованість й певний рівень вихованості гуманістичних цінностей та ввели поняття поведінковий критерій.

Поведінковий підхід до виховання цінностей, як зазначає Р. Сопівник час, стверджує провідну роль гуманістичної культури особистості в формуванні загальної культури в сучасних умовах. Така поведінка визначається, перш за все, впливом творчої та перетворювальної активності на розкриття внутрішніх резервів особистості та становлення її унікальної індивідуальності. Саме у процесі діяльності людина отримує не тільки продукт праці, але і ті додаткові результати, які лежать у основі розвитку особистості: нові знання, досвід, відносини, потреби, а відповідно й нові цілі, мотиви, орієнтації, тобто передумови власного самовдосконалення [294].

Отже, гуманістична спрямованість, ціннісні гуманістичні орієнтації визначають продуктивність, доцільність, особистісну й суспільну значущість усіх видів діяльності особистості. У умовах освітнього процесу на підвищення рівня вихованості гуманістичних цінностей може позитивно вплинути,

наприклад, організація виробничої практики, участь у студентському самоврядуванні, залучення до різноманітних форм громадської діяльності (організація благодійних фестивалів, акцій, волонтерська робота з підтримки дітей, сімей ВПО, ветеранів та ветеранок, людей похилого віку тощо). Важливим є не лише аспект участі, а і залучення інших до соціально-активних дій, підтримка й генерація таких ініціатив. Саме цим визначається діяльність, поведінка, яке детермінує виховання гуманістичних цінностей студентів.

На нашу думку, поведінковий критерій передбачає наявність і виявлення у практичній діяльності студентів системи соціально-орієнтованих навичок, умінь, що відповідають вимогам сучасної ситуації соціальної кризи і суспільних трансформацій. Даний критерій характеризується застосуванням умінь та відповідним аналізом й корекцією поведінки і містить такі показники-прояви: наявність стратегії соціально-схвальної поведінки, які відповідає нормам суспільної моралі й гуманізму; залучення інших до соціально-схвальної поведінки на засадах альтруїзму й милосердя.

Поведінковий критерій передбачає застосування прийомів розв'язання вміння використовувати ці прийоми. Якість вирішення таких завдань визначається через сукупність умінь, які відображають рівень соціальної зрілості студента, розвиток його особистості як суб'єкта соціальної життєдіяльності.

Отож, відповідно до визначених нами критеріїв (інформаційно-пізнавального, мотиваційно-ціннісного і поведінкового), ми розробили перелік показників за яким надалі буде здійснюватися педагогічна оцінка вихованості гуманістичних цінностей студентів. При відборі даних показників ми виходили із результатів теоретико-методичного аналізу й методом ранжування обрали ті, які виявилися пріоритетними. З метою спрощення сприйняття ми подаємо перелік критеріїв і показників в змісті таблиці 2.1

Критерії та показники вихованості гуманістичних цінностей студентів

Критерії	Показники
Інформаційно–пізнавальний	- узагальнені знання про гуманістичні цінності; - комплекс розумових операцій і прийомів гуманістичного мислення (глибина, цілеспрямованість, самоусвідомленість, гнучкість, активність, критичність, сугестивність, креативність, продуктивність, логічність, науковість)
Мотиваційно–ціннісний	- наявність позитивної мотивації у процесі виховання гуманістичних цінностей; - прийняття гуманістичних цінностей як особистісних
Поведінковий	- наявність стратегії соціально–схвальної поведінки, що відповідає нормам суспільної моралі та гуманізму; - залучення інших до соціально–схвальної поведінки на засадах альтруїзму та милосердя

Розробка категоріального апарату нашого дослідження дозволила надалі здійснити характеристику рівнів вихованості гуманістичних цінностей студентів. Здійснений нами теоретико–методичний аналіз проблеми дослідження дозволив нам ввести й визначити зміст поняття «рівень вихованості гуманістичних цінностей студентів». Під рівнем вихованості гуманістичних цінностей в студентів розуміємо ступінь вираженості відповідних показників, які виявляються через сукупність їхніх знань, емоційних реакцій, ціннісних орієнтацій і поведінкових проявів. При цьому у оцінку рівня вихованості гуманістичних цінностей студентів нами закладено такі прояви як тривалість, системність і яскравість прояву вищевизначених показників вихованості гуманістичних цінностей студентів.

Нами визначено чотири рівні вихованості гуманістичних цінностей студентів закладів вищої освіти (низький, середній, достатній, високий) і подано їх змістову характеристику.

Низький рівень вихованості гуманістичних цінностей студентів ми визначаємо як адаптаційний. Він характеризується нестійким ставленням до

системи гуманістичних цінностей, відсутністю системних, чітких знань про гуманістичні цінності й їх прояви; студенти лише адаптуються до норм і вимог гуманістичних цінностей, вони володіють досить обмеженим словником понять й термінів, не виявляють інтересу до питань виховання гуманістичних цінностей, не сприймають завдання оволодіння гуманістичними цінностями як життєво необхідне; студенти, які виявили вихованість гуманістичних цінностей на низькому рівні не володіють комплексом розумових операцій та прийомів гуманістичного мислення, не проявляють цілеспрямованість, гнучкість, активність, креативність, логічність, науковість мисленнєвих процесів і оцінці й аналізу ціннісних категорій; в студентів даної групи відсутня наявність позитивної мотивації в процесі виховання гуманістичних цінностей; вони мають значні ускладнення із прийняттям гуманістичних цінностей як особистісних; на низькому рівні вихованості гуманістичних цінностей студентів визначається відсутність стратегії соціально–схвальної поведінки, яке відповідає нормам суспільної моралі й гуманізму; студенти даної групи не беруть участь у громадській діяльності, роботі органів студентського самоврядування, не залучають інших до соціально–схвальної поведінки на засадах альтруїзму і допомоги іншим.

Середній рівень вихованості гуманістичних цінностей студентів ми визначаємо як усвідомлений, оскільки студенти даної групи характеризуються появою усвідомлених проявів у знаннях, мотивах і поведінці студентів щодо набуття вихованості гуманістичних цінностей; ці студенти у цілому позитивно оцінюють роль знань про гуманістичні цінності, водночас спостерігаються певні неточності в науковому тлумаченні сутності понять та термінів, які стосуються гуманістичних цінностей; гуманістичний світогляд студентів на цьому етапі має обмежений характер – їхня увага зосереджується переважно на вузькому колі особистісно важливих ціннісних проблем, що вони розглядають поза ширшим соціальним контекстом; ці студенти вибірково проявляють розумові операції та прийоми гуманістичного мислення, такі як активність, продуктивність, логічність; у студентів цієї групи помітні ситуативні прояви позитивної мотивації

до виховання гуманістичних цінностей; вони усвідомлюють значущість гуманістичних цінностей у житті особистості, проте не завжди керуються ними; вони схильні до усвідомлення сутності гуманістичних цінностей, проте їх діяльність емоційно не забарвлена, вони не виявляють ініціатив соціально–позитивного спрямування, не прагнуть участі у громадській діяльності; інколи вони долучаються до волонтерських і благодійних проєктів, проте не виявляють активності та задоволення; можна говорити про епізодичні соціально–схвальні вчинки й про відсутність стратегії соціально–схвальної поведінки, яке відповідає нормам суспільної моралі та гуманізму; в таких студентів домінує ситуативна гуманістично орієнтовані поведінкові прояви, при цьому їхній моральний зміст залишався поза сферою усвідомлення; епізодичні прояви поведінки, яке відповідає засадам гуманістичних цінностей є вчинками «за зразком», за вимогою педагога.

Достатній рівень вихованості гуманістичних цінностей студентів визначається як базовий. Студенти, що виявили показники вихованості гуманістичних цінностей на достатньому рівні характеризуються більшою цілеспрямованістю, стійкістю пізнавальних інтересів до питань соціально–ціннісний орієнтацій; студенти даної групи виявляють узагальнені знання про гуманістичні цінності, ці знання є стійкими, формуються внаслідок пізнавального інтересу; студенти демонструють достатньо широкий перелік розумових операцій та прийомів гуманістичного мислення, таких як: самоусвідомленість, активність, сугестивність, продуктивність, логічність, науковість тощо; на даному рівні відбувається побудова певної конструкції із уявлень, норм, вимог до системи гуманістичних цінностей, які пропонуються соціальною дійсністю; студенти, які перебувають на цьому рівні усвідомлюють важливість поведінки, яка відповідає нормам та правилам вихованості гуманістичних цінностей особистості; студенти виявляють стійку наявність позитивної мотивації в процесі виховання гуманістичних цінностей, прагнення соціально–схвальних дій, проте такі прагнення часто обумовлені бажанням отримати визнання, схвалення групи або педагогів, не завжди є альтруїстичними;

студенти цієї групи визнають пріоритет гуманістичних цінностей, приймають їх як особистісні, проте не завжди влучно керуються ними у діяльній площині; соціально–позитивна діяльність даної групи студентів будується за власною ініціативою, є усвідомленою, набуває характеристик соціально–схвальної поведінки, яка відповідає нормам суспільної моралі й гуманізму, проте здійснення таких вчинків, які б свідчили про наявність позитивної, соціально–корисної ціннісної діяльності відбувається за ініціативи інших членів групи; майже не відбувається залучення студентів, представників громади до соціально–схвальної поведінки на засадах альтруїзму й допомоги іншим.

Високий рівень вихованості гуманістичних цінностей студентів ми визначатимемо як еталонний. Студенти із високим рівнем вихованості гуманістичних цінностей виявляють наявність структурованих знань про гуманістичні цінності, демонструють розвиненість гуманістичного мислення, усвідомлення, потреби в здобутті нових знань, розуміння важливості виявлення особистої ініціативи і творчого підходу під час соціальної взаємодії; вони усвідомлено оперують базовими поняттями, володіють термінологією, отримують додаткові знання за власним бажанням, цікавляться дослідженнями й науково–пошуковою діяльністю з даної проблематики; студенти із високим рівнем вихованості гуманістичних цінностей демонструють повний комплекс розумових операцій та прийомів гуманістичного мислення, таких як–от: глибина, цілеспрямованість, самоусвідомленість, гнучкість, активність, критичність, сугестивність, креативність, продуктивність, логічність, науковість тощо; вони завжди керуються позитивними, соціально–схвальними мотивами в процесі виховання гуманістичних цінностей; студенти цієї групи приймають гуманістичні цінності як особистісні, у пріоритеті цінностей гуманістичні посідають перші позиції; студенти будують чітку стратегію соціально–схвальної поведінки, яка відповідає нормам суспільної моралі й гуманізму; студенти цієї групи є організаторами й ініціаторами громадської і волонтерської діяльності, очільниками студентських ініціатив на допомогу кризовим групам населення, тим, хто потребує допомоги; вони охоче діляться особистим досвідом виховання

гуманістичних цінностей у практичній діяльності, їх відрізняє постійне прагнення вдосконалювати власні прояви гуманістичної культури поведінки; завжди прагнуть залучити інших (студентів, молодь громади, соціальних партнерів) до соціально–схвальної поведінки на засадах альтруїзму й соціальної підтримки.

Отже, визначення критеріїв, показників й рівнів вихованості гуманістичних цінностей студентів закладів вищої освіти стало початком до впровадження нашого педагогічного експерименту.

2.2. Методика оцінки рівня вихованості гуманістичних цінностей студентів

З метою здійснення педагогічної оцінки рівня вихованості гуманістичних цінностей студентів закладів вищої освіти нами було розгорнуто педагогічний експеримент, що тривав протягом 2020 –2024 рр.

Базами проведення експериментальної роботи стали такі заклади та установи:

1. Український державний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова (м.Київ).
2. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (м.Івано–Франківськ).
3. Львівський національний університет імені Івана Франка.
4. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (м.Дрогобич).
5. Середня загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 31 (м.Львів).
6. Ліцей «Львівський» Львівської міської ради.
7. Благодійний фонд «Крила Надії» (м.Львів).
8. Комунальне некомерційне підприємство Львівської обласної ради «Львівська обласна клінічна психіатрична лікарня».

На констатувальному етапі експерименту було задіяно 432 студенти 17–ти академічних груп). До проведення експериментальної роботи були залучені

студенти першого освітнього рівня «бакалавр», 2–4 курсів таких освітніх програм, як: «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка»; «Соціальне забезпечення»; «Початкова освіта», «Менеджмент організацій»; «Соціологія». До експерименту були залучені академічні групи, у яких більшість студентів виявили бажання долучитися до позааудиторної волонтерської роботи та обрали курси за вибором цього спрямування. Важливим фактором стало отримання згоди від адміністрації та органів студентського самоврядування. У якості експертів і помічників нами було залучено заступників деканів з соціально–виховної роботи, кураторів (наставників) академічних груп, працівників студентських соціальних служб, керівників органів студентського самоврядування, керівників громадських організацій і державних установ (28 осіб).

Експериментальна робота проводилась відповідно до показників критеріїв оцінки рівня вихованості гуманістичних цінностей студентів закладів вищої освіти.

Констатувальний етап експерименту передбачав вирішення таких завдань:

- аналіз планів роботи закладів вищої освіти із метою оцінки стану роботи закладів за напрямком виховання гуманістичних цінностей студентів;
- анкетування студентів із метою здійснення оцінки обізнаності щодо сутності й базових понять проблеми дослідження;
- визначення рівня оцінки рівня вихованості гуманістичних цінностей студентів закладів вищої освіти (контрольних і експериментальних груп).

На етапі констатувального експерименту було проведено систематизацію і узагальнення отриманих емпіричних даних, сформовано частотні та відсоткові розподіли за визначеними критеріями вихованості гуманістичних цінностей студентів й відповідними показниками, а також виконано їх графічне відображення і аналітичний розгляд.

На першому етапі нами було проаналізовано плани роботи закладів вищої освіти із метою виявлення у змісті завдань виховання гуманістичних цінностей студентів. Нами було проаналізовано річні плани соціально–виховної роботи

факультетів (інститутів) трьох закладів вищої освіти за три роки (загальна кількість 9). Встановлено, що більшість планів визначають як відправний орієнтир у завданнях виховання студентів Закон про вищу освіту та Концепцію національного виховання студентської молоді (2009 р.). Зазначимо, що провідним принципом виховання даний документ визначає принцип гуманізації, який трактується як забезпечення сприятливих передумов для самореалізації особистості, становлення людини, здатної до щирості, доброзичливості, людяності й милосердя.

У теперішніх умовах соціальних трансформацій і зростання ролі освіти як чинника суспільного розвитку особливого значення набуває питання гуманізації вищої школи. Українські університети декларують місію виховання всебічно розвиненої, патріотичної і компетентної особистості, здатної до професійного саморозвитку й служіння державі. Проте аналіз офіційних документів – Планів роботи та Статутів свідчить про певну диспропорцію між декларованими цінностями і реальною освітньою практикою у провідних українських університетах:

- Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, Львівського національного університету імені Івана Франка.
- Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
- Дрогобицького державного педагогічного університету.

Попри значну увагу до патріотичного, інтелектуального та професійного виховання, гуманістичний вимір освіти залишається переважно формальним. Університети системно формують компетентного фахівця, але не завжди – гуманну особистість. Складається враження, що сучасна вища освіта готує висококваліфікованих «функціонерів» – «роботів системи», що володіють знаннями, проте не завжди мають розвинену емоційну, моральну і комунікативну культуру.

Вивчення Статутів та Планів роботи університетів показує, що гуманістичні орієнтири наявні в вигляді загальних декларацій. Усі три заклади

проголошують пріоритетом «всебічний розвиток особистості», «виховання духовності, культури поведінки, громадянської свідомості». Однак аналіз структури цих документів засвідчує: поняття «гуманність», «емпатія», «моральна культура», «культура спілкування» трапляються рідко і не мають чітко прописаних механізмів реалізації.

На противагу цьому, вимоги щодо формування професійних компетентностей, академічної мобільності, наукової активності мають конкретні кількісні показники – кількість публікацій, рейтингів, проєктів, грантів. Це свідчить про перевагу технократичної логіки в системі планування і оцінювання результатів освітньої діяльності.

Така диспропорція формує ситуацію, коли гуманістичні завдання залишаються в сфері риторики, тоді як професійно–утилітарні – в сфері контролю і оцінювання. Як наслідок, гуманність не є реальною цінністю освітнього процесу, а радше його фоновим елементом.

Педагогічна практика демонструє, що зміст та методи навчання в більшості університетів зосереджені на передаванні знань, а не на розвитку особистості студента. Традиційна лекційно–семінарська модель часто передбачає односторонню комунікацію, де студент залишається пасивним споживачем інформації.

Емпатія, критичне мислення, здатність до рефлексії, етичного аналізу ситуацій – ці компетентності рідко стають об'єктом педагогічного впливу. Курси, які могли б розвивати гуманність (філософія, етика, психологія спілкування, культурологія), часто скорочуються чи мають мінімальний обсяг годин. В освітньому процесі домінує установка на результативність, стандартизованість та контроль, яка суперечить природі гуманістичної освіти.

Більш того, сама університетська атмосфера нерідко відтворює негуманні відносини: бюрократизація, надмірна ієрархічність, байдужість до індивідуальних обставин студента. Як наслідок, формується не лише негуманна система, а і негуманний тип особистості, що сприймає безособовість як норму.

Позитивним явищем в стратегіях університетів є значна увага до національно–патріотичного виховання. В сучасних умовах війни й боротьби за національну ідентичність цей напрям є важливим. Проте в низці випадків патріотизм трактується переважно як ідеологічна категорія, зорієнтована на дисципліну, служіння, боротьбу, але не на внутрішню культуру людяності.

Без гуманістичного підґрунтя патріотизм ризикує перетворитися на фанатизм чи ксенофобію, коли «любов до Батьківщини» не супроводжується повагою до інших народів, культур й поглядів. Отож, навіть позитивна ідея, позбавлена морального контексту, може сприяти формуванню закритого, некритичного мислення.

Таким чином, патріотизм має виховуватися не через риторику боротьби, а через культуру діалогу, емпатії, моральної відповідальності, які є ключовими рисами гуманної особистості.

Поняття гуманізму у освіті часто редукується до морального заклику «бути добрим» чи «виховувати духовність». Насправді ж гуманізація навчання – це цілісна педагогічна система, яка має конкретні принципи та технології реалізації. До таких належать:

- особистісно орієнтоване навчання;
- інтерактивні форми роботи;
- визнання права студента на помилку;
- розвиток емоційного інтелекту;
- формування навичок ненасильницької комунікації;
- рефлексивні методики оцінювання.

У офіційних університетських документах такі аспекти майже відсутні. Гуманність не прописується як практична педагогічна компетентність, натомість домінують стандарти «професійної компетентності» й «ефективності».

Відтак гуманістичний підхід залишається сферою особистої ініціативи викладача, а не системною вимогою закладу освіти. Це створює ситуацію, коли окремі гуманістичні практики існують ізольовано, без підтримки із боку інституції.

Попри загальну тенденцію формалізації гуманістичних орієнтирів, в діяльності університетів можна знайти конкретні приклади, які мають глибоко гуманний зміст. У проаналізованих нами програмах роботи університетів зазначаються такі заходи, як «Доброчинна акція до Дня Святого Миколая», «Організація доброчинних акцій студентів та викладачів до свята Миколая», «Участь студентів університету у доброчинній діяльності», а також проведення Міжнародної науково–практичної інтернет–конференції «Театр як присутність. Інклюзивний театр».

Такі ініціативи сприяють розвитку емпатії, милосердя й соціальної активності студентської молоді. Вони демонструють, що університети здатні виступати осередками духовного та соціального зростання, формуючи в студентів здатність «творити добро» не з примусу, а з внутрішньої потреби.

Разом з тим ці гуманістичні практики мають переважно фрагментарний характер – ініційовані окремими кафедрами або викладачами і не закріплені в стратегічних документах як обов’язкові складові виховного процесу.

Для підвищення їх ефективності потрібна систематизація таких доброчинних ініціатив та визнання їх частиною університетської стратегії гуманізації освіти.

Як слушно зазначав Василь Сухомлинський, «Виховання гуманізму, людяності здійснюється через творення людям добра».

Ця думка залишається методологічно актуальною і нині: лише через доброчинність, служіння людям й творення добра можливе реальне виховання гуманної особистості.

Суттєвою проблемою є скорочення гуманітарних дисциплін в навчальних планах більшості спеціальностей. Університети все частіше орієнтуються на «профільність» підготовки, відсуваючи гуманітарні курси на периферію освітнього процесу. Філософія, культурологія, історія мистецтва, психологія комунікації – предмети, що традиційно формували світогляд, моральну культуру й здатність до емпатії – зводяться до мінімального обсягу. Така тенденція є проявом утилітаризації освіти, коли головним критерієм стає «практична

користь». Наслідком є технократизація мислення: студенти вчатьсЯ діяти за алгоритмом, але не завжди здатні мислити ціннісно. Це особливо небезпечно в педагогічних університетах, де майбутніх учителів навчають методикам, але не завжди – етиці взаємин із дитиною. Отже, гуманістична освіта перестає бути «душею» університету і перетворюється на його декоративну складову.

Гуманізація освіти має розглядатися не як допоміжний напрям, а як стратегічна мета національної освітньої політики. В контексті воєнних та поствоєнних викликів гуманність стає чинником національної безпеки: вона забезпечує єдність суспільства, культуру діалогу, взаємоповагу, психологічну стійкість. Суспільство, в якому переважає технократичне мислення без моральних орієнтирів, не здатне до сталого розвитку. Тому гуманна освіта – це не лише етична, а й політична і соціальна необхідність. Гуманізація університетів передбачає не лише зміни змісту освіти, а і перебудову освітнього середовища: створення довірливих відносин, демократизацію управління, підтримку студентських ініціатив, розвиток волонтерських програм, діалог між викладачем і студентом.

На основі проведеного аналізу можна запропонувати низку практичних кроків, спрямованих на системне впровадження гуманістичних принципів:

Інституційний рівень:

- внести до Статутів університетів окремий розділ «Гуманістичні засади освітнього процесу»;
- запровадити систему оцінювання «гуманістичної компетентності» студентів й викладачів;
- передбачити у освітніх планах обов'язкові курси із етики професійної діяльності, емоційного інтелекту, психології комунікації.

3. Педагогічний рівень:

- впровадити особистісно орієнтовані й інтерактивні методи навчання;
- підвищувати педагогічну культуру викладачів через курси етики спілкування, конфліктології, педагогічної емпатії;

- підтримувати академічну свободу викладача, що є передумовою гуманного виховання.

4. Соціально—культурний рівень:

- створювати простори неформальної освіти, волонтерські ініціативи, студентські культурні клуби;
- формувати атмосферу поваги, толерантності, взаємодопомоги у університетському середовищі;
- підтримувати діалог між різними групами університетської спільноти.

Реалізація цих кроків сприятиме переходу від декларативного гуманізму до інституційного гуманізму, що стане фундаментом розвитку сучасної вищої освіти.

У добу цифровізації й поширення штучного інтелекту людяність стає найціннішою якістю, яку технології не можуть відтворити. В майбутньому конкурентоспроможним буде не лише той, хто володіє знаннями, а той, хто здатний до емпатії, етичного мислення й моральної відповідальності. Отже, гуманна освіта – це не архаїзм, а вимога часу. Університет, що не розвиває гуманність, фактично прирікає своїх випускників на професійну та соціальну маргіналізацію. Відновлення гуманістичного змісту освіти є запорукою формування справжньої еліти нації – не лише інтелектуальної, а і духовної.

Аналіз Статутів й Планів роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, Львівського національного університету імені Івана Франка і Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника дозволяє констатувати:

1. Гуманістичні цінності в стратегічних документах декларуються, проте залишаються недостатньо конкретизованими.
2. Домінує орієнтація на професійну, технократичну й патріотично—ідеологічну складову освіти.
3. Гуманітарний компонент навчальних програм звужується, а морально—етична підготовка студентів не систематизована.

4. Система оцінювання та управління освітою побудована за принципом кількісних показників, що нівелює гуманістичні аспекти.

Для подолання цих тенденцій необхідна цілеспрямована гуманізація освітнього середовища, перегляд університетських статутів, запровадження практик розвитку емоційного інтелекту, педагогічної етики й культури діалогу. Університет, який прагне формувати не лише знання, а і моральну гідність, має стати осередком духовного розвитку нації. Бо саме людяність, емпатія та відповідальність є тими рисами, що відрізняють спеціаліста від людини, а виховання – від справжньої освіти.

Отож, здійснений нами контент-аналіз планів роботи закладів вищої освіти дозволив встановити, що у жодному плані не було зазначено завдання виховання гуманістичних цінностей студентів. Натомість у планах було визначено окремі завдання, що на нашу думку, сприяли розв'язанню проблеми гуманізації освітнього процесу й виховання гуманістичних цінностей студентів. Так, у усіх 9 планах (100%) було визначено завдання громадянського та національно-патріотичного виховання. Також в планах роботи зустрічалися інноваційні форми роботи, які сприяють вихованню гуманістичних цінностей студентів, зокрема: благодійні фестивалі, доброчинні акції, зустрічі із ветеранами, політиками, проблематикою яких були завдання формування національної єдності у умовах воєнної доби.

На наступному етапі нами було здійснено аналіз планів і звітів кураторів (наставників) академічних груп (17). Нас цікавило, чи відображено завдання виховання гуманістичних цінностей студентів в змісті й формах соціально-виховної роботи. Здійснений аналіз дозволив засвідчити, що з окремими групами студентів проводиться така форма роботи, як виховна година. Серед тем виховних годин були такі: «Відкрий серце людям»; «Шляхами добра»; «Допомога іншим – допомога собі». Проте ці форми роботи були поодинокими, випадали із загального контексту виховної діяльності. Також ми звернули увагу що 98% форм роботи були словесними за засобом виховного впливу. В результаті аналізу ми дійшли висновку про те, що куратори (наставники) академічних груп залишають поза увагою той

факт, як виховання взагалі як система поглядів, переконань, мотивів поведінки, й виховання гуманістичних цінностей зокрема, має постійно поповнюватися новими знаннями, новими життєвими обставинами, зразками поведінки, системою цінностей та відбуватися у умовах активної взаємодії й практичної діяльності. Відповідно ми дійшли висновку про необхідність запровадження комплексу практико-орієнтованих форм виховної роботи за напрямком виховання гуманістичних цінностей.

Отож, здійснений контент-аналіз змісту соціально-виховної роботи закладів вищої освіти по вихованню гуманістичних цінностей студентів дозволив встановити, що поставлене завдання виховання гуманістичних цінностей студентів у повному контексті не відображено в змісті навчальних планів ця тематика відображена недостатньо, майже не представлена в програмах та змісті форм соціально-виховної діяльності. Таким чином для розв'язання завдання виховання гуманістичних цінностей студентів існує нагальна потреба у запровадженні організаційних форм виховної роботи відповідного змісту. При цьому встановлено, що такі форми роботи мають бути інтерактивними, практикоорієнтованими, спрямованими на формування навичок реалізації гуманістичних орієнтацій студентів у суспільно-корисній діяльності.

На наступному етапі констатувального експерименту була розроблена авторська програма педагогічного оцінювання рівнів вихованості гуманістичних цінностей студентів. Дослідження включало використання як адаптованих відомих методик, так й розроблених нпми власних інструментів. Педагогічне оцінювання проводилося поетапно – відповідно до визначених критеріїв та рівнів вихованості гуманістичних цінностей студентів закладів вищої освіти. Запропонована методика охоплювала широкий спектр педагогічних та психологічних діагностичних прийомів і технік, перелік яких наведено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Характеристика діагностичних методів та методик,

**використаних для оцінки показників вихованості гуманістичних
цінностей студентів**

Критерії	Показники	Методики
Інформаційн– пізнавальний	- узагальнені знання про гуманістичні цінності; - комплекс розумових операцій і прийомів гуманістичного мислення (глибина, цілеспрямованість, самоусвідомленість, гнучкість, активність, критичність, сугестивність, креативність, продуктивність, логічність, науковість)	- анкетування; - інтерв'ю; - методика незалежного експертного оцінювання - наративні методи (твори, есе)
Мотиваційн– ціннісний	- наявність позитивної мотивації у процесі формування гуманістичних цінностей; - прийняття гуманістичних цінностей як особистісних	- анкетування; - інтерв'ю; - методика незалежного експертного оцінювання; - методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (адаптований варіант); - кейс–метод
Поведінковий	- наявність стратегії соціально–схвальної поведінки, що відповідає нормам суспільної моралі та гуманізму; - залучення інших до соціально–схвальної поведінки на засадах альтруїзму та милосердя	- методика незалежного експертного оцінювання; - рольові ігри; - кейс–метод; - спостереження

Використаний діагностичний матеріал було адаптовано до характеристик рівнів вихованості гуманістичних цінностей студентів (низького, середнього, достатнього й високого) і приведено до уніфікованої коефіцієнтної шкали. З цією метою було запроваджено поняття «коефіцієнт вихованості гуманістичних цінностей студентів». Ми адаптували коефіцієнтну шкалу до чотирьох рівнів вихованості гуманістичних цінностей студентів закладів вищої освіти.

В подальшому, під час застосування всіх методик педагогічного оцінювання рівня вихованості гуманістичних цінностей студентів,

використовуватимуться такі шкали розподілу:

0–0,25 – низький рівень вихованості гуманістичних цінностей студентів;

0,26–0,5 – середній рівень вихованості гуманістичних цінностей студентів;

0,51–0,75 – достатній рівень вихованості гуманістичних цінностей студентів;

0,76–1 – високий рівень вихованості гуманістичних цінностей студентів.

Для введення математичних обрахунків ми представили характеристику високого рівня (Вр.) як стовідсоткове виявлення показників вихованості гуманістичних цінностей студентів в свідомості й діяльності молодих людей. Ми усвідомлювали, що для юнаків і дівчат 18–20 років це навряд чи можливо. Разом з тим, ми визнали доцільним виокремити рівень, який б відображав потенційні можливості формування та подальшого розвитку показників вихованості гуманістичних цінностей студентів. Для обчислення коефіцієнта вихованості гуманістичних цінностей передбачено врахування абсолютної кількості показників, які належать до високого рівня. Дещо меншу вагу у загальному коефіцієнті мають показники достатнього рівня (Др), що приймаються в співвідношенні $\frac{2}{3}$, тоді як для середнього рівня (Ср) використовується коефіцієнт $\frac{1}{3}$.

Низький рівень свідчить про фактичну відсутність проявів вихованості гуманістичних цінностей, тому його коефіцієнтне значення визначено як нульове й воно не враховується під час подальших розрахунків. В діагностичних картках цей рівень позначається літерою Н.

Отже, ми віднайшли можливість здійснення математичних обрахунків результатів педагогічного оцінювання узагальненого рівня вихованості гуманістичних цінностей кожного студента. Ми припустили, що:

$$k = \frac{Вр. + \frac{2}{3} Др. + \frac{1}{3} Ср}{Q}$$

, де Вр – кількість показників високого рівня; Др. – кількість показників достатнього рівня; Ср – кількість показників середнього рівня; Q – загальна кількість показників.

Для обчислення коефіцієнта **k** було застосовано модифікований варіант

формули, запропонованої С.Сисоєвою [197].

Використання коефіцієнтної шкали дало змогу вдосконалити процес математичної обробки отриманих даних, а також забезпечити зручне графічне і табличне представлення результатів експериментального дослідження.

Опишемо хід застосування окремих діагностичних методик, які застосовані нами на констатувальному етапі експерименту й отримані результати.

Далі, за програмою експерименту, ми перейшли до визначення рівня вихованості гуманістичних цінностей студентів шляхом проведення анкетування (див. Додаток А). Розроблена нами анкета містила 10 питань відкритого типу. Аналіз результатів анкетування дозволив дійти певних висновків і узагальнень.

Перше питання стосувалося базового терміну дослідження «гуманістичні цінності». У сукупності трактувань ми хотіли, щоб у відповідях респондентів гуманістичні цінності були пов'язані із моральними якостями, що формують смисложиттєвий центр особистості, визначаючи її ставлення до власного «Я», навколишнього світу і оточення, які виховуються засобами соціально–позитивної суспільно–педагогічної діяльності на основі їх сформованого особистого морального–гуманістичного досвіду. У певної частини студентів (19,91%; 86 осіб) в відповідях прозвучала більшість понять, що визначала усвідомлене розуміння терміну «гуманістичні цінності». Більшість респондентів цієї групи дали відповіді, що характеризували поняття «цінність», проте не змогли підкреслити і довести гуманістичну сутність таких цінностей; такі відповіді ми можемо характеризувати як прояви середнього рівня вихованості гуманістичних цінностей та їх було 52,32% (226 осіб). Достатньо помітна частка студентів не виявила бажання відповідати, дала нечітку, неправильну відповідь. Деякі виявили нерозуміння сутності питання. Таких студентів, що продемонстрували прояв показників вихованості гуманістичних цінностей на низькому рівні було 21,07% (91 особа). Проте ми можемо засвідчити, що були студенти, рівень обізнаності яких про сутність, специфіку й прояви гуманістичних цінностей можна було визначити як високий, вони становили 6,71% (29 осіб).

Відповіді на питання анкети дозволили з'ясувати, які основні знання із

проблематики гуманізму студенти отримують у освітньому середовищі (36,11%; 156 осіб) – на лекціях із загально університетських дисциплін; помітна частка студентів (48,84%; 211 осіб) – в процесі поза навчальної виховної роботи, участі у громадських справах і волонтерських ініціативах; достатньо велика кількість (10,42%; 45 осіб) отримали дані знання і процесі самоосвіти. Решта студентів не визначилися із вибором.

Відповіді на питання: «Що є для Вас основним інформаційним джерелом отримання знань про систему гуманістичних цінностей?» були достатньо передбачливими. Більшість студентів визначила таким джерелом ЗМІ, зокрема Інтернет мережу (87,5%; 378 осіб); помітна частка назвали книгу джерелом знань про гуманістичні цінності (11, 57%; 50 осіб). Решта відповідей посіли незначні позиції, проте зустрічалися цікаві зразки, оскільки студенти називали джерелом знань церкву, рідних, легенди та міфи тощо. Тобто, не дивлячись на пріоритет ЗМІ як системи неформальної освіти, інші джерела й засоби також можуть бути впливовими.

Для нас було важливо з'ясувати, як ставляться студенти до певних гуманістичних якостей і їх проявів в повсякденній діяльності. Встановлено, що 48,84 % (211 осіб) сприймають альтруїзм як рису із негативним відтінком й навіть соромляться її проявляти, пояснюючи це тим, що «альтруїст не відстоює власних інтересів» (з слів студентки Олени М.). Водночас 41,21 % (178 осіб) опитаних визнають значущість цієї якості, проте намагаються не демонструвати її відкрито, аби «не стати об'єктом насмішок». Лише 9,95 % (43 респонденти) глибоко розуміють справжню сутність альтруїзму і свідомо прагнуть розвивати його у собі, незалежно від реакції оточення.

Важливими для визначення вектору подальшої експериментальної роботи стали відповіді на питання, пов'язані із оцінкою здобувачами вищої освіти стану й недоліків позааудиторної роботи факультету (інституту). Так нами було встановлено, що серед форм участі у громадській роботі лише четверта частина (108 осіб) змогли назвати такі форми участі (акції, добродійні збори, міські толоки, екологічні десанти). Ці студенти виявили достатній рівень обізнаності

стосовно базового поняття дослідження. Більшість студентів засвідчили, що беруть участь у такій діяльності, проте змогли назвати одну–дві форми участі, й ця група становила 53,47% (231 особу). Ми будемо вважати прояв обізнаності таких студентів середнім. Була виявлена достатньо велика група студентів, яка становила 17,59% (76 осіб), що називали одну–дві форми участі, проте робили помилку в виборі, оскільки такі форми роботи не містили характеристик суспільно–корисної діяльності. Ми будемо вважати такі відповіді проявами низького рівня обізнаності. Проте були студенти (3,94%; 17 осіб), що не лише виявили обізнаність щодо форм громадської діяльності, проте і назвали перелік таких форм, волонтерських ініціатив й визначили, що були співорганізаторами їх проведення. Безперечно, ці студенти утворили групу із високим рівнем прояву показників гуманістичних цінностей.

Загальний рівень відповідей на 10 питань анкети дозволив дійти таких проміжних результатів оцінки рівня вихованості показників гуманістичних цінностей студентів: прояви більшості учасників можна оцінити як переважно низький рівень – 59,26% (256 осіб); помітної частки як середній – 21,53% (93 особи), невеликої частки як достатній – 16,89% (73 студенти). Нажаль, відповіді на питання анкети засвідчили прояви високого рівня вихованості показників гуманістичних цінностей дуже незначної частки студентів (2,32%; 10 осіб).

Узагальнення анкетних даних і застосування методик педагогічного оцінювання дозволило нам визначити рівень вихованості показників гуманістичних цінностей за окремими визначеними критеріями й показниками.

Відповідно до інформаційно–пізнавального критерію в межах дослідження було проаналізовано, наскільки студенти виявляють такі показники гуманістичних цінностей, як: узагальнені знання про гуманістичні цінності; комплекс розумових операцій та прийомів гуманістичного мислення (глибина, цілеспрямованість, самоусвідомленість, гнучкість, активність, критичність, сугестивність, креативність, продуктивність, логічність, науковість).

Так, зокрема, дослідження сформованості показників інформаційно–пізнавального критерію проводилось за допомогою авторського анкетування та

творчих есе «Мої цінності», яке дозволило нам встановити коефіцієнт засвоєння понятійного поля гуманістичних цінностей.

Використання наративної методики (есе «Мої цінності») дозволило нам оцінити рівень знань здобувачів вищої освіти із базових проблем виховання цінностей, формування ціннісних ставлень і гуманістичних переконань. Вплив й діагностичні можливості наративних методик полягають у тому, що вони базуються на описі респондентом свого життя. Цей емоційний, але стислий опис використовується як основа для осмислення проблем, особистої ідентичності й переосмислення досвіду. Сутність і особливість наративної методики полягають у тому, що людина будує своє життя на основі історій (наративів), та робота з ними дозволяє студенту надалі побачити себе й свою історію по-новому, знайти власні ресурси для змін, поміняти ціннісні пріоритети. Здійснений нами аналіз змісту есе, надав можливість засвідчити, що більше половини студентів (59,72% – 258 осіб) не визначають сутність й специфіку базових понять виховання гуманістичних цінностей, не оперують ними відносно своїх життєвих і особистісних пріоритетів, яке відповідає проявам низького рівня вихованості гуманістичних цінностей.

Помітна частка студентів (30,55% – 132 особи) визначили, що гуманістичні цінності визначають сенс і завдання їх життєдіяльності. Вони оперують такими поняттями, як «цінність людського життя»; «справедливість», «милосердя», «чуйність» тощо. Проте чітко визначити структуру гуманістичних цінностей їм важко. У своїх есе студенти не пропонують шляхів самовиховання стосовно формування та розвитку гуманістичної культури й залучення до суспільної або волонтерської діяльності. Такі студенти, на нашу думку, виявляють вихованість гуманістичних цінностей на середньому рівні.

Аналіз змісту творчих есе «Мої цінності» надав можливість говорити про певну частку студентів (9,72% – 42 особи), рівень вихованості гуманістичних цінностей, що можна визначити як достатній (базовий). Для студентів цієї групи притаманна здатність бачення перспектив виховання гуманістичних цінностей як запоруки творчого, професійного і особистісного зростання. Текст есе засвідчує,

що такі студенти не лише виявляють показники вихованості гуманістичних цінностей, а і виступають у якості ініціаторів й організаторів волонтерських проектів і благодійних заходів.

Усереднення всіх даних за інформаційно–пізнавальним критерієм вихованості гуманістичних цінностей студентів дозволило нам отримати результати подати в формі діаграми на рис. 2.1.

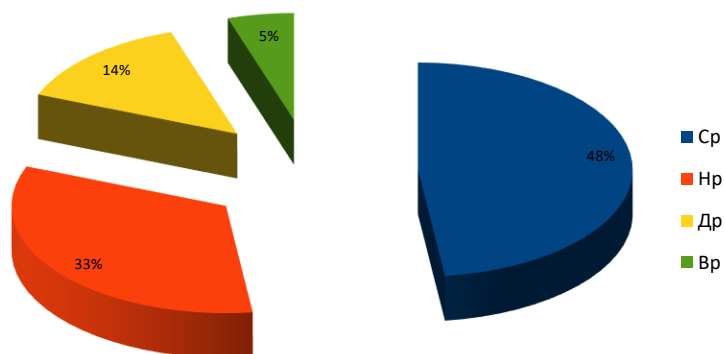

Рис. 2.1. Рівень вихованості показників гуманістичних цінностей студентів (за інформаційно–пізнавальним критерієм)

Аналіз отриманих графічних даних показав, що переважна частина студентів продемонструвала низький рівень вихованості показників гуманістичних цінностей за інформаційно–пізнавальним критерієм – 143 особи (33%), а також середній рівень – 207 осіб (48%). Значно менша кількість учасників, 63 студенти (14,5%), виявили достатній рівень, й лише 19 осіб (4,5%) засвідчили високий рівень вихованості за цим критерієм. Отримані результати засвідчили потребу в вдосконаленні системи соціально–виховної роботи в закладах вищої освіти, зокрема у посиленні уваги до підвищення рівня поінформованості студентів щодо сутності гуманістичних цінностей, а також в формуванні їхнього розуміння теоретичних основ сучасної гуманістичної парадигми.

Відповідно до мотиваційно–ціннісного критерію вихованості гуманістичних цінностей студентів ми досліджували рівень вихованості таких

показників, як: наявність позитивної мотивації в процесі виховання гуманістичних цінностей; прийняття гуманістичних цінностей як особистісних.

Для досягнення зазначеної мети було застосовано такі методи діагностики, як анкетне опитування; інтерв'ю; методика незалежного експертного оцінювання; методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (адаптований варіант), кейс–метод тощо.

На наступному етапі нами було використано адаптований варіант рейтингової методики М. Рокича. Студентам (таблиця 2.3) було запропоновано перелік показників – цінностей, 10 із яких на думку дослідників належать до гуманістичних цінностей, а 10 – до загальнолюдських.

Таблиця 2.3.

**Перелік цінностей для здійснення рейтингової оцінки
(адаптація методики М. Рокича)**

Гуманістичні цінності	Загальнолюдські цінності
Людина	Сім'я
Свобода	Фінансове благополуччя
Справедливість	Кар'єра
Чесність	Захоплення
Доброта	Шлюб
Милосердя	Кохання
Творчість	Престижність
Відповідальність	Статусність
Щирість	Дружба
Альтруїзм	Здоров'я

Для зручності у таблиці 2.3. ми подали такі переліки окремо. Студентам ці якості були запропоновані в вигляді спільного списку. Завданням було: визначити

власний рейтинг цінностей, поставивши 20 балів найбільш значущим цінностям, відповідно мінімальну кількість балів найменш важливим показникам (запропоновано варіацію від 20 до 1).

Результати вибору студентами тих якостей, що характеризують прояви цінностей студентів за їх вибором представлені на рис. 2.2.

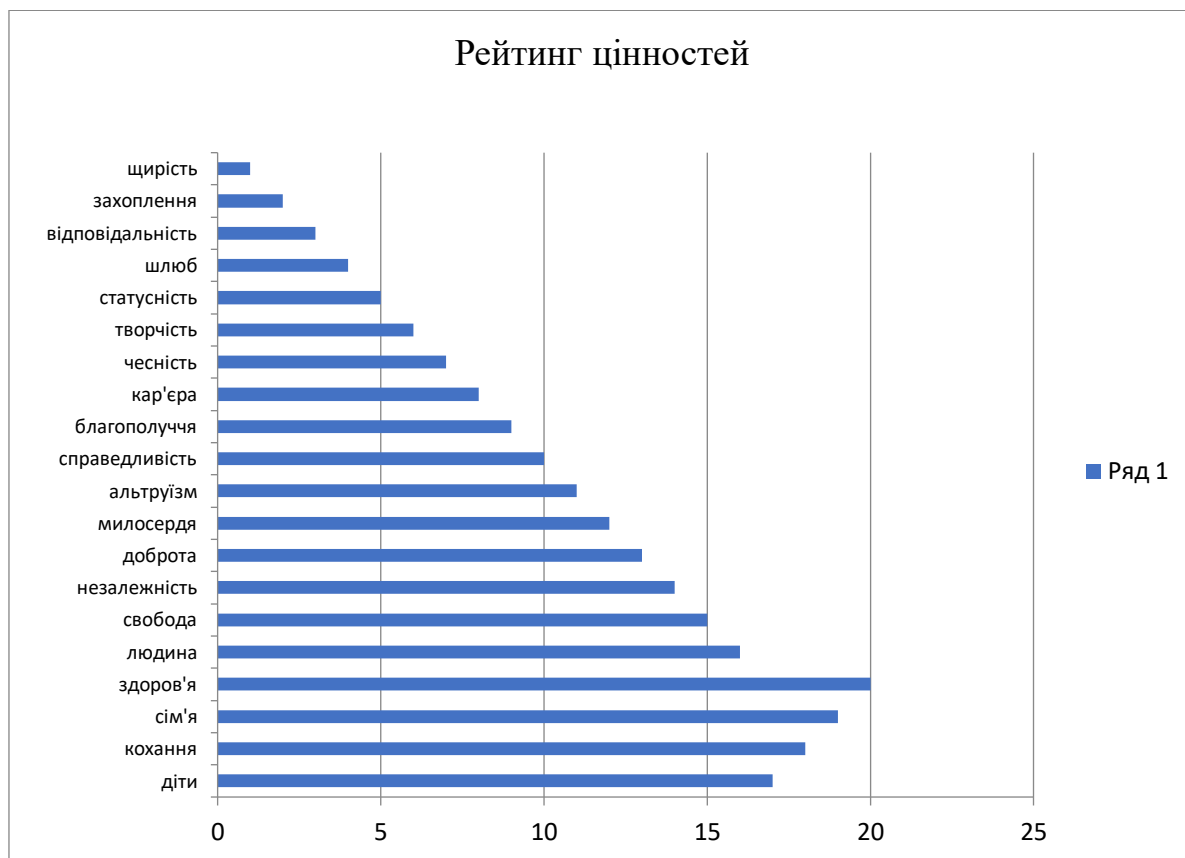

Рис. 2.2. Рейтинг загальнолюдських та гуманістичних цінностей (констатувальний етап, середнє арифметичне)

Аналіз отриманої рейтингової шкали (адаптована методика М. Рокича) дозволив нам дійти висновку, що пріоритетні позиції посідають загальнолюдські цінності (здоров'я, сім'я, кохання, діти). Проте такі гуманістичні цінності, як: людина, свобода, доброта, милосердя, альтруїзм, справедливість також отримали високі й середні рейтингові місця. Дещо нижчі позиції посіли такі категорії, як фінансове благополуччя і кар'єра. До низьких рейтингових позицій належать такі гуманістичні цінності, як: чесність, творчість, відповідальність, щирість. З групи

загальнолюдських цінностей список підсумовували такі цінності, як: шлюб і захоплення.

Здійснене нами на констатувальному етапі експерименту рейтингове оцінювання цінностей дозволило дійти таких висновків: студенти не відокремлюють гуманістичні цінності, вагаються при їх виборі, не усвідомлюють повною мірою їх перелік і прояви; пріоритет надають загально відомим цінностям; цінності, які визначають орієнтацію на соціально–схвальну поведінку посіли середні позиції.

Для достовірності отриманих результаті ми використали такий засіб діагностики, як кейс–метод (розв’язання старшокласниками економічних життєвих ситуацій).

Метод case–study почав використовуватися ще на початку XX століття, спочатку у юридичній та медичній сферах. Визначальний внесок в його розвиток та поширення зробила Гарвардська школа бізнесу. В період з 1909 по 1919 роки навчальний процес будувався за такою моделлю: слухачам–практикам пропонували описати конкретну ситуацію чи проблему, здійснити її аналіз та розробити можливі шляхи розв’язання. Перший офіційний збірник кейсів (практичних ситуацій) був опублікований в 1921 році під редакцією доктора Коупленда та декана Донгмана. З часом цей метод набув широкого поширення в США та європейських країнах, особливо у галузях менеджменту і маркетингу.

Термін «кейс» (від англ. case – «випадок», «ситуація») є центральним в структурі методу. Під кейсом розуміють реальну, докладно описану ситуацію із практики, що включає факти, обставини та думки учасників, які безпосередньо впливають на її вирішення.

В найпоширенішому тлумаченні ситуація розглядається як сукупність взаємопов’язаних елементів середовища, які відображає певний фрагмент життєдіяльності людини на конкретному етапі. Такий підхід дозволяє виділити основні складові ситуації: дійових осіб, характер діяльності, а також часові та просторові параметри.

У межах нашого дослідження кейс розглядається як педагогічний інструмент, за допомогою якого у навчальний процес студентів інтегрується елемент реального життя – практична ситуація, який потребує самостійного аналізу і представлення аргументованого рішення.

Ми використовували кейс як інструмент оцінки вихованості гуманістичних цінностей студентів. Ми розглядали кейс як засіб діагностики, Метод case–study передбачає розгляд складної ситуації, яку для повного розуміння необхідно спочатку розкласти на складові елементи, окремо проаналізувати кожен з них, а потім знову об'єднати для отримання цілісного бачення проблеми. Саме тому у структурі цього підходу важливе місце посідає категорія «аналіз ситуації».

Під час дослідження ми визначили низку завдань, які мають бути реалізовані у процесі аналізу й оцінювання ситуації:

- здійснення проблемного структурування, тобто виокремлення комплексу проблем, їх типологізації, визначення характеристик, наслідків та шляхів розв'язання;
- з'ясування особливостей структури ситуації, її функцій та взаємозв'язків з внутрішнім й зовнішнім соціально–освітнім середовищем;
- встановлення причин виникнення ситуації і аналіз наслідків її розвитку;
- діагностика змісту діяльності у межах ситуації, її моделювання і оптимізація;
- розроблення системи оцінювання ситуації, її складових, умов, наслідків та ролей учасників;
- формування прогнозів щодо можливого, ймовірного й бажаного розвитку подій;
- підготовка рекомендацій щодо дій учасників ситуації;
- створення програм діяльності для ефективного розв'язання ситуації [241].

Варто наголосити на необхідності використання спеціальної технології роботи із навчальними ситуаціями під час обговорення проявів гуманістичних

цінностей, закладених в змісті кейсу. Суть цієї технології полягає у тому, що учасники спочатку самостійно аналізують кейс, визначаючи основну проблему й відбираючи необхідну інформацію для її розв'язання. Після цього результати обговорюються у малих групах (по 3–5 осіб), де формується спільна позиція і узгоджене рішення. Далі всі запропоновані варіанти розглядаються під час загальної дискусії, в ході якої стикаються різні погляди на проблему й підходи до її вирішення.

До розроблення ситуацій (кейсів) висуваються певні вимоги. Кейс має містити реальні, достовірні дані, достатні для того, щоб учасники могли уявити себе у описаних обставинах та ототожнити з дійовими особами. Чим ближчою до реального життя є ситуація, тим більшою є її навчальна цінність. При цьому вона повинна бути детально зрозумілою, але не формулювати проблему у готовому вигляді. Саме пошук та формулювання проблеми становить ключовий етап застосування методу case–study [241].

Студентам було запропоновано перелік кейсових ситуацій (Додаток Б), змістом яких було визначити сутність вчинка, поведінки персонажу й виявити ті цінності, якими він керувався. Важливими питаннями були: що стимулювало людину до такого вчинку, якими мотивами керувався герой. Важливим завданням є створення ситуації, у якій студент начебто «примірює» на себе гуманістичні цінності, відповідаючи на питання: «А ви змогли б так вчинити?»; «Який вчинок ви б обрали у цій ситуації?»; «Яку якість ви проявили б в цій життєвій ситуації?»; «Чи є ця якість цінністю та чому?».

Аналіз змісту відповідей студентів під час розв'язання кейсів на етапі констатувального експерименту дозволив засвідчити переважно середній (30,56%; 132 особи) і низький (49,77%; 215 осіб) рівні прояву позитивної мотивації в процесі виховання гуманістичних цінностей і відсутність прийняття гуманістичних цінностей як особистісних. Певна частка (12,96%; 56 осіб) під час аналізу кейсових ситуацій виявили вихованість гуманістичних цінностей у їх мотиваційних проявах на достатньому рівні. Проте були студенти, які виявили високий рівень вихованості показників мотиваційно–ціннісного критерію. Їх

частка була малою, а саме 29 осіб: 6,71%.

Узагальнення даних оцінки показників мотиваційно–ціннісного відображено на рис.2.3

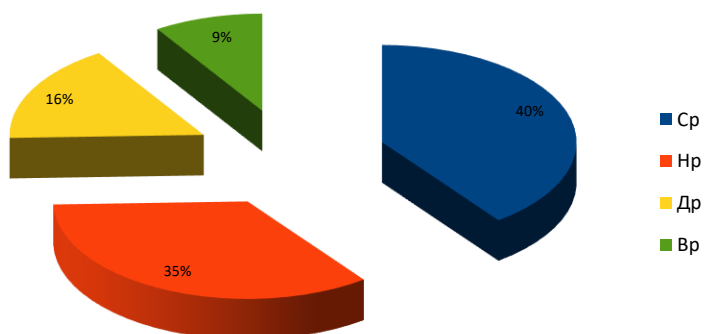

Рис. 2.3. Рівень вихованості показників гуманістичних цінностей (за мотиваційно–ціннісним критерієм)

Аналіз отриманих кількісних результатів засвідчив виражену тенденцію: в більшості студентів показники за мотиваційно–ціннісним критерієм перебувають на низькому рівні – 150 осіб (34,7%), й середньому рівні – 172 особи (39,8%). Водночас спостерігається певне зростання кількості студентів з вищими показниками порівняно із результатами за інформаційно–пізнавальним критерієм: 71 особа (16,4%) продемонструвала достатній рівень, а 39 студентів (9,1%) – високий рівень вихованості мотиваційно–ціннісних орієнтацій.

Відповідно до завдання оцінки рівня вихованості якостей–індикаторів поведінкового критерію ми досліджували такі показники, як: наявність стратегії соціально–схвальної поведінки, яке відповідає нормам суспільної моралі й гуманізму; залучення інших до соціально–схвальної поведінки на засадах альтруїзму й милосердя.

На цьому етапі експерименту були використані такі діагностичні інструменти, зокрема метод незалежного експертного оцінювання, метод включеного спостереження, кейс–метод і метод рольових ігор. Застосування даних методів передбачало певні труднощі. Ми усвідомлювали, що оцінка прояву

поведінки на засадах гуманістичних цінностей в практичній площині це розмежування є доволі умовним, адже студент може продемонструвати показники поведінкового критерію лише під час безпосередньої діяльності.

Саме з метою оцінки дій студентів нами було застосовано метод незалежних експертних оцінок, сутність якого полягає в визначенні рівня вихованості показників поведінкового критерію. У якості експертів залучалися куратори академічних груп, працівники органів студентського самоврядування, керівники гуртків й секцій. Ми виконували функції керівника дослідження та координатора, відповідального за узагальнення всіх отриманих діагностичних результатів. Оцінювання проводилося із використанням раніше визначеної коефіцієнтної шкали, що дало змогу надалі визначити рівні вихованості показників поведінкового критерію.

На наступному етапі ми використовували метод включеного спостереження. Ми об'єднували учасників експериментальних класів у мікрогрупи та ставили перед ними завдання практичного спрямування: розробити презентацію волонтерського загону; розробити театралізоване привітання для дітей у закладі оздоровлення, санаторії; провести гру на формування емоційно-позитивного клімату тощо. Спостереження з позиції зацікавленого рівноцінного учасника процесу дало можливість оцінити наявність чи відсутність в студентів навичок участі у спільній справі на користь іншим, готовність очолити таку діяльність, прагнення надати допомогу тим, хто її потребує.

Зазначимо, що у деяких академічних групах ми безпосередньо виконували роль спостерігача, а у інших – користувалися результатами, отриманими експертами.

Інформацію, зібрану за допомогою методів незалежного експертного оцінювання, рольових ігор (Додаток В), кейс-аналізу та включеного спостереження, було узагальнено, а середні показники визначено як коефіцієнт сформованості відповідних показників вихованості гуманістичних цінностей студентів, що дозволило нам отримати цифрові й графічні відображення. На рис

2.4. подано результати оцінки рівня вихованості гуманістичних цінностей студентів за поведінковим критерієм, на констатувальному етапі, у відсотках.

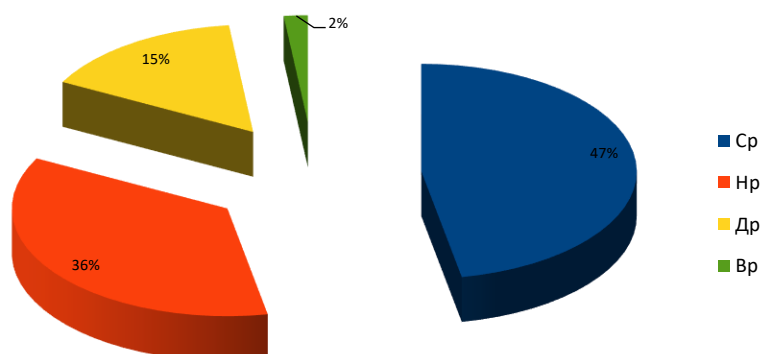

Рис. 2.4. Рівень вихованості показників гуманістичних цінностей студентів (за поведінковим критерієм)

Розподіл показників рівнями для цього критерію виглядає достатньо типово порівняно з оцінками за попередніми критеріями: низький рівень посіло 154 особи (35,7%), середній – 203 особи (47%), достатній рівень – 67 осіб (15,5%). Проте кількість респондентів, що продемонструвала показники високого рівня дещо нижча – 8 осіб (1,8%).

Отже, нами проведено аналіз результатів педагогічного оцінювання рівня вихованості показників гуманістичних цінностей студентів відповідно до трьох визначених критеріїв.

На даному етапі ми отримали можливість визначили склад контрольних й експериментальних груп. Принципом розподілу експериментальних академічних груп на дві групи стали згода студентів і адміністрації щодо участі у експериментальній програмі. Характеристика складу учасників експериментальних і контрольних груп представлена у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Характеристика складу учасників

експериментальних та контрольних груп (абсолютні числа)

Учасники експериментальних груп		Учасники контрольних груп	
Львівський національний університет імені Івана Франка.	6	Український державний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова (м.Київ).	114
Дрогобицький державний університет імені Івана Франка.	23	Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (м.Івано–Франківськ).	99
	19	Всього	213

Для контрольних й експериментальних груп окремо нами було зведено дані, що отримані у результаті педагогічного оцінювання рівня вихованості гуманістичних цінностей студентів за всіма критеріями і показниками оцінки досліджуваного явища. Отримані результати для студентів контрольних та експериментальних груп узагальнено й представлено у таблиці 2.6.

Аналіз табличних даних дозволив засвідчити незначні відмінності у рівнях вихованості гуманістичних цінностей студентів. Стало помітно, що переважна більшість здобувачів вищої освіти виявляє показники низького (КГ – 32,7%; ЕГ – 32,7%) та середнього (КГ – 47%; ЕГ – 48%) рівнів.

Значно менша кількість студентів продемонструвала показники достатнього рівня (КГ – 16%; ЕГ відповідно 15%). Кількість учасників експерименту, показники що було оцінено на високому рівні мінімальна (КГ – 4%; ЕГ – 4%)

Аналіз табличних даних й отримані кількісні результати підтверджують

наші висновки щодо недостатнього рівня вихованості гуманістичних цінностей студентів.

Таблиця 2.5.

**Розподіл учасників КГ та ЕГ за всіма критеріями і рівнями
вихованості гуманістичних цінностей студентів
(у% та абсолютних числах) по закінченню констатувального
експерименту**

Критерії	Рівні	КГ – 213 осіб	ЕГ – 219 осіб
Інформаційно-пізнавальний	Високий	4,23 (9)	3,19 (7)
	Достатній	15,96 (34)	14,16 (31)
	Середній	47,88 (102)	47,95 (105)
	Низький	31,93 (68)	34,7 (76)
Мотиваційно-ціннісний	Високий	7,04 (15)	6,85(15)
	Достатній	16,90 (36)	16, 89 (37)
	Середній	39,91 (85)	42,01 (92)
	Низький	36,15 (77)	34,25(75)
Поведінковий	Високий	0,94 (2)	1,83 (4)
	Достатній	15,96 (34)	14,16 (31)
	Середній	53,05 (113)	53,88 (118)
	Низький	30,05 (64)	30,13 (66)

Таким чином, у результаті проведення констатувального експерименту ми визначили основні проблеми й недоліки практики соціально-виховної роботи

закладів вищої освіти за напрямком виховання гуманістичних цінностей студентів:

- відсутність звернень до проблеми виховання гуманістичних цінностей студентів у статутах, планах роботи закладів вищої освіти;
- мінімальна кількість форм соціально–виховної роботи з студентською молоддю, що були б спрямовані на виховання гуманістичних ідеалів та виховання гуманістичних цінностей студентів;
- відсутність системності та епізодичний характер проведення соціально–виховної роботи з студентами у цьому напрямі;
- недостатня кількість організаційних форм соціально–виховної діяльності практичного характеру, орієнтованих на суспільно корисний результат, підтримку інших людей, громади або колективу;
- недостатня усвідомленість студентами сутності, специфіки й проявів гуманістичних цінностей людини; відсутність системи гуманістичних цінностей як життєвого орієнтира;
- недостатність практичного відображення застосування системи гуманістичних цінностей у соціальному досвіді, практиці громадської, волонтерської, соціально–виховної діяльності.

Дані недоліки й виявлені проблеми дозволили нам надалі конкретизувати зміст і завдання експериментальної роботи по впровадженню педагогічних умов виховання гуманістичних цінностей в студентів закладів вищої освіти у процесі позааудиторної волонтерської активності.

Висновки до другого розділу

У розділі здійснено педагогічну оцінку стану вихованості гуманістичних цінностей студентів: визначено й обґрунтовано критерії і показники вихованості гуманістичних цінностей студентів, виявлено рівні вихованості гуманістичних цінностей студентів, надано їх змістову характеристику; упроваджено методiku педагогічного оцінювання рівня вихованості гуманістичних цінностей студентів закладів вищої освіти.

Обґрунтовано компоненти вихованості гуманістичних цінностей студентів й охарактеризовані однойменні критерії: інформаційно–пізнавальний, мотиваційно ціннісний і поведінковий. Здійснено характеристику критеріїв вихованості гуманістичних цінностей студентів і надано опис відповідних показників, що розглянуто як прояви–індикатори. Показниками вихованості гуманістичних цінностей студентів за інформаційно–пізнавальним критерієм обрано: узагальненні знання про гуманістичні цінності, комплекс розумових операцій та прийомів гуманістичного мислення). Показниками мотиваційно–ціннісного критерію стали: наявність позитивної мотивації в процесі виховання гуманістичних цінностей; прийняття гуманістичних цінностей як особистісних. Як показники поведінкового критерію були визначені: наявність стратегії соціально–схвальної поведінки, яка відповідає нормам суспільної моралі й гуманізму; залучення інших до соціально–схвальної поведінки на засадах альтруїзму і милосердя.

Введено й визначено зміст поняття «рівень вихованості гуманістичних цінностей студентів». Під рівнем вихованості гуманістичних цінностей студентів представлено ступінь і міру прояву даних показників через систему знань, емоцій, цінностей і поведінки студента. При цьому у оцінку рівня вихованості гуманістичних цінностей студентів закладено такі прояви як тривалість, системність й яскравість прояву вищевизначених показників вихованості гуманістичних цінностей студентів. В розділі визначено чотири рівні вихованості гуманістичних цінностей студентів закладів вищої освіти (низький, середній, достатній, високий) і подано їх змістову характеристику. Високий рівень вихованості гуманістичних цінностей студентів трактовано як еталонний, достатній як базовий, середній як усвідомлений, низький рівень трактовано як адаптаційний.

У розділі подано опис педагогічної оцінки рівня вихованості гуманістичних цінностей студентів у чотирьох закладах вищої освіти України. Відповідно до визначених критеріїв і показників було застосовано комплекс діагностичних методик: контент–аналіз документів (планів та стратегій

університетів), метод незалежних експертних оцінок, наративні методики, анкетування, метод ранжування (адаптована шкала М. Рокича), кейс–метод для визначення рівня вихованості гуманістичних цінностей студентів.

Здійснений контент–аналіз змісту соціально–виховної роботи закладів вищої освіти по вихованню гуманістичних цінностей студентів дозволив встановити, що поставлене завдання виховання гуманістичних цінностей студентів в повному обсязі ця тематика не знайшла відображення у навчальних планах та майже не представлена у змісті й тематиці форм соціально–виховної діяльності.

Педагогічне оцінювання рівня вихованості гуманістичних цінностей студентів дозволило засвідчити, що переважна більшість здобувачів закладів вищої освіти виявляє показники низького (КГ – 32,7%; ЕГ – 32,7%) та середнього (КГ – 47%; ЕГ – 48%) рівнів. Значно менша кількість студентів продемонструвала показники достатнього рівня (КГ – 16%; ЕГ відповідно 15%). Кількість учасників експерименту, показники що було оцінено на високому рівні мінімальна (КГ – 4%; ЕГ – 4%)

У розділі визначено основні проблеми й недоліки практики соціально–виховної роботи закладів вищої освіти за напрямком виховання гуманістичних цінностей студентів: мінімальна кількість форм соціально–виховної роботи із студентською молоддю, які були б спрямовані на виховання гуманістичних ідеалів й виховання гуманістичних цінностей студентів; відсутність системного підходу і фрагментарний характер реалізації форм соціально–виховної діяльності з студентами в цьому напрямі; недостатня кількість практично орієнтованих форм соціально–виховної роботи, спрямованих на досягнення суспільно корисних результатів, допомогу іншим, громаді, колективу; недостатня усвідомленість студентами сутності, специфіки й проявів гуманістичних цінностей людини; відсутність системи гуманістичних цінностей як життєвого орієнтира; недостатність практичного відображення застосування системи гуманістичних цінностей у соціальному досвіді, практиці громадської, волонтерської, соціально–виховної діяльності.

Виявлені проблеми і недоліки дозволили актуалізувати роботу із обґрунтування педагогічних умов виховання гуманістичних цінностей студентів засобами волонтерської діяльності й упровадження відповідних форм і методів соціально–виховної роботи.

РОЗДІЛ 3.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ПЕРЕВІРКИ ДІЄВОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ВИХОВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ У ПОЗААУДИТОРНІЙ ВОЛОНТЕРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Педагогічні умови виховання гуманістичних цінностей студентів у процесі позааудиторної волонтерської діяльності

Розгортання експериментальної роботи по впровадженню у практику роботи закладів вищої освіти педагогічних умов виховання гуманістичних цінностей студентів засобами лікарняної анімації потребувало визначення підходів до характеристики понять «умова» і «педагогічні умови».

В енциклопедичній літературі поняття «умова» розглядається як «сукупність чинників, що впливають на кого–небудь, що–небудь, що створюють середовище, в якому відбувається щось. Як правило, умови характеризують постійні чинники суспільного, побутового й іншого оточення». В філософському енциклопедичному словнику «умова» розглядається як «сукупність об'єктів (речей, процесів, відносин тощо), необхідних для виникнення або існування зміни даного об'єкта (що зумовлюється)» [235]. В педагогіці поняття «умова» розглядається як «сукупність змінних природних, соціальних, зовнішніх та внутрішніх впливів, що діють на фізичний, психологічний, моральний розвиток людини, її поведінку, виховання, навчання, формування особистості».

Більшість науковців, що досліджують цю проблему, визначають педагогічні умови як сукупність об'єктивних можливостей, змістових елементів, форм, методів та педагогічних прийомів [193].

Беручи до уваги технологічний характер процесу виховання гуманістичних цінностей студентів, ми спираємося на підхід, згідно з яким педагогічні умови розглядаються як структурна основа педагогічних технологій, механізмів й моделей, які забезпечують реалізацію складових елементів освітньої технології.

Виходячи із цього, можна стверджувати, що педагогічні умови мають відображати структуру виховання гуманістичних цінностей студентів і включати показники, які характеризують рівень їхньої вихованості.

Сукупність усіх педагогічних умов виховання гуманістичних цінностей студентів можна умовно уявити в вигляді системи, яка складається із чималої кількості взаємопов'язаних та взаємообумовлених підсистем. Безперечно, у межах нашої роботи неможливо було визначити характер усіх цих суперечностей. Тому ми вважали за доцільне вирізнити лише ті із них, що лежать в сфері механізму взаємодії когнітивних й емоційних структур особистості, та вирішення яких, на нашу думку, може сприяти виховання гуманістичних цінностей студентів. Зокрема можна назвати такі суперечності:

- між бажанням студента вийти з позиції людини, котру постійно «повчають та оцінюють» як педагоги, так й батьки, чи старше покоління загалом, щодо питань, які стосуються гуманістичних цінностей життєдіяльності людей та не досить високим рівнем вихованості навичок соціальної орієнтації;

- між ієрархією системи гуманістичних цінностей особистості, що ще утворюється та існуючою ієрархією системи гуманістичних цінностей спільноти, громади, старшого покоління, що уже усталилася;

- між розумінням важливості розвитку у самій молодій людині системи гуманістичних цінностей та недостатнім використанням можливостей педагогічного вивчення й корекції пріоритетів гуманістичних цінностей самого студента, його структури ціннісних орієнтацій у цілому та рейтингу гуманістичних цінностей в цій системі.

Виходячи з особливостей окреслених суперечностей, ми охарактеризували педагогічні умови виховання гуманістичних цінностей студентів, що можуть сприяти розв'язанню названих суперечностей:

1. Організація освітнього процесу на основі положень діяльнісного підходу до виховання гуманістичних цінностей студентів.

2. Організація інтерактивної взаємодії групи студентів в процесі виховання гуманістичних цінностей.

3. Залучення студентів–волонтерів до діяльності в сфері лікарняної анімації як ефективний засіб виховання їхніх гуманістичних цінностей.

4. Забезпечення педагогічного супроводу та наставництва у вихованні гуманістичних цінностей студентів.

Розглянемо детальніше визначені педагогічні умови та окреслимо напрями їх практичного впровадження в діяльність закладів вищої освіти.

Першою педагогічною умовою виховання гуманістичних цінностей студентів є організація освітнього процесу на основі положень діяльнісного підходу. Аналізуючи сутність діяльнісного підходу, ми дійшли висновку, що він базується на визнанні діяльності ключовим чинником, засобом і визначальною умовою розвитку особистості. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність його реалізації у педагогічних дослідженнях та практиці, оскільки діяльнісний підхід тісно пов'язаний із особистісно орієнтованим. Застосування цього підходу передбачає вивчення певного виду активності (процесу) через аналіз її структурних компонентів, до яких зазвичай належать: мотив, мета, суб'єкт, предмет, процес, засоби, умови й результат. Діяльнісний підхід до виховання цінностей, як зазначає А. Нісімчук, є актуальним і для з'ясування характеру його зв'язку з іншими структурними компонентами гуманізму як феномену. Адже саме зв'язок інформаційно–пізнавального й мотиваційного компонентів із досвідом відповідної діяльності стверджує провідну роль в вихованні гуманістичних ціннісних орієнтацій. Вони зумовлені впливом перетворювальної діяльності, що сприяє розкриттю внутрішніх можливостей людини й становленню її індивідуальності. Саме у процесі діяльності людина отримує не тільки продукт праці, але і ті додаткові результати, що лежать у основі розвитку особистості: нові знання, досвід, відносини, потреби, а відповідно й нові цілі, мотиви, орієнтації, тобто передумови власного самовдосконалення [153]. В педагогічній теорії діяльнісний підхід орієнтований на створення таких умов навчання, за яких студент виступає активним учасником освітнього процесу, яке забезпечує свідоме та глибоке засвоєння ним практичного досвіду. Принципи діяльнісного підходу мають пронизувати всі етапи навчання – від пізнання і

осмислення до закріплення й практичного застосування здобутих знань, умінь і навичок.

В цьому контексті особливу роль відіграють активні творчі методи навчання: дослідницькі і проблемні технології, пояснювально-інформаційні й програмовані методики, проектні завдання, дискусії, ділові ігри – тобто ті форми освітньої діяльності, яке сприяють переходу від пояснювально-інформаційного до діяльнісного типу навчання.

Емпіричні дослідження свідчать, що діяльнісний підхід сприяє розвитку активності майбутнього фахівця в конкретних професійних ситуаціях, де необхідне обґрунтування, аналіз, трансформація або узагальнення інформації. У умовах постійного ускладнення структури знань, коли не все можна продемонструвати на практиці, особливої ваги набуває розвиток самостійності, уміння шляхом спостереження, аналізу і абстрагування виокремлювати найбільш значуще для практичної роботи.

З методологічної точки зору освітній процес має будуватися на засадах діяльнісного підходу; з організаційного – ґрунтуватися на індивідуалізації чи диференціації навчання в межах однорідних груп; з методичної – передбачати поєднання алгоритмічних й евристичних процедур, що дозволяють гармонійно поєднувати відтворювальні вміння з творчими здібностями студентів.

Реалізація діяльнісного підходу вимагає цілеспрямованої організації навчальної діяльності, активізації пізнавальної позиції здобувачів освіти й переведення їх в статус суб'єктів пізнання, праці і спілкування. Це, в свою чергу, передбачає формування вмінь визначати соціально значущу мету діяльності, планувати її, організовувати, здійснювати, контролювати, аналізувати і оцінювати результати власної роботи. Ми отримали підтвердження своєї позиції у тому, що діяльнісний підхід приймається як основа технологізації навчального процесу у працях дослідників [40]. Діяльність особистості виявляється, на думку дослідників, тим механізмом, яке забезпечує перехід зовнішніх впливів в процес активного саморозвитку й самотворення особистості. Педагогічна передумова побудови освітнього процесу відповідно до принципів діяльнісного підходу до

виховання гуманістичних цінностей студентів реалізовувалась нами у ході формувального експерименту переважно засобами участі у різних видах волонтерської діяльності.

Діяльнісний підхід в підготовці студентів до лікарняної анімації реалізовувався через поєднання теоретичного навчання й практичних завдань, які максимально наближалися до реальних ситуацій в лікарняному середовищі. Нами була складена і апробована дисципліна за вибором «Волонтерство як феномен цивілізованого суспільства», «Організація анімаційних послуг». Важливо було не лише ознайомити студентів з поняттями «емпатія», «гуманістичні цінності», «психологічна підтримка», але і створити умови для особистого проживання досвіду допомоги іншим.

Для цього під час констатувального етапу експерименту студентам пропонувалася низка тренінгів, бесід й імітаційних вправ. Насамперед організовувалися тренінги із розвитку комунікативних навичок: студенти навчалися технік активного слухання, умінню задавати відкриті запитання, підтримувати розмову із дітьми різного віку, а також коректно реагувати на емоційні стани пацієнтів – страх, тривогу, смуток. Окремий модуль присвячувався невербальній комунікації, де студенти відпрацьовували жести, міміку, інтонацію голосу.

Важливою частиною стали рольові ігри. Вони дозволяли відтворити типові ситуації в лікарні: перша зустріч із дитиною, яка боїться медичних процедур; розмова із батьками, які хвилюються за здоров'я дитини; спілкування з літнім пацієнтом, що відчуває самотність. В таких симуляціях студенти мали змогу відчувати себе як в ролі волонтера, так і у ролі пацієнта, що розвивало емпатію й розуміння іншої людини.

Особлива увага приділялася тренінгам з командної взаємодії. Виконуючи завдання в групах, студенти розвивали навички співпраці, вчилися розподіляти ролі, підтримувати одне одного. Це було необхідно, оскільки лікарняна анімація часто проводиться в командах волонтерів, де від узгодженості дій залежить успіх усього заходу.

В межах рефлексивних бесід студенти обговорювали теми: «Що означає бути гуманним волонтером?», «Моє перше враження від лікарняної атмосфери», «Як говорити з дитиною, що страждає від хвороби». Наставники спрямовували ці дискусії, допомагаючи студентам усвідомити, як особистий досвід впливає на виховання їхніх гуманістичних цінностей.

Крім того, практикувалися тренінги із емоційної стійкості: вправи на саморегуляцію, дихальні практики, методи подолання стресу. Адже робота у лікарнях часто пов'язана з емоційними викликами, й студенти мали навчитися зберігати власний ресурс, щоб бути підтримкою для пацієнтів.

Отож, організація освітнього процесу на основі діяльнісного підходу включала багаторівневу систему тренінгів, рольових ігор, бесід й рефлексивних вправ, що забезпечували виховання у студентів емпатії, відповідальності, комунікативних умінь і здатності до співпраці.

Другою педагогічною умовою виховання гуманістичних цінностей студентів є організація інтерактивної взаємодії групи студентів.

Першим засобом організації інтерактивної взаємодії групи студентів ми вважали використання навчальних ситуацій, які будувалися на засадах інтеракції. Узагальнення представлених раніше підходів ряду вчених (О. Новіков, О. Падалка, М. Сергєєв та ін.) щодо розуміння структури є етапності розв'язання навчальних ситуацій, дало нам можливість умовно виділити три основні стадії розвитку ситуації:

- постановки завдання (концентрація уваги на ключовій проблемі, аналіз початкових умов та виявлення суперечностей, постановка мети, цілепокладання, прогнозування очікуваних результатів й можливих помилок, аналіз ресурсів, розподіл ролей та визначення стратегії досягнення мети);

- розв'язання завдання навчальної ситуації (завдання розділяється на складові частини, уточнюються дії виконавців, організовується їх взаємодія, ведеться пошук додаткової інформації, виявляються нові ресурси, притягуються раніше відомі рішення для синтезу оптимального алгоритму досягнення мети навчальної ситуації);

- аналіз результатів (визначається рівень відповідності отриманого результату запланованому, осмислюються та аналізуються дії всіх учасників ситуації, проводиться рефлексія, вирішується питання про доопрацювання рішення, його корекцію).

На всіх етапах роботи над навчальною ситуацією студенти мають перебувати у активній позиції у міжособистісного спілкування, у результаті чого отримуються необхідні знання, виховуються окремі ціннісні ставлення і система гуманістичних цінностей загалом.

Ми спиралися на підходи С. Вітвицької, яка пропонує такі способи створення проблемної ситуації: чітке формулювання проблеми чи постановка складних, ще не розв'язаних питань; наведення протилежних позицій й поглядів різних авторів на одне і те саме питання, яке стимулює студентів до вибору власної позиції і аргументації; звернення до реальних життєвих прикладів, що потребують пояснення після прослуханої частини лекції або обговорення; залучення студентів до ролей експертів, опонентів чи рецензентів; виокремлення точної та неточної інформації із метою її аналізу та уточнення [43].

Зауважимо, що при проектуванні ситуацій педагогічної або соціальної взаємодії на кожному етапі експерименту (у вигляді проблемного завдання, дискусії, дидактичної гри, проекту тощо) ставилася мета так організувати освітній процес, щоб предметно–змістовна та процесуальна сфери природно вписалися в контекст життєдіяльності студентів, позитивно впливали на мотивацію виховання цінностей.

Зауважимо, що розробляючи систему експериментальних навчальних ситуацій, ми враховували ідею Г. Балла, яка визначає ступінь складності завдання, зумовлений взаємодією об'єктивних та суб'єктивних факторів. До об'єктивних дослідник відносив зміст завдання, умови й вимоги, в межах яких воно виконується, а до суб'єктивних – рівень підготовленості виконавця, його мотиви, установки, а також фізичний та психологічний стан [10]. Важливими також для нас були узагальнення зроблені вченим про те, що визначальними характеристиками діяльності молодшої людини є її структурна організація,

комплексність, спрямованість на систематизацію соціального досвіду за рахунок його розширення, доповнення, привнесення нової інформації. За такої спрямованості, як зауважує вчений, відбувається розвиток самостійності студентів, творчого підходу до розв'язання поставлених завдань, умінь приймати, аналізувати, критично конструктивно осмислювати свої рішення.

Реалізація цієї педагогічної умови здійснювалася через впровадження у освітній процес інтерактивних форм навчання, зокрема дискусійних методів роботи – дискусій, диспутів, дебатів тощо. Психолого–педагогічний аналіз структури особистості дав змогу визначити ті характеристики студентів, що найбільш активно розвиваються саме під час участі у таких формах діяльності. Серед них:

- мотиваційні якості – прагнення до самореалізації, бажання отримати визнання колективу, досягнення успіху;
- характерологічні риси – рішучість, цілеспрямованість, творчий оптимізм;
- творчі здібності – гнучкість мислення, здатність до альтернативного бачення, критичність, уміння систематизувати й узагальнювати думки, генерувати нові ідеї.

Усі зазначені показники тісно корелюють з рівнем вихованостей гуманістичних цінностей особистості.

Оскільки диспут та дискусія належать до вербальних форм навчальної взаємодії, їх підготовка й проведення створюють умови для розвитку комунікативних умінь, що також мають важливе значення в вихованні гуманістичних орієнтацій. До таких умінь належать: здатність аргументовано відстоювати власну позицію, цінувати інформацію, надану іншими учасниками, здійснювати мовленнєву імпровізацію, ефективно презентувати думки, а головне – виявляти толерантність до позицій та висловлювань інших і сприймати їх конструктивно.

Участь студентів в дискусіях з питань вихованості ціннісних орієнтацій, зокрема гуманістичних, сприяла:

- урахуванню їхнього попереднього досвіду просоціальної поведінки;

- аналізу проблем виховання цінностей із різних точок зору;
- створенню простору для вільного висловлення власних думок;
- формуванню готовності до аналізу й осмислення соціально–економічних процесів;
- розвитку здатності проектувати власну свідомість на сучасні суспільні виклики;
- посиленню мотивації поведінки через усвідомлення зв'язку між моральними нормами та соціальною доцільністю;
- становленню самостійного критичного мислення, яке дозволяє глибше пізнавати сутність явищ, законів та процесів суспільного життя (наприклад, дію законів соціальної взаємодії, ідентифікації, інтеграції, безбар'єрності тощо), оперувати засвоєними поняттями, аналізувати життєві ситуації.

Реалізація даної умови передбачала також участь студентів в тренінгових формах роботи. Участь в тренінгах є надзвичайно корисною для виховання гуманістичних цінностей, оскільки сприяє розвитку та подальшому вихованню таких показників: розвиток емпатії та розуміння; перцепція у оцінці досвіду й ситуацій інших; участь в симуляції і рольових іграх, яке допомагає вивченню реальних історій та прикладів і сприяє глибшому розумінню труднощів й викликів, з якими стикаються люди у різних життєвих ситуаціях; ефективна комунікація і активне слухання; ненасильницька комунікація; культурна обізнаність; повага до різних проявів культурної ідентичності й традицій; протидія дискримінації і виховання толерантності; прийняття рішень, яке ґрунтуються на гуманістичних цінностях з дотриманням норм професійної етики; рефлексія і самосвідомість; трансформація й використання власного досвіду. Таким чином, тренінг ми вважатимемо ефективним інструментом для виховання гуманістичних цінностей, сприяючи розвитку емпатії, культурної обізнаності, ефективної комунікації і етичного мислення студентів.

Організація інтерактивної взаємодії студентів в процесі підготовки до лікарняної анімації ґрунтувалася на принципі колективної діяльності, що передбачає співпрацю, взаємну підтримку і формування спільної

відповідальності за результат. У умовах групової роботи студенти не лише здобували знання, але й навчалися діяти разом, координувати зусилля, проявляти толерантність та повагу до різних точок зору.

В сучасних умовах розвитку волонтерського руху особливої уваги заслуговує підготовка студентів в Школі лікарняних клоунів, діяльність якої спрямована на виховання в майбутніх педагогів та соціальних працівників професійних й гуманістичних цінностей. Навчання і практичні заходи реалізовувалися на базі Благодійного фонду «Крила Надії» в місті Львові, що забезпечив організаційно–методичну підтримку, а також створив умови для безпосередньої взаємодії студентів із пацієнтами медичних закладів.

Зміст підготовки включав кілька ключових компонентів. По–перше, студенти опановували основи клоунінгу й імпровізації, вивчали засоби невербальної комунікації, міміки і жестів, що дозволяють встановити емоційний контакт з пацієнтами різного віку. По–друге, значну увагу було приділено розвитку комунікативних умінь – здатності налагоджувати діалог з дітьми, літніми людьми й членами їхніх родин в чутливих і психологічно напружених ситуаціях. Важливою складовою програми стали також основи лікарняної етики й правил безпеки, зокрема дотримання санітарно–гігієнічних норм та взаємодія з медичним персоналом.

Форми роботи відзначалися різноманітністю. В процесі навчання активно застосовувалися рольові ігри й імпровізаційні вправи, які дозволяли студентам моделювати типові лікарняні ситуації (наприклад, спілкування з дитиною, що відчуває страх, чи підтримка пацієнта похилого віку). Важливу роль відігравали тренінгові заняття, спрямовані на розвиток емоційної чутливості, навичок швидкого реагування і творчого мислення. Поряд з цим практикувалися рефлексивні обговорення, під час яких майбутні волонтери аналізували власні відчуття, ділилися труднощами та обговорювали етичні аспекти діяльності клоуна у лікарні.

Важливу роль відігравали групові дискусії, під час яких студенти аналізували ситуації, пов'язані з лікарняним середовищем: як правильно

реагувати на сльози дитини, як підтримати пацієнта в стані страху, як будувати взаємини з медичним персоналом. Такі обговорення сприяли розвитку критичного мислення і вміння аргументувати свою позицію.

Дієвою формою стали колективні творчі справи – підготовка святкових заходів, тематичних вистав або ігрових програм для пацієнтів. Під час таких занять студенти об'єднували свої таланти (музичні, театральні, художні) і вчилися створювати атмосферу радості й підтримки. Важливим було не лише самостійно проявити креативність, а і знайти спосіб гармонійно інтегрувати власний внесок в командну діяльність.

Застосовувалися й ігрові вправи для розвитку групової динаміки. Наприклад, гра «Коло довіри», де студенти по черзі ставали у центр і ділилися своїми переживаннями, а група мала завдання проявити максимальну підтримку; вправа «Міст довіри», де потрібно було в парах долати символічні «перешкоди»; гра «Обмін ролями», яка дозволяла подивитися на ситуацію очима пацієнта або колеги. Такі інтерактиви створювали атмосферу відкритості і сприяли вихованню навичок емпатійного слухання.

Окрему увагу приділяли тренінгам з командної взаємодії. Вони включали вправи на розподіл обов'язків, визначення лідера групи, формування вміння працювати у умовах обмеженого часу і ресурсів. Студенти засвоювали, що успіх залежить не лише від індивідуальних здібностей, а й від здатності підтримати інших та прийняти колективне рішення.

Інтерактивна взаємодія забезпечувалася також через метод проектів: студенти у командах розробляли сценарії лікарняних анімаційних програм, готували реквізит, планували музичний супровід, визначали послідовність виступів. Ця форма навчання виховувала у них навички планування, самоорганізації та відповідальності.

Отже, інтерактивна взаємодія групи студентів стала важливим чинником виховання гуманістичних цінностей. Вона забезпечила умови для розвитку довіри, взаємоповаги, співчуття, вміння працювати разом й цінувати внесок кожного. В результаті студенти усвідомлювали, що лікарняна анімація – це не

індивідуальний акт допомоги, а колективна практика творення простору людяності.

Третьою педагогічною умовою стало забезпечення залучення студентів до участі в формах лікарняної анімації, яке ми розглядали як ефективний інструмент виховання гуманістичних цінностей в студентів–волонтерів.

Відомо, що для полегшення адаптації, перебування і швидшого одужання у умовах стаціонару лікарні або оздоровчо–санітарного закладу рекомендується залучення до процесу реабілітації хворих представників творчих спеціальностей, акторів, аніматорів, членів молодіжних громадських організацій, волонтерів тощо. Госпіталізація і стаціонарне лікування є травматичним досвідом для людини. В разі відсутності підтримки у незнайомому оточенні здатність пацієнта ефективно долати хворобу і стрес істотно знижується. На допомогу батькам й лікарям приходить лікарняна клоунада, що уособлює соціальний феномен, вона отримала інтернаціональне підґрунтя та виступає міжкультурним каналом взаємодії. В цій професійній сфері надзвичайно важливе значення мають волонтерська діяльність й громадянська активність, оскільки наразі відсутня стабільна державна підтримка і належне фінансування. Лікарняні клоуни виконують суттєву соціальну місію – сприяють збереженню, підтриманню і відновленню фізичного, духовного та соціального благополуччя дитини. Різноманітність форм їхньої діяльності дає змогу кожному пацієнту обрати ті практики, що відповідають його віковим, фізіологічним та соціальним потребам.

Саме тому в більшості великих й обласних медичних закладів України – в Києві, Львові, Івано–Франківську, Рівному, Харкові, Запоріжжі, Дніпрі, Вінниці, Кропивницькому й інших містах – реалізуються програми емоційної підтримки дітей і їхніх батьків, що впроваджують різні громадські організації. Серед них – львівські благодійні фонди «Запорука», «Крила надії», Івано–франківський фонд «Янголи поруч», рівненська громадська організація «Червоні носи» тощо.

Оскільки штат працівників благодійних фондів зазвичай невеликий, вони активно залучають до діяльності волонтерів, що допомагають в практичній

роботі, тоді як самі фонди концентруються на організаційних завданнях – пошуку спонсорів, інвесторів, проведенні навчання та наставництва.

Серед сучасних гуманістично орієнтованих технологій, спрямованих на полегшення адаптації й реабілітації дітей та молоді у умовах стаціонару, найефективнішою вважається лікарняна клоунада, зокрема її напрям «Терапія радістю». До цієї діяльності долучаються студенти соціальних спеціальностей, що проходять спеціальну підготовку. Їхнє навчання відбувається в формі тренінгів, дискусій, рольових ігор, які спрямовані на:

- розширення знань про психологічні особливості дитини, що перебуває на лікуванні;
- формування навичок подолання комунікативних бар'єрів в спілкуванні з батьками, дітьми і медичним персоналом;
- розвиток умінь ефективної індивідуальної та групової взаємодії із дітьми різного віку й із урахуванням їхнього захворювання.

Крім того, під час тренінгів студенти вивчають особливості емоційного стану госпіталізованих дітей, а також практичне застосування арттерапії, ігротерапії, казко– й кінотерапії як ефективних засобів зниження тривожності й налагодження позитивного контакту з дитиною в лікарняному середовищі.

Актуальність проблеми професійної підготовки й адаптації студента–волонтера до діяльності у умовах лікарняного середовища зумовлена як зовнішніми (міжнародними), так і внутрішніми чинниками. Її значення посилюється процесами реформування системи вищої освіти, розширенням сфер практичної підготовки студентів за межами традиційної педагогічної практики, а також змінами в законодавстві щодо освіти та науки.

Сучасні тенденції розвитку освіти сприяють формуванню нової парадигми стандартів вищої школи, що вимагає від майбутніх педагогів та фахівців соціальної сфери вміння оперативно реагувати на соціальні виклики, бути гнучкими до реформ та здатними швидко адаптуватися до оновлених умов професійної діяльності. Це необхідно не лише для ефективної реалізації власного професійного й особистісного потенціалу, а і для виховання гуманістичних

цінностей, які становлять морально–етичну основу майбутньої фахової діяльності.

Безпосередня участь студентів в формах лікарняної анімації стала ключовим етапом їхньої підготовки, адже саме у реальній практиці відбувалося перевіряння набутих знань і виховання гуманістичних цінностей. Кожна зустріч з пацієнтами була не лише навчальним, а й виховним моментом, яке дозволяло глибше усвідомити значення людської гідності, доброти, співчуття та радості.

Студенти брали активну участь в різноманітних лікарняних акціях, що мали чітко визначену мету й педагогічний зміст. Особливої ваги набули практичні активності у лікарняних відділеннях Львова, організовані за підтримки БФ «Крила Надії». Серед них варто виокремити:

- акція «Терапія радістю», спрямована на психологічну підтримку дітей через сміх, ігри й позитивні емоції;
- святкова ініціатива «Святий Миколай до дітей», в межах якої студенти дарували подарунки і проводили святкові вистави для маленьких пацієнтів, прикрашали декораціями коридори відділень;
- творчі заходи на кшталт майстерень із виготовлення іграшок або листівок, ляльок–мотанок, які сприяли розвитку в дітей почуття радості й співучасті;
- тематичні акції «День усмішки» і «Кольоровий тиждень», що створювали в відділеннях атмосферу свята і тепла з різнокольоровими кульками;
- музично–ігрові зустрічі, під час яких студенти разом із пацієнтами співали пісні, розповідали казки й влаштовували імпровізовані вистави або інсценізації казок.

Участь в формах лікарняної анімації дала змогу студентам усвідомити цінність щирої людяності й вміння дарувати емоційну підтримку навіть в складних умовах. Вони на практиці переконалися, що іноді кілька хвилин радості та уваги мають значно більший вплив, ніж тривалі пояснення або формальні слова.

Отже, акції, майстер–класи і творчі заходи стали ефективними педагогічними формами, що забезпечили комплексне виховання гуманістичних цінностей студентів – емпатії, солідарності, співчуття, відповідальності й готовності служити іншим.

Оскільки заняття і форми участі у волонтерській роботі засобами лікарняної анімації утворюють стрижень нашого експерименту ми присвятили виконанню цієї умови наступний параграф.

Четвертою педагогічною умовою стало забезпечення педагогічного супроводу і наставництва в вихованні гуманістичних цінностей студентів.

Досвід роботи закладів вищої освіти характеризується малою відповідністю форм соціально–виховної роботи наставників академічних груп зі студентами завданню виховання гуманістичних цінностей студентів. Це дає підстави зробити висновок, що планомірний, системний підхід до виховання гуманістичного цінностей ще не укорінився у досвіді роботи педагогічних колективів. Тому виникає потреба у розробці виховних технологій, що були б спрямовані на виховання гуманістичних цінностей студентів. Основним завданням наставника академічної групи має стати підтримка позитивної ініціативи студентів в набутті соціального досвіду: становлення національної самосвідомості, формування цілісного світогляду й оволодіння основами професійної майстерності; сприяння розвитку важливих для професії умінь, навичок та компетентностей, формування професійного мислення, а також стимулювання прагнення до особистісного зростання, самоосвіти та саморозвитку.

Нами визначено орієнтовні напрями соціально–виховної роботи наставників з виховання гуманістичних цінностей студентів:

I. Організаційно–методичний. Передбачає проведення організаційних зборів, створення активу, планування роботи, вирішення повсякденних проблем, обговорення режиму роботи університету й факультету.

II. Просвітницько–виховний. Включає заходи, які спрямовані на гуманістичне, національне й правове виховання, формування загальнолюдських

цінностей, формування патріотизму, національної самосвідомості. Ці завдання передбачають зустрічі з представниками різних громадських організацій, благодійних фондів, відвідування хворих в лікарнях тощо.

III. Діагностичний. Наставнику академгрупи необхідно знати: основні біографічні відомості; морально–етичні характеристики – рівень свідомості, ставлення до навчання, дотримання етичних норм, дисциплінованість, чесність, організованість, почуття відповідальності, ставлення до однолітків та колег; психологічні риси; стан здоров'я, зокрема фізичний й розумовий розвиток.

IV. Діяльнісний. Наставник академгрупи має співпрацювати з: різноманітними соціальними організаціями, які допоможуть студентам у позааудиторній діяльності; з іншими ЗВО; спортивними клубами та ін.

Таким чином, щоб процес виховання гуманістичним цінностями студентів був успішним, академічні наставники повинні комплексно підходити до планування своєї роботи: опиратися на базові знання, цінності та ідеали, виховувати відповідальну поведінку; брати за основу соціально психологічні механізми виховання, що веде до перетворення внутрішніх установок особистості; зовнішні мотиви – сприйматимуться як внутрішня мотивація, що є необхідним для вибору відповідальної поведінки.

Психолого–педагогічний супровід як система діяльності наставника та педагога має ґрунтуватися на діяльнісному, гуманістичному й особистісно орієнтованому підходах. Педагогічний супровід має бути персоналізованим та спрямованим безпосередньо на підтримку конкретної особистості, яке дозволяє студентові отримувати допомогу в складних ситуаціях морального вибору, не залишаючись з проблемами сам на сам.

Наставництво в закладах охорони здоров'я має ґрунтуватися на принципі професійної компетентності наставника, що повинен бути штатним працівником медичного закладу, добре обізнаним з специфікою діяльності й станом пацієнтів. Оптимальним вважається безперервне наставництво, спрямоване на постійний професійний та особистісний розвиток студента–волонтера, а також формування його гуманістичних цінностей.

Наставницькі зустрічі – це спільні обговорення між наставником та його підопічним (або групою підопічних), метою яких є пошук найефективніших шляхів досягнення професійних та особистісних цілей. Під час таких зустрічей проводиться спільний аналіз конкретних завдань, обговорюються актуальні труднощі, з якими стикаються студенти, а також визначаються наступні кроки для їх професійного зростання.

Залежно від потреб та ситуації, наставницькі сесії могли проходити в стінах закладу вищої освіти, на базі практики або лікарні, чи в дистанційному форматі з використанням сучасних засобів відеозв'язку.

Для студентів наставник є не лише консультантом в практичній діяльності, але й прикладом для наслідування. Він демонструє етичні принципи, моральні орієнтири й відповідальність, необхідні для гуманістичної діяльності. Через спостереження за поведінкою наставника студенти розвивають свої особистісні якості й здатність втілювати гуманістичні ідеали на практиці.

Нами був розроблений План наставницьких зустрічей (див.додаток Г), який реалізовувався з вересня по червень і вдосконалювався або змінювався у залежності від потреб студентів–волонтерів.

Ефективність виховання гуманістичних цінностей в студентів–волонтерів значною мірою залежала від системної організації педагогічного супроводу й наставництва. З цією метою було впроваджено багаторівневу модель підтримки, яка включала регулярні зустрічі з кураторами, наставництво від досвідчених лікарняних клоунів і співпрацю із медичним персоналом.

Найбільш значущою практикою стали щомісячні наставницькі зустрічі із куратором групи. Вони мали формат міні–семінарів чи рефлексивних бесід, де студенти ділилися враженнями після відвідування лікарень, обговорювали труднощі в спілкуванні з пацієнтами, отримували рекомендації щодо покращення своєї роботи. Куратор допомагав переосмислити досвід, звертав увагу на моменти, де студенти виявили емпатію, відповідальність або навпаки – потребували додаткової уваги до розвитку комунікативних навичок. Такі зустрічі

сприяли поступовому формуванню здатності до самоаналізу й усвідомлення власного прогресу.

Не менш важливою була роль наставництва із боку досвідчених лікарняних клоунів. Вони виступали як практичні наставники, що знайомили студентів з специфікою професійної клоунотерапії: вчили технік імпровізації, невербальної комунікації, використання реквізиту й гумору в делікатних ситуаціях. Молодь мала змогу спостерігати за виступами досвідчених клоунів безпосередньо в лікарняних відділеннях, після чого відбувалося спільне обговорення побаченого. Наставники пояснювали, чому варто обрати той або інший підхід до пацієнта, які методи доцільні у роботі з дітьми, а які – з дорослими або літніми людьми. Завдяки такому навчанню студенти переймали культуру професійної поведінки й глибше усвідомлювали значення гуманістичних цінностей в волонтерській діяльності.

Важливою складовою наставництва стала співпраця із медичним персоналом. Лікарі й медсестри пояснювали студентам особливості стану пацієнтів, специфіку перебігу хвороб, обмеження в комунікації або взаємодії з дітьми. Таке партнерство дозволяло уникати помилок та забезпечувало етичність волонтерської діяльності. Крім того, медичні працівники ділилися власним досвідом професійного співчуття й відповідальності, що мало потужний виховний вплив на студентів.

Узагальнюючи, можна сказати, що поєднання щомісячних зустрічей з куратором, наставництва від досвідчених лікарняних клоунів й консультацій з медичним персоналом створювало багатогранне середовище підтримки. В ньому студенти отримували не лише знання а й практичні навички та засвоювали морально–етичні орієнтири, необхідні для їхнього подальшого професійного й особистісного зростання.

Отож, в даному параграфі нами обґрунтовано зміст і механізми реалізації педагогічних умов виховання гуманістичних цінностей студентів у практиці соціально–виховної позанавчальної роботи закладів вищої освіти. Реалізацію третьої умови виховання гуманістичних цінностей студентів під час

формувального етапу роботи ми деталізуємо у змісті наступного параграфу.

3.2.Форми лікарняної анімації як засіб виховання гуманістичних цінностей студентів–волонтерів

В Україні дедалі частіше спостерігається поява нових форм соціально–культурного досвіду, більшість з яких базуються на європейських традиціях та сучасних новаціях. Одним із таких прикладів є волонтерський рух «Терапія радістю», в межах якого організовуються відвідування медичних закладів із метою проведення рекреаційних й розважальних заходів для дітей, що тривалий час перебувають в стаціонарі.

Згідно з визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, здоров'я – це не лише відсутність хвороб або фізичних вад, а стан повного фізичного, психічного й соціального благополуччя [204, с.96]. Важливу роль в процесі одужання і підвищенні якості життя відіграють позитивні емоції та сміх, що є природним проявом емоційного стану людини, який супроводжується низкою позитивних фізіологічних реакцій.

Тривале перебування у лікарні часто спричиняє дезадаптивні психоемоційні стани як в дітей, так і у їхніх батьків. Госпіталізація може викликати підвищену тривожність, напруження, дратівливість, іноді – зниження самооцінки чи почуття сорому через неможливість продовжувати навчання чи улюблену діяльність. В дітей віком до трьох років хвороба іноді стає причиною затримки фізичного, емоційного або інтелектуального розвитку. Крім того, потрапляння до лікарні означає для дитини розрив з звичним середовищем, обмеження контактів й переживання неприємних чи болісних процедур, що зменшує її стресостійкість та негативно впливає на процес одужання.

Рівень адаптації дитини до умов стаціонару залежить від віку і характеру захворювання. За спостереженнями психологів Л. Балим та О. Москаленко, діти до 3–4 місяців мало реагують на зміну оточення, якщо зберігаються звичні ритми годування і догляду. Від 4 місяців до 2–3 років дитина починає активніше пізнавати світ, тому зміна середовища викликає втрату відчуття безпеки й

труднощі адаптації. У віці 3–6 років завдяки гнучкості нервової системи і фізичному зміцненню дитина легше пристосовується до нових умов, однак медичні втручання можуть викликати тривогу чи депресивні реакції. Починаючи з 7 років, головними проблемами стають соціальні обмеження – розрив з друзями, перерва у навчанні, ізоляція від звичного соціуму [145].

Щоб допомогти дітям легше адаптуватися до лікарняного середовища й прискорити процес одужання, громадські організації впроваджують різноманітні форми лікарняної анімації. Найбільш популярним напрямом є «Терапія радістю», що включає проєкти «Лікарняний клоун», різноманітні арттерапевтичні програми (малювання, творчі майстерки, терапевтичні казки, музикотерапію тощо), а також тематичні соціальні акції, приурочені до важливих дат календаря («Миколай дітям у лікарнях» – 19.12., «День онкохворої дитини» – 15.12., «День захисту дітей» – 1.06., «День донора» – 14.06. і т.д.).

Про вплив сміху на фізичний й психічний стан людини писали відомі лікарі, філософи та психологи – Авіценна, Т. Ахола, Р. Бартон, І. Кант, Р. Мартін, Ф. Ніцше, Піфагор, Ф. Рабле, Г. Сковорода, Сократ, Й. Шульц та ін. На їхню думку, позитивні емоції є важливою умовою гармонійного розвитку людини, сприяють збереженню здоров'я, забезпечують внутрішню рівновагу, полегшують соціалізацію і покращують комунікацію між людьми. «Як не можна приступити до лікування ока, не думаючи про голову, чи лікувати голову, не думаючи про весь організм, так не можна лікувати тіло, не лікуючи душу» Сократ.

Проблематика гуманізму і виховання гуманістичних цінностей в студентів педагогічних університетів відображена в працях багатьох вітчизняних й зарубіжних науковців, серед яких – В. Андрущенко, Т. Антоненко, Ш. Амонашвілі, О. Базалук, І. Бех, А. Бойко, М. Боришевський, Л. Губерський, В. Киричок, В. Кремень, С. Кримський, С. Максименко, Н. Миропольська, А. Печчеї, Е. Помиткін, В. Роменець, Т. Титаренко, А. Швейцер та інші.

Значний внесок в дослідження педагогічного аспекту гуманізму зробили також сучасні науковці – К. Гавриловець, О. Лямова, Н. Слободяник.

Питання позааудиторної діяльності як важливої сфери виховання студентів в вільний час висвітлювали С. Савченко, С. Шашенко; проблеми підготовки майбутніх фахівців до організації анімаційної діяльності й дозволяли аналізували Л. Волик, Т. Лесіна, С. Пащенко, І. Шульга.

Людські ресурси волонтерського руху досліджували Р. Вайнола, А. Капська, Н. Комарова, а волонтерську діяльність в соціальній роботі – Ю. Гапон, І. Зверєва, Г. Лактіонова, Л. Романенкова та ін.

Попри значну кількість досліджень, питання виховання гуманістичних цінностей в студентів–волонтерів в процесі позааудиторної діяльності у умовах стаціонару, зокрема під час участі в формах лікарняної анімації, досі залишається малодослідженим.

Як відомо, госпіталізація є для дитини та її родини стресовим й травматичним досвідом. Л. Хофф розглядає лікарняне середовище як особливу субкультуру, в якій медичний персонал (лікарі, медсестри тощо) дотримується певних правил, ритуалів та норм, що забезпечують впорядкованість роботи. Для дитини, що вперше потрапляє до лікарні, це може спричинити емоційний шок, почуття дезорієнтації, страху й відчуження [273]. Оскільки медичні працівники зосереджені на лікуванні і часто не мають достатнього часу чи навичок емоційної підтримки, дитина і її батьки залишаються наодинці з своїм стресом, що знижує здатність пацієнта ефективно боротися з хворобою.

У дослідженні Л. Картрайта «Надзвичайні ситуації виживання» зазначено, що тривале перебування у лікарні має травматичний вплив на дітей через велику кількість болісних процедур та обмеження свободи. Серед можливих наслідків – зниження адаптаційних можливостей, ослаблення імунітету, замкнутість, порушення апетиту й поведінкові розлади [265].

Саме тому в великих медичних закладах України – в Києві, Львові, Івано–Франківську, Рівному, Харкові, Запоріжжі, Дніпрі, Вінниці, Кропивницькому та інших містах – діють програми емоційної підтримки дітей і батьків, які реалізують громадські організації: БФ «Запорука», БФ «Крила надії», БФ «Янголи поруч», ГО «Червоні носи» тощо. Оскільки штат таких організацій

невеликий, значна частина практичної роботи здійснюється волонтерами, переважно студентами, тоді як основні представники фондів займаються організаційною діяльністю – пошуком партнерів, навчанням, наставництвом тощо.

Серед постійних ініціатив – «Терапія радістю», арттерапія, ігротерапія, читальні і кіноклуби, а також численні заходи, присвячені соціально значущим датам.

Найбільш розвиненою формою інноваційної психосоціальної підтримки є лікарняна клоунада, зокрема напрям «Терапія радістю». Як доводять дослідження С. Міллера та Т. Сиротиної, діяльність лікарняних клоунів спрямована на полегшення адаптації дітей в медичному середовищі, зменшення рівня тривожності, створення позитивного емоційного фону для дитини і її родини.

Історія лікарняної клоунади налічує понад 40 років в світі та понад 10 років у Україні. Перші волонтерські ініціативи виникли в Рівному, а згодом поширилися в Києві, Черкасах, Харкові, Львові тощо.

Її коріння сягає традицій античної й середньовічної клоунади: від античних коміків, що пародіювали серйозних героїв, до персонажів італійської комедії дель арте – Арлекіно й П'єро, які з часом стали символами комічного мистецтва [267].

Першим лікарняним клоуном в сучасному розумінні вважають Хантера «Патча» Адамса, який в 1970–х роках у США поєднав медицину із мистецтвом сміху. Його підхід ґрунтувався на переконанні, що любов, турбота і гумор є важливими складовими лікування. Біографія Патча Адамса стала основою фільму «Цілитель Адамс» (1998) з Робіном Вільямсом у головній ролі, що сприяло поширенню ідеї лікарняної клоунади у світі.

У 1987 році у Нью-Йорку Майкл Крістенсен заснував підрозділ «Велике Яблуко» – професійний рух лікарняних клоунів, який діє й сьогодні. Виступи клоунів в дитячих лікарнях показали значне зменшення стресу в дітей й

позитивний вплив на перебіг лікування, що стало поштовхом до розвитку професії [281].

Нині подібні ініціативи активно розвиваються в Великій Британії, Німеччині, Австрії, Чехії, Польщі, Канаді, Бразилії, Ізраїлі, Казахстані й інших країнах. В низці держав лікарняні клоуни є офіційними працівниками медичних закладів, а їхня діяльність підтримується Фондом Теодора, що опікується клоунами в понад 80 країнах.

В Україні рух лікарняних клоунів набув поширення близько десяти років тому. Першими його засновниками стали Тарас Обоїст і Артем Алексєєв з Рівного, що проходили спеціальне навчання, створили власну школу підготовки й нині проводять тренінги для нових учасників.

Як зазначає Т. Обоїст, клоунами можуть бути не лише професійні актори, а і студенти або представники різних професій, головне – мати емпатію, почуття гумору й бажання допомагати дітям.

Перед візитом до пацієнтів клоуни обов'язково узгоджують дії з медичним персоналом, дізнаються про стан дітей, особливості захворювань й навіть запитують дозвіл в самої дитини, що формує у неї відчуття автономії і значущості.

Робота лікарняних клоунів зазвичай відбувається у парах: один виконує роль серйозного, другий – грайливого. Такий дует створює емоційно безпечний простір, наповнений гумором та позитивом. Крім того, вони часто імпровізують, залучаючи дитину до гри – наприклад, «лікують» іграшки, перетворюють шприц на «чарівний фонтан» або градусник на «житло ртутного гномика».

Так створюється паралельна реальність, в якій лікарня сприймається не як місце болю, а як простір для гри, фантазії й одужання. Як казав головний герой фільму «Цілитель Адамс»: «Намагайся побачити те, що не бачать інші; те, що інші відмовляються бачити через страх. Сприймай весь світ, кожен день заново».

Діти з задоволенням беруть участь в заняттях з лікарняними клоунами й волонтерами, що зазвичай проводяться щонайменше раз на тиждень.

Як зазначалося раніше, до діяльності лікарняних клоунів активно долучаються студенти педагогічних й соціальних спеціальностей. Саме вони, як носії гуманістичних цінностей, прагнуть розвивати емпатію, милосердя і відповідальність через волонтерську практику.

Для ефективної роботи волонтери проходять підготовку в Школі волонтера та Школі лікарняного клоуна, які двічі на рік проводяться у різних містах України. Навчальний процес включає тренінги, дискусії і практичні заняття, спрямовані на:

- формування знань про психологічні особливості хворих дітей;
- опанування технік зниження комунікативних бар'єрів в спілкуванні з батьками й медперсоналом;
- розвиток умінь індивідуальної і групової взаємодії з дітьми різного віку та нозологічних груп.

Крім того, на заняттях студенти опановують методи арттерапії, ігротерапії, казкотерапії і кінопсихології, що допомагають зменшити тривожність та створити позитивний психоемоційний фон для дитини під час лікування.

Підготовка студентів здійснюється за підтримки Благодійного фонду «Крила надії», що координує волонтерські програми в дитячих лікарнях Львова.

Для сприяння одужанню дитини важливо, щоб батьки, опікуни й психологи підтримували у неї віру в зцілення, використовуючи тілесно—орієнтовані методики (обійми, дихальні практики, релаксаційні вправи) й арттерапевтичні інструменти (малювання, терапевтичні казки, музика, іграшки тощо).

Особливо ефективними є казки із терапевтичним змістом, в яких герой має схожі переживання і долає труднощі, подібні до тих, які переживає сама дитина. Це допомагає їй осмислити власний досвід та сформувати позитивну модель поведінки.

Лікарняна клоунада, яка поєднує елементи мистецтва, педагогіки і психології, стала унікальним соціокультурним явищем та міжнародним каналом гуманістичної взаємодії.

Її діяльність значною мірою спирається на волонтерський рух й громадянську ініціативу, адже державне фінансування у цій сфері поки що обмежене. Попри це, лікарняні клоуни виконують суспільно важливу функцію – допомагають дітям зберігати, підтримувати і відновлювати фізичне, емоційне та соціальне здоров'я, забезпечуючи кожному пацієнту індивідуальний підхід відповідно до його віку, стану і потреб.

Участь студентів в таких проектах, зокрема в програмі «Терапія радістю», сприяє не лише особистісному зростанню, а й вихованні ціннісного світогляду.

Завдяки волонтерству студенти набувають практичного досвіду, комунікативних навичок та наставницької підтримки, що допомагає їм виховати гуманістичну позицію й сприймати допомогу іншим як безкорисне служіння та прояв людяності.

Зупинимось детальніше на власне понятті анімація у лікарняному просторі.

Анімаційна активність в медичному закладі є невід'ємною частиною відновлювальних, культурних та розважальних практик пацієнта. В світовій практиці комплекс заходів, які задовольняють духовні потреби хворого і його батьків, називають лікарняною анімацією. Хоч поняття «анімація» (від лат. *anima* – душа; *animatus* – живий; *animatio* – одухотворення) походить ще із античності, застосування його до лікарняного середовища – відносно нове.

В межах медичного простору анімація підбадьорює, активізує і надихає пацієнтів. Вона є важливою складовою стаціонарного лікування, тобто процесу відновлення фізичних й духовних сил незалежно від нозології і тривалості госпіталізації. Осереддям анімаційно–оздоровчого й рекреаційного процесу виступають адміністрація закладу, лікарі, аніматори і волонтери.

Лікарняна анімація – це сукупність культурно–розважальних програм, інтегрованих з лікувально–реабілітаційними заходами. Її мета – відпочинок, дозвілля й відновлення емоційних та фізичних ресурсів пацієнта. Якісні рекреаційні програми допомагають лікувати, відволікати від щоденних клопотів та піднімати настрій – тобто повертати життєву енергію.

З погляду системного підходу, лікарняна анімація покликана задовольняти конкретні потреби у спілкуванні, русі, культурі, творчості й приємному дозвіллі. Оскільки спектр цих запитів широкий, пацієнти та батьки можуть обирати ті активності, що найкраще відповідають їхнім стану й очікуванням.

Основні види лікарняної анімації:

Рухова анімація: прогулянки й активності, які дарують приємні враження.

Емоційно–подієва: відкриття нового, подолання страхів, переживання яскравих моментів.

Комунікативна: зустрічі з цікавими людьми, самопізнання через спілкування.

Заспокійлива: релаксація, усамітнення, контакт з природою, перегляд відео.

Культурно–духовна: залучення до духовних практик та роздумів над екзистенційними темами.

Творча: мистецькі заняття, спільні майстерні, самовираження і взаємодія з однодумцями.

Анімаційна програма – це узгоджений план фізкультурно–оздоровчих, культурно–масових, пізнавальних й релаксаційних занять. Поряд з програмами часто проводять анімаційні події (акції, ярмарки), що є їх складовими. Приміром, денна програма може включати майстер–класи, консультації, відеолекторії, ігрові активності тощо. Сприйняття таких заходів залежить від стану і настрою учасників, тому важливо диференціювати пацієнтів й мати кілька альтернативних сценаріїв. Для якісної реалізації команда розподіляє ролі:

Координатор фізкультурно–оздоровчих активностей відповідає за гімнастику, дихальні вправи, рухливі ігри, прогулянки;

Організатор розваг створює сценарії й проводить культурно–дозвіллеві події, майстерки, перформанси;

Менеджер анімаційної служби координує команду та взаємодіє з фондами, ГО і адміністрацією лікарні.

Насправді рекреаційні програми є комбінованими: різні типи анімації поєднуються, роблячи події насиченими, змістовними й дієвими для відновлення здоров'я – часто ефективнішими, ніж звичні форми дозвілля.

Функції лікарняної анімації в складі рекреаційних програм:

Адаптаційна: м'який перехід від повсякденності до умов стаціонару;

Рекреаційна: відновлення фізичних сил та розслаблення;

Компенсаторна: зменшення болю і психічної втоми від процедур;

Стабілізувальна: формування позитивних емоцій та психологічної рівноваги;

Інформаційна: надання знань про захворювання і можливості лікування;

Комунікаційно–промоційна: залучення більшої кількості пацієнтів та батьків;

Освітня: закріплення яскравих вражень й досвіду.

Різноманіття функцій породжує широку палітру форматів і програм. Плануючи рекреаційну діяльність, враховують індивідуальні потреби конкретного пацієнта або групи у певний період. Вибір активностей зумовлений особистісними характеристиками, настроєм та самопочуттям. Принципи організації: добровільність участі, попередня готовність, чіткий перелік й ротація видів активностей, поєднання з обов'язковими медичними процедурами.

Головне завдання лікарняної анімації – створення доброго, життєрадісного настрою. Грамотно спроектована програма стимулює творчість, кмітливість, активність та спілкування. Колективна взаємодія і помірна змагальність в іграх й майстерках розвивають уміння координувати дії з партнерами і шукати раціональні стратегії у складних ситуаціях. Лікарняна анімація є справді корисною, коли дарує потужний позитивний емоційний досвід, тому одним з пріоритетів є диверсифікація послуг та диференційований підхід, яке забезпечує пацієнтові свободу вибору рекреаційних формах.

Отже, у лікарняній анімації ключову роль відіграє соціокультурний чинник. Хоча він переважно орієнтований на активних пацієнтів та їхніх батьків, його вплив не зменшує, а підсилює реабілітаційний ефект. Саме активні

учасники часто досягають помітного терапевтичного результату навіть за короткого стаціонарного перебування. Анімаційна діяльність створює умови для рекреації, прискорює відновні процеси, формує гуманні стосунки і підвищує культурний та інтелектуальний рівень. До того ж, за «ланцюговим» принципом вона поступово залучає до програм й так званих «черепак» або «равликів» – пацієнтів, що спершу пасивно ставляться до участі у заходах.

Проблема фахової підготовки і адаптації студентів–волонтерів до діяльності у лікарняному середовищі зумовлена низкою зовнішніх та внутрішніх чинників – реформуванням системи вищої освіти, змінами законодавства в сфері науки і освіти, а також потребою практичної підготовки не лише у межах педагогічної практики. Сучасні тенденції розвитку освіти орієнтують університети на створення нової парадигми освітніх стандартів, які вимагають від майбутніх соціальних педагогів гнучкості, адаптивності й здатності швидко реагувати на суспільні зміни для реалізації власного професійного потенціалу.

В цьому контексті особливо важливим є пошук інноваційних дидактичних підходів й підвищення якості освітнього процесу відповідно до міжнародних вимог. Однак варто підкреслити, що навіть високий рівень теоретичної підготовки не гарантує готовності випускників до реальної роботи у соціально–медичному просторі. Для ефективної адаптації, підвищення кваліфікації і розвитку професійних компетентностей необхідно створити науково обґрунтовану систему соціально–психологічної та методичної підтримки студентів–волонтерів. Ключовою складовою цієї системи є наставництво, що успішно функціонує у освітніх та соціальних інституціях багатьох країн, зокрема у медичній освіті.

Реформування вищої школи також змінює роль самого студента, що дедалі більше відповідає за результати власного навчання. В зв'язку з цим зростає потреба у досвідчених наставниках, здатних супроводжувати, консультувати та мотивувати молодь в процесі професійного становлення. Наявні моделі взаємодії між викладачем й студентом потребують оновлення.

Так, кафедра спеціальної освіти й соціальної роботи Львівського національного університету імені Івана Франка уже має низку баз практики, де студенти–волонтери проходять підготовку:

- ГО «Справа Кольпінга в Україні»;
- БФ «Крила надії»;
- Навчально–реабілітаційний центр «Довіра»;
- Львівський обласний госпіталь ветеранів війни і репресованих ім.

Ю. Липи.

Під наглядом викладачів–наставників студенти не лише застосовують отримані знання на практиці, а й формують особистісні якості, моральні орієнтири і гуманістичні цінності в процесі позааудиторної волонтерської діяльності.

Правові засади наставництва визначено в Методичних рекомендаціях щодо впровадження наставництва (Наказ Міністерства соціальної політики України від 11.10.2017 № 1611). Вагомий внесок в розробку теоретико–методичних засад підготовки майбутніх фахівців до наставницької діяльності здійснила Тетяна Осипова, яка виокремила основні функції наставника й моделі педагогічного супроводу. Різні аспекти цього поняття також розкрито у працях М. Зембіцької, І. Зязюна, Н. Старинської, що розглядають наставництво як інструмент передачі досвіду та формування професійних орієнтацій.

Н. Алюшина наголошує, що наставник повинен не лише володіти знаннями й досвідом, а і мати внутрішню мотивацію ділитися ними й сприяти розвитку інших.

Аналіз сучасних досліджень свідчить, що питання наставництва у системі підготовки соціальних педагогів, зокрема під час практики в лікарнях, ще недостатньо розроблене та потребує подальших наукових пошуків.

Термін «ментор», що широко використовується в західній педагогічній традиції, має античне коріння: згідно з легендою, Ментор – це мудрий наставник, якому Одисей довірив виховання свого сина Телемаха. Відтоді це слово стало синонімом досвідченого радника та супровідника [289].

За спостереженнями Т. Осипової, сучасна педагогіка розрізняє кілька форм наставництва – тьюторство, коучинг, менторинг, наукове керівництво, кураторство [159]. Проте в межах даного дослідження наставництво трактується як процес передачі професійного досвіду, яке є основним джерелом навчання студента–волонтера.

Наставник готує волонтера до роботи у конкретному медичному закладі, зважаючи на його організаційні особливості та специфіку пацієнтів. Важливу роль в цьому процесі відіграє керівництво лікарні, що сприяє координації освітнього та практичного компонентів.

На думку І. Зязюна, наставник повинен бути не лише педагогом, а і психологом, який допомагає формувати ціннісні установки, професійні моделі поведінки й рефлексивне мислення. Такий фахівець не просто навчає, а сприяє саморозвитку, самопізнанню і адаптації студента–волонтера до реалій лікарняного простору.

Психологічний портрет наставника докладно описано у роботах Гела Портнера, який наголошує, що справжній наставник – це провідник, натхненник та партнер в навчанні, здатний створити атмосферу довіри, підтримки й професійного зростання «Навчитися бути ментором є недостатнім: все інше треба зробити у школі чи на місці» в розділі Роль та відповідальність наставника:

Позиції і ціннісні орієнтації наставника:

- Виявляє прагнення бути прикладом для інших;
- Відзначається глибокою відданістю своїй професії;
- Поділяє переконання, що наставництво сприяє підвищенню якості освітнього процесу;
- Готовий відстоювати власні професійні позиції і надавати підтримку колегам;
- Демонструє готовність до безперервного навчання та самовдосконалення;

- Виявляє відкритість до обміну досвідом, ідеями й інформацією з колегами;
- Характеризується життєрадісністю, гнучкістю мислення і наполегливістю в досягненні цілей.

Професійні компетентності й досвід:

- Є результативним педагогом з високим рівнем професійної майстерності;
- Має ґрунтовні знання в сфері педагогіки й свого фахового напрямку;
- Впевнено володіє педагогічними технологіями й методами;
- Вміє ефективно працювати в команді;
- Почувається впевнено під час відкритих занять та публічних виступів;
- Підтримує сталі професійні зв'язки й співпрацю з колегами;
- Знає правила, етичні норми та регламенти закладу, в якому працює;
- Уважно спостерігає і аналізує педагогічні процеси;
- Успішно співпрацює з адміністрацією;
- Відкритий до засвоєння нових освітніх технологій і методик.

Комунікативні вміння:

- Уміє активно та уважно слухати співрозмовника;
- Ставить запитання, що стимулюють до осмислення і рефлексії;
- Здатен до конструктивного, доброзичливого висловлення критики;
- Раціонально використовує час під час спілкування;
- Відзначається ентузіазмом та щирою любов'ю до своєї професії;
- Є тактовним, коректним й вміє дотримуватися конфіденційності.

Міжособистісні стосунки:

- Здатен побудувати довірливі професійні стосунки
- Знає як турбуватися й проявляє емоції
- Уважний до делікатних питань
- Успішно працює з представниками різних культур
- Легко йде на контакт та налагоджує взаємостосунки

- Терплячий й не прискіпливий.

Для успішної адаптації студента–волонтера наставник має володіти всім спектром необхідних знань, умінь, навичок і особистісних якостей, що забезпечують ефективний педагогічний супровід та професійне становлення.

Процес адаптації новачків відбувається поетапно й включає чотири основні стадії:

1. Діагностичний етап. Наставник оцінює рівень підготовки майбутнього соціального працівника або волонтера, визначає його сильні сторони, потреби у підтримці й формує індивідуальний план адаптації.

2. Орієнтаційний етап. Студент знайомиться зі своїми функціональними обов'язками, вимогами адміністрації медичного закладу, правилами професійної етики, звітності й відповідальності. На цьому етапі відбувається представлення колективу, знайомство з іншими співробітниками, пацієнтами і їх родинами.

3. Етап включення у діяльність. Волонтер поступово інтегрується у нове середовище, засвоює професійні ролі, налагоджує взаємодію з колегами, дітьми, що перебувають на лікуванні, і їхніми батьками, опановує робочий ритм та особливості взаємодії у лікарняному просторі.

4. Етап стабілізації. Подолавши початкові труднощі, студент переходить до впевненої, результативної діяльності, яке сприяє не лише підвищенню професійної ефективності, а й особистісному зростанню і самореалізації.

Особливістю наставництва в медичній сфері є те, що роль наставника зазвичай виконує працівник самого медичного закладу, оскільки саме він найкраще орієнтується у специфіці роботи, внутрішніх процедурах та потребах пацієнтів.

Ідеальна модель наставництва передбачає його неперервність – системну підтримку й супровід студента–волонтера протягом усього періоду практичної діяльності, яке забезпечує постійний розвиток, професійне вдосконалення та виховання гуманістичних цінностей.

Лікарняна анімація представляє собою сукупність спеціалізованих заходів, спрямованих на полегшення емоційного стану пацієнтів, зокрема дітей, в медичних установах, з метою підвищення якості їхнього життя під час лікування.

Інтеграція лікарняної анімації у позааудиторну діяльність студентів–волонтерів сприяє не лише вихованню гуманістичних цінностей, а й вихованню у молоді таких якостей, як відповідальність, толерантність та співчуття. Ці заходи допомагають студентам усвідомити значення емоційної підтримки і міжособистісної взаємодії у складних життєвих ситуаціях. Важливу роль в цьому процесі відіграють наставники, що надають студентам необхідну підтримку, керівництво й зворотний зв'язок.

У рамках нашої наукової діяльності ми використовували різноманітні творчі методи, такі як музика, малювання, ігри, ляльковий театр, театралізовані вистави, казки й інші активності, які сприяли покращенню емоційного стану пацієнтів в медичних установах. Застосування таких методів дозволило зменшити рівень стресу, страху й тривоги, підвищити емоційну стійкість пацієнтів і підтримати їх та їхніх батьків моральний дух.

Для студентів–волонтерів участь в лікарняній анімації мала кілька важливих аспектів:

Емоційний розвиток: волонтери навчилися співпереживати, слухати й надавати підтримку іншим людям в складних життєвих обставинах.

Виховання гуманістичних цінностей: під час волонтерської діяльності студенти сформували відчуття відповідальності, терпимості, милосердя й готовності допомогти.

Творчий підхід: студенти мали можливість реалізувати свої творчі здібності у допомозі пацієнтам.

Залучення наставників до цього процесу стало критично важливим, оскільки вони забезпечували необхідну підтримку, допомагали студентам формувати правильний підхід до волонтерської роботи й сприяли розвитку гуманістичних переконань та професійних навичок.

Важливою складовою процесу підготовки і адаптації, як уже зазначалося раніше, є розробка спеціальної програми, що враховує кілька рівнів організації:

- індивідуальний (для кожного студента–волонтера);
- інституційний (для конкретного закладу, в якому він проходитиме практику);
- цільовий (для певної групи пацієнтів або клієнтів);
- діяльнісний (для визначеного виду волонтерської роботи).

В межах цього дослідження нами створено орієнтовну програму адаптації студента–волонтера до діяльності в дитячій клінічній лікарні, спрямовану на взаємодію з дітьми, що перебувають на тривалому лікуванні, в рамках проєкту «Терапія радістю».

Для зручності структурного представлення програма побудована відповідно до концептуальної моделі «ромба» Н. Пезешкіана (рис. 3.1), що дає змогу гармонійно поєднати когнітивний, емоційний, поведінковий і соціально–культурний компоненти процесу адаптації.

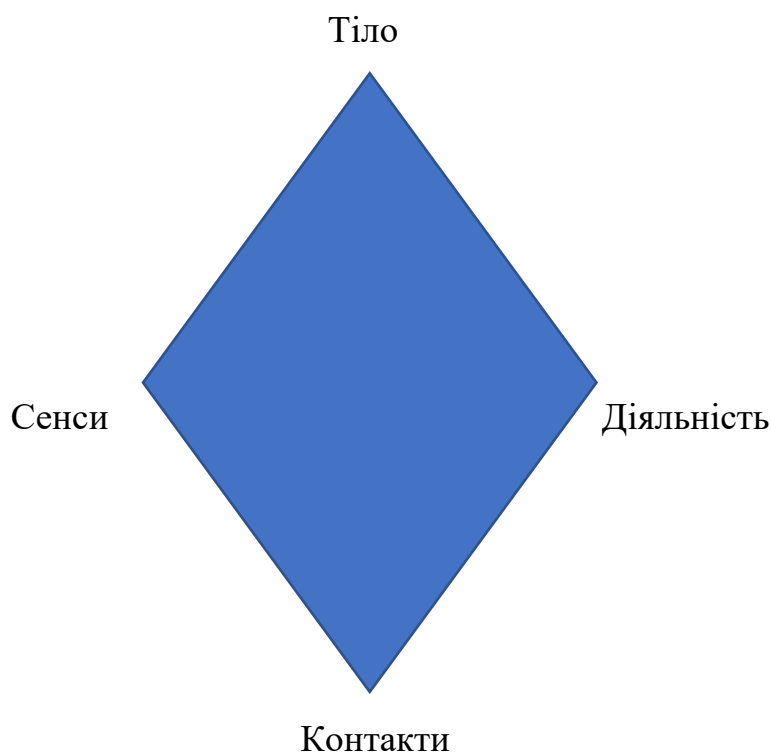

Рис. 3.1. Алгоритм діяльності студента–волонтера у процесі позааудиторної роботи

В дитячій клінічній лікарні з пацієнтами, що перебувають на тривалому лікуванні у межах проєкту «Терапія радістю» передбачає багаторівневий підхід до організації діяльності за моделлю ромба Пезешкіана, що охоплює чотири складники: тіло, діяльність, контакти й сенси.

1. Тіло. Насамперед, студент–волонтер має забезпечити власну фізичну безпеку й комфорт, дотримуючись етичних норм взаємодії з дітьми і їхніми батьками. Він повинен бути готовим до різних емоційних та поведінкових реакцій пацієнтів, в тому числі до фізичного контакту (наприклад, обійми, дотики, рукостискання тощо), демонструючи чуйність й повагу.

2. Діяльність. Волонтер зобов'язаний пройти підготовку в Школі лікарняного клоуна, брати участь в благодійних заходах, майстер–класах, ярмарках, які проводяться у лікарняному середовищі. Також він має співпрацювати з іншими учасниками команди в плануванні, організації й проведенні різних акцій, спрямованих на підтримку пацієнтів.

3. Контакти. Соціальний педагог повинен налагоджувати ефективну комунікацію з усіма учасниками медико–соціального процесу: лікуючими лікарями, психологами, соціальними працівниками, медперсоналом, батьками хворих дітей, представниками благодійних фондів й іншими волонтерами. Злагоджена взаємодія всіх цих осіб є запорукою результативної і гуманної роботи у лікарняному просторі.

4. Сенси. Волонтеру необхідно осмислити власні цінності, ставлення до життя, хвороби, смерті й страждання, адже діяльність в лікарні вимагає високої емоційної зрілості, співчуття та внутрішньої стійкості. Студент має бути відкритим, доброзичливим, оптимістичним, здатним до творчої уяви і занурення в світ дитини.

Підсумовуючи, можна зазначити, що проблема підготовки й адаптації студентів–волонтерів до роботи в медичних установах ще недостатньо висвітлена у наукових дослідженнях. Такі практичні бази, як лікарні, мають значний потенціал для виховання гуманістичних цінностей й розвитку особистісних якостей молодих фахівців.

Роль наставника при цьому є визначальною: ефективність процесу можлива лише за умови, що наставник є штатним працівником медичного закладу, володіє педагогічними знаннями, високими комунікативними вміннями, постійно вдосконалює свою кваліфікацію та допомагає студенту пройти всі етапи професійної адаптації. Він також відповідає за розроблення індивідуальної програми супроводу для кожного волонтера, забезпечуючи узгодженість між освітніми, соціальними та гуманістичними цілями діяльності.

3.3.Перевірка дієвості педагогічних умов, форм та методів виховання гуманістичних цінностей студентів у процесі позааудиторної волонтерської діяльності

Характеристика педагогічних умов, впровадження й опис форм і методів роботи з виховання гуманістичних цінностей студентів в процесі поза аудиторної волонтерської діяльності дозволили нам здійснити оцінку та аналіз ефективності експериментальної роботи.

Аналіз ефективності впроваджених під час формувального етапу експерименту сукупності форм, методів освітнього процесу закладів вищої освіти: методів діяльнісного підходу до виховання гуманістичних цінностей студентів; форм організації інтерактивної взаємодії групи студентів, форми лікарняної анімації як засобу виховання гуманістичних цінностей; форм забезпечення педагогічного супроводу та наставництва в вихованні гуманістичних цінностей студентів здійснювався відповідно до визначених критеріїв та показників вихованості гуманістичних цінностей студентів на контрольному етапі експерименту.

Контрольний етап експерименту (2024–25 рр.) передбачав таку послідовність дій: проведено описове узагальнення отриманих емпіричних результатів, сформовано частотні й відсоткові розподіли відповідно до визначених критеріїв вихованості гуманістичних цінностей студентів та відповідних показників; здійснено графічну візуалізацію отриманих даних й їх подальший аналітичний розгляд.

На контрольно–аналітичному етапі дослідження було реалізовано такі дії:

- повторне визначення рівня вихованості гуманістичних цінностей студентів контрольних й експериментальних груп;
- перевірення достовірності отриманих даних з використанням інструментарію математико–статистичних методів аналізу;
- визначення перспективних напрямів і технологій виховання гуманістичних цінностей студентів вихованості гуманістичних цінностей студентів.

Нами було здійснено повторне педагогічне оцінювання рівнів вихованості гуманістичних цінностей студентів з застосуванням комплексу діагностичних методик, попередньо перевірених і апробованих під час проведення констатувального етапу експерименту (див. табл. 2.2.).

Відповідно до інформаційно–пізнавального критерію рівень вихованості показників гуманістичних цінностей студентів ми оцінювали за наявності позитивної динаміки в вихованості таких показників, як: узагальнені знання про гуманістичні цінності; комплекс розумових операцій та прийомів гуманістичного мислення (глибина, цілеспрямованість, самоусвідомленість, гнучкість, активність, критичність, сугестивність, креативність, продуктивність, логічність, науковість).

Проте, з метою підвищення достовірності результатів педагогічного оцінювання, нами було додатково запроваджено використання наративних методик (методи емоційного опису). Студентам було запропоновано міні–твір «Мої цінності як волонтера». Аналіз думок студентів, аргументація їхніх відповідей, характеристика тих причин, що зумовили, на їх думку, виховання їх гуманістичних цінностей в процесі волонтерської діяльності стали додатковими показниками вихованості гуманістичних цінностей учасників контрольних й експериментальних груп. Так, прояви високого рівня вихованості гуманістичних цінностей виявлено у 25,57% (56 осіб) учасників експериментальних груп та 9,30% (21 особа) учасників контрольних груп. Цифрові результати вихованості у показниках достатнього рівня також відрізнялися: у експериментальних групах

вони становили 69,41% (152 особи), натомість у контрольних групах – 15,49% (33 особи). Узагальнення всіх показників за інформаційно–пізнавальним критерієм дало змогу представити отримані результати в вигляді таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

**Розподіл студентів за рівнями вихованості гуманістичних цінностей
за інформаційно–пізнавальним критерієм
(у відсотках та абсолютних значеннях)**

Рівні	КГ – 213 осіб		ЕГ – 219 осіб	
	До експер.	Після експер.	До експер.	Після експер.
Високий	4,23 (9)	4,70 (10)	3,19 (7)	5,48 (12)
Достатній	15,96 (34)	16,90 (36)	14,16 (31)	36,07 (79)
Середній	47,88 (102)	52,58 (112)	47,95 (105)	54,80 (120)
Низький	31,93 (68)	25,82 (55)	34,7 (76)	3,65 (8)

Здійснений нами аналіз табличних даних дозволив Проведений аналіз дозволив установити, що в студентів контрольних груп спостерігається лише незначне підвищення рівнів вихованості показників за інформаційно–пізнавальним критерієм. Зокрема, приріст на високому рівні становить 0,47% (1 студент), а на достатньому – 0,94% (2 студенти). Для інших рівнів зміни залишаються майже непомітними.

Натомість учасники експериментальних груп виявили вираженішу позитивну тенденцію у розвитку показників інформаційно–пізнавального критерію. Проте це не стосувалося показників інформаційно–пізнавального критерію, які були сформовані на високому рівні, оскільки приріст таких студентів відбувся лише на 2,29% (4 особи). Натомість помітною стала 22% (48 осіб) частка здобувачів освіти з достатнім рівнем вихованості показників даного критерію. Незначним чином, на 6,9% (15 осіб) зросла кількість студентів, показники яких сформовано на середньому рівні. Відповідно помітно, на 31,05 % зменшилися частка студентів з низьким рівнем вихованості показників

інформаційно–пізнавального критерію.

На наступному етапі контрольної частини нашого експерименту ми досліджували рівень сформованості таких показників вихованості гуманістичних цінностей студентів за мотиваційно–ціннісним критерієм, як: наявність позитивної мотивації у процесі виховання гуманістичних цінностей; прийняття гуманістичних цінностей як особистісних. Задля досягнення цієї мети нами повторно застосовано комплекс діагностичних методик (див. табл. 2.3). На даному етапі ми розширили перелік діагностичних кейсів, їх зміст більше було орієнтовано на ситуації з волонтерської практики.

Після застосування кожної методики, Отримані результати було узагальнено шляхом приведення їх до єдиної оціночної шкали, розрахунку коефіцієнтів вихованості окремих показників та визначення середнього коефіцієнта сформованості за мотиваційно–ціннісним критерієм. Результати відображено нами в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

**Розподіл студентів за рівнями вихованості гуманістичних цінностей
за мотиваційно–ціннісним критерієм
(у відсотках та абсолютних значеннях)**

Рівні	КГ – 213 осіб		ЕГ – 219 осіб	
	До експер.	Після експер.	До експер.	Після експер.
Високий	7,04 (15)	7,04(15)	6,85(15)	8,68(19)
Достатній	16,90 (36)	17,84 (38)	16, 89 (37)	29,68(65)
Середній	39,91 (85)	42,73 (91)	42,01 (92)	43,84 (96)
Низький	36,15 (77)	32,39 (69)	34,25(75)	17,80(39)

Аналіз отриманих кількісних результатів засвідчив наявність позитивних змін в вихованні показників мотиваційно–ціннісного критерію як серед студентів експериментальних, так і контрольних груп. Водночас в контрольних групах ці

зміни мають незначний характер: 0% на високому рівні та лише 0,94% на достатньому.

На противагу цьому, учасники експериментальних груп продемонстрували помітніше зростання – 1,83% на високому рівні й 12,79% на достатньому. Варто наголосити, що показники середнього рівня залишилися практично сталими в обох групах, що дозволяє зробити висновок: основний поступ експериментальної роботи забезпечили саме ті студенти, які на початковому етапі виявляли низький рівень вихованості гуманістичних цінностей за мотиваційно–ціннісним критерієм.

Надалі на контрольному етапі експерименту нами була здійснене повторне оцінювання рівня вихованості показників поведінкового критерію, а саме: наявність стратегії соціально–схвальної поведінки, що відповідає нормам суспільної моралі та гуманізму; залучення інших до соціально–схвальної поведінки на засадах альтруїзму та милосердя.

На цьому етапі проведення експерименту було використано низку діагностичних підходів, серед яких – метод незалежного експертного оцінювання, метод включеного спостереження, кейс–метод і метод рольових ігор. Нами додатково як метод було введено діагностичний сторітеллінг. Історії, що використовувалися мали помилки чи протиріччя у тексті. Учасникам пропонувалося запропонувати алгоритм дій волонтера, що дозволив би виправити порядок дій та досягнуть оптимального вирішення історії. У результаті обговорення й міні–дискусії, за допомогою керівника експерименту студенти обирали варіанти оптимального розв’язання ситуацій. Усереднений показник був врахований в підрахунках коефіцієнту вихованості гуманістичних цінностей студентів за поведінковим критерієм.

Дані, отримані після застосування таких методів, як: незалежного експертного оцінювання, спостереження, кейс–методу, рольових ігор і сторітеллінгу отримані результати було систематизовано та узагальнено, а середні значення визначено як коефіцієнт сформованості показників вихованості гуманістичних цінностей студентів за операційним критерієм та подано у вигляді

таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

**Розподіл студентів за рівнями вихованості гуманістичних цінностей
за поведінковим критерієм
(у відсотках та абсолютних значеннях)**

Рівні	КГ – 213 осіб		ЕГ – 219 осіб	
	До експер.	Після експер.	До експер.	Після експер.
Високий	0,94 (2)	1,88 (4)	1,83 (4)	3,65 (8)
Достатній	15,96 (34)	18,31 (39)	14,16 (31)	35,16 (77)
Середній	53,05 (113)	56,81 (121)	53,88 (118)	55,25 (121)
Низький	30,05 (64)	23,0 (49)	30,13 (66)	5,94 (13)

Опрацювання результатів, поданих в таблиці 3.3, дало змогу зробити висновок про виявлену позитивну тенденцію розвитку вихованості показників поведінкового критерію. Ця динаміка стала помітною для учасників експериментальних груп: динаміка на достатньому рівні становить 21%. Це означає, що до групи студентів, гуманістичні цінності яких мали достатній (базовий) рівень прояву на достатньому рівні додалося 46 осіб. На високому рівні позитивна динаміка не є такою помітною та становить 1,82% (4 особи). Варто відзначити, що в представників контрольних груп спостерігалися певні позитивні зрушення в рівні сформованості показників поведінкового критерію: зокрема, приріст на високому рівні склав 0,94%, а на достатньому – 2,35%.

Таким чином, на контрольному етапі експериментальної роботи нами було здійснено педагогічну оцінку та аналіз результатів позааудиторної виховної роботи по вихованню гуманістичних цінностей студентів засобами волонтерської діяльності за усіма визначеними критеріями, відповідними показниками та рівнями вихованості. Дані, отримані в результаті контрольного етапу оцінювання рівня вихованості гуманістичних цінностей студентів для контрольних й

експериментальних груп (у%) і показники динаміки представлено в таблиці 3.4.

Опрацювання даних, поданих в таблиці, дає підстави стверджувати про наявність помітної різниці в рівнях вихованості гуманістичних цінностей студентів контрольних й експериментальних груп.

Варто відзначити, що в студентів як експериментальних, так і контрольних груп спостерігається негативна динаміка на низькому рівні. Для контрольних груп цей сумарний показник дорівнює – 5,64%, для експериментальних груп – 23,9%.

Найпомітніший загальний приріст у студентів експериментальних груп зафіксовано на рівні «достатній»: за інформаційно–пізнавальним критерієм – +21,91%, за мотиваційно–ціннісним – +12,79%, а за поведінковим – +21%. Для порівняння: у контрольних групах максимальний показник на достатньому рівні для поведінкового критерію + 2,35.

Таблиця 3.4

**Порівняльна оцінка вихованості гуманістичних цінностей студентів
контрольних та експериментальних груп
за всіма критеріями, показниками та рівнями
(у% та абсолютних значеннях)**

Рівні	213 особи		Дина- міка	219 особи		Дина- міка
	КГ до експ.	КГ після експ.		ЕГ до експ.	ЕГ після експ.	
Високий	4,23 (9)	4,70 (10)	0,47	3,19 (7)	5,48 (12)	2,29
Достатній	15,96 (34)	16,90 (36)	0,94	14,16 (31)	36,07 (79)	21,91

Продовження таблиця 3.4

Середній	47,88 (102)	52,58 (112)	4,7	47,95 (105)	54,80 (120)	6,85
Низький	31,93 (68)	25,82 (55)	-6,11	34,7 (76)	3,65 (8)	-31,05
Високий	7,04 (15)	7,04(15)	0	6,85(15)	8,68(19)	1,83
Достатній	16,90 (36)	17,84 (38)	0,94	16, 89 (37)	29,68(65)	12,79
Середній	39,91 (85)	42,73 (91)	2,82	42,01 (92)	43,84 (96)	1,83
Низький	36,15 (77)	32,39 (69)	-3,76	34,25(75)	17,80(39)	-16,45
Високий	0,94 (2)	1,88 (4)	0,94	1,83 (4)	3,65 (8)	1,82
Достатній	15,96 (34)	18,31 (39)	2,35	14,16 (31)	35,16 (77)	21
Середній	53,05 (113)	56,81 (121)	3,76	53,88 (118)	55,25 (121)	1,37
Низький	30,05 (64)	23,0 (49)	-7,05	30,13 (66)	5,94 (13)	-24,19

Позитивна динаміка вихованості гуманістичних цінностей студентів експериментальних груп на високому рівні також спостерігається, проте вона є не такою яскравою (+2,29; +1,82; +1,82%) відповідно для інформаційно-пізнавального, мотиваційно-ціннісного й поведінкового критеріїв.

Ми дійшли висновку, що саме діаграмна форма найдоцільніше і наочніше

відображає результати проведеного експерименту. На діаграмі (рис.3.2) подано відсоткове співвідношення вихованості гуманістичних цінностей студентів контрольних і експериментальних груп в коефіцієнтних значеннях.

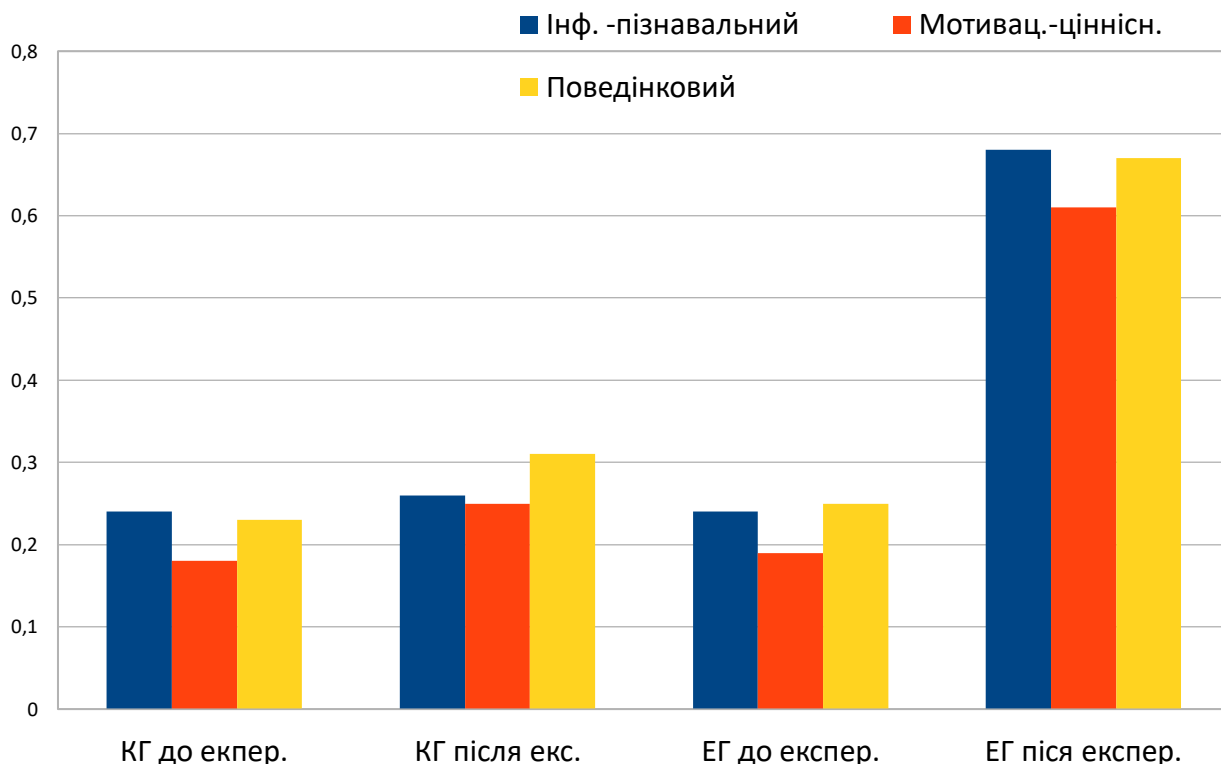

Рис. 3.2. Порівняння коефіцієнтів вихованості гуманістичних цінностей студентів КГ та ЕГ (до та після закінчення експерименту)

Аналіз даних таблиці 3.4 і рисунку 3.2 дозволяє стверджувати, що існує істотна відмінність в рівнях вихованості гуманістичних цінностей серед студентів контрольних і експериментальних груп. Узагальнення результатів експерименту засвідчило істотну різницю у прирості показників наприкінці дослідження: для контрольних груп він становив 7,6% (23 особи), тоді як для експериментальних – 49% (147 осіб).

Позитивну динаміку у формуванні показників вихованості гуманістичних цінностей студентів контрольних груп можна пояснити ефективністю стандартної системи соціально-виховної роботи закладу вищої освіти та

виховання гуманістичних показників у процесі викладання фахових дисциплін та проходження навчальних та виробничих практик.

Відмінність у кількості студентів, які до завершення експерименту залишилися на низькому рівні сформованості, також є помітною: 9,13% (20 осіб) у експериментальних групах проти 26,76% (57 осіб) у контрольних. Це, на нашу думку, свідчить про те, що завжди існуватиме певна частина студентів, рівень вихованості гуманістичних цінностей яких залишатиметься стабільно низьким, незалежно від педагогічного впливу. Водночас отримані результати показали, що в експериментальних групах таких учасників у 2,85 раза менше.

Ми відзначили також, що позитивна динаміка на високому рівні вихованості гуманістичних цінностей студентів була недостатньо яскравою як для учасників експериментальних так і для контрольних груп (1,98 % й 0,47% відповідно). Ми очікували, що на даному рівні важко отримати великі позитивні зрушення, оскільки коли мова йде про молодь, процес формування цінностей ще не закінчено, саме тому ми не можемо сподіватися на яскраве виявлення показників на високому рівні. Проте, нас приємно вразило, що позитивна динаміка в учасників експериментальних груп була помітнішою.

Отож, проведений аналіз підсумків експериментального дослідження дав змогу підтвердити результативність упровадження у освітньо–виховну діяльність закладів вищої освіти визначених педагогічних умов, форм й методів виховання гуманістичних цінностей студентів в позааудиторній волонтерській діяльності.

Аналіз ефективності експериментальної роботи по вихованню гуманістичних цінностей студентів проводився також за допомогою обробки результатів дослідження методами математичної статистики. З метою виявлення статистично підтверджених відмінностей в динаміці рівнів вихованості гуманістичних цінностей у студентів було здійснено кількісний аналіз отриманих даних за методикою М. Грабаря й К. Краснянської. Для порівняння розподілу об'єктів двох вибірових сукупностей за станом досліджуваних ознак було застосовано критерій χ^2 (хи–квадрат).

Використання цього критерію дало можливість обчислити значення статистики показника Т за відповідною формулою:

$$T = \frac{1}{n_1 n_2} \sum_{i=1}^C \frac{(n_1 Q_{2i} - n_2 Q_{1i})^2}{Q_{1i} + Q_{2i}}, \quad (3.1)$$

n_1 і n_2 – обсяги двох вибірових сукупностей;

Q_{ij} – показники таблиці, що відображають кількість елементів j -ої вибірки, які належать до i -ої категорії;

C – кількість категорій.

У педагогічних дослідженнях зазвичай приймають рівень статистичної значущості $\alpha = 0,05$, тобто п'ятивідсотковий. Це означає, що допустима ймовірність помилки становить близько 5 випадків зі 100. Події, ймовірність настання яких менша або дорівнює цьому рівню, вважаються практично неможливими. Якщо ж така подія трапляється, то її поява зумовлена не випадковими, а об'єктивними чинниками, тому вона розглядається як не випадкова.

У процесі дослідження перевіряється нульова статистична гіпотеза (H_0), яка передбачає, що зафіксовані відмінності в результатах двох груп є наслідком випадкових причин, а реальний рівень виконання завдань в них однаковий. Їй протиставляється альтернативна гіпотеза (H_1), що передбачає наявність істотних розбіжностей між результатами двох груп, зумовлених дією не випадкових, тобто експериментальних, факторів, у нашому випадку впровадженням педагогічних умов, форм й методів виховання гуманістичних цінностей студентів засобами позааудиторної волонтерської діяльності.

Отже, на основі отриманих експериментальних даних було обчислено значення статистики Т, яке далі порівнювалося з критичним значенням $\chi^2_{1-\alpha} (T_k)$. Це критичне значення визначається за спеціальною таблицею «Критичних значень статистики χ^2 », де враховується кількість ступенів свободи v і прийнятий рівень значущості α . Якщо виконується умова $T > \chi^2_{1-\alpha} (T_k)$, нульова гіпотеза (H_0) відхиляється на заданому рівні значущості, та приймається альтернативна гіпотеза (H_1).

Для χ^2 -критерію нульова гіпотеза має вигляд: $H_0: p_{1i} = p_{2i}$, а альтернативна: $H_1: p_{1i} \neq p_{2i}$.

Це означає, що якщо між двома сукупностями спостерігаються суттєві відмінності в розподілі об'єктів за категоріями, нульова гіпотеза відхиляється. У разі, коли $T \leq \chi^2_{1-\alpha}(T_k)$, підстав вважати, що розподіл ознак в двох вибірках різниться, немає.

Під час використання χ^2 -критерію важливо дотримуватися таких умов:

- досліджувані вибірки мають бути незалежними;
- застосовується шкала найменувань з кількома категоріями (С).

В межах даного дослідження властивості (С) визначалися як показники вихованості гуманістичних цінностей студентів, які оцінювалися за чотирма рівнями: низьким, середнім, достатнім та високим.

Для перевірки достовірності результатів, отриманих на початковому і завершальному етапах експерименту, було використано кількісні показники рівня вихованості гуманістичних цінностей студентів (табл. 3.4).

Крім того, для оцінки змін в рівнях вихованості студентів експериментальних та контрольних груп проводилися розрахунки статистики критерію χ^2 (таблиці 3.5–3.7) – як до початку експерименту, так й після його завершення.

Для визначення достовірності експериментальних даних були побудовані таблиці формату 2×4 , де 2 – це кількість вибірок (експериментальна та контрольна групи на початку і після експерименту), а 4 – кількість рівнів вихованості гуманістичних цінностей студентів (високий, достатній, середній, низький) (таблиці 3.5 – 3.7).

Таблиця 3.5

**Рівні сформованості показників вихованості
гуманістичних цінностей студентів**

Рівні	На початку експерименту				Після експерименту			
	ЕГ (219 осіб)		КГ (213 осіб)		ЕГ (219 осіб)		КГ (213 осіб)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Високий	9	4,11	9	4,23	13	5,94	10	4,69
Достатній	41	18,72	36	16,90	74	33,79	38	17,84
Середній	103	47,03	100	46,95	112	51,14	108	50,71
Низький	66	30,14	68	31,93	20	9,13	57	26,76

Аналіз показників, поданих у таблиці 3.5, демонструє наявність кількісних змін в значеннях усіх рівнів сформованості показників вихованості гуманістичних цінностей студентів. Відповідно до таблиці критичних значень статистики χ^2 , що визначається з урахуванням кількості ступенів свободи ν й рівня значущості α , при $\nu = C - 1 = 4 - 1 = 3$ і $\alpha = 0,05$, критичне значення статистики становить $T_k = 7,815$.

Таблиця 3.6

**Розподіл рівнів вихованості гуманістичних цінностей студентів
(до початку експерименту)**

Вибірка груп	Високий рівень (категорія 1)	Достатній рівень (категорія 2)	Середній рівень (категорія 3)	Низький рівень (категорія 4)
ЕГ (219 осіб)	Q11 = 9	Q12 = 41	Q13 = 103	Q14 = 66
КГ (213 осіб)	Q21 = 9	Q22 = 36	Q23 = 100	Q24 = 68

Використовуючи формулу (3.1) і підставивши відповідні дані з таблиці 3.6, було отримано результат $T_1 = 2,058$, що є меншим за критичне значення $T_k =$

7,815. Відповідно до правила прийняття статистичних рішень, отриманий показник не дає підстав для відхилення нульової гіпотези. Це свідчить про те, що на початку формувального експерименту різниця між рівнями вихованості гуманістичних цінностей студентів експериментальної та контрольної груп є статистично незначущою, а отже, немає достатніх підстав вважати, що досліджувані властивості в обох вибірках відрізняються.

Таблиця 3.7

**Розподіл рівнів вихованості гуманістичних цінностей студентів
після проведення експерименту**

Вибірка груп	Високий рівень (категорія 1)	Достатній рівень (категорія 2)	Середній рівень (категорія 3)	Низький рівень (категорія 4)
ЕГ (219 осіб)	Q11 = 13	Q12 = 74	Q13 = 112	Q14 = 20
КГ (213 осіб)	Q21 = 10	Q22 = 38	Q23 = 108	Q24 = 57

Підставивши відповідні дані з таблиці 3.7 у формулу (3.1), було отримано значення статистики критерію $T_2 = 16,879$. Порівняння цього результату з критичним значенням $T_k = 7,815$ показує, що $T_2 > T_k$. Відповідно до правил статистичного висновування, така різниця свідчить про наявність підстав для відхилення нульової гіпотези (H_0) й прийняття альтернативної (H_1), тобто в рівнях вихованості гуманістичних цінностей студентів експериментальної групи після впровадження у практику соціально–виховної позааудиторної волонтерської діяльності розроблених нами педагогічних умов, форм і методів виховання гуманістичних цінностей студентів зафіксовано статистично підтверджені відмінності порівняно з показниками рівня вихованості гуманістичних цінностей в студентів контрольної групи.

Згідно з отриманими статистичними результатами, виявлені зміни в рівнях вихованості гуманістичних цінностей студентів, зумовлені впровадженням

педагогічних умов, форм та методів позааудиторної волонтерської діяльності, мають статистично підтверджений характер, тобто є достовірними.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що отримані результати переконливо доводять ефективність запропонованих в дослідженні підходів до вдосконалення освітнього процесу у закладах вищої освіти з метою виховання гуманістичних цінностей в студентській молоді.

Таким чином, можна вважати, що проведене нами експериментальне дослідження з виховання гуманістичних цінностей в студентів в межах позааудиторної волонтерської діяльності досягло свого логічного завершення.

Висновки до третього розділу

У розділі обґрунтовано педагогічні умови та засоби виховання гуманістичних цінностей студентів в процесі позааудиторної волонтерської діяльності: визначено, окреслено і схарактеризовано педагогічні умови виховання гуманістичних цінностей студентів в процесі позааудиторної волонтерської діяльності; лікарняну анімацію представлено як засіб виховання гуманістичних цінностей студентів; здійснено перевірку дієвості педагогічних умов, форм й методів виховання гуманістичних цінностей студентів.

Педагогічні умови визначено (за Н. Пархоменко, Р. Серьожніковою, Л. Яковицькою) як комплекс реальних можливостей, змістових компонентів, форм, методів й педагогічних засобів впливу; структурна оболонка педагогічних технологій, механізмів та педагогічних моделей. Встановлено, що педагогічні умови повинні віддзеркалювати структуру виховання гуманістичних цінностей студентів та вміщувати передбачені показники вихованості гуманістичних цінностей студентів.

Аналіз та узагальнення наукових джерел з проблеми дослідження, дозволили охарактеризувати педагогічні умови виховання гуманістичних цінностей студентів: організація освітнього процесу на основі положень діяльнісного підходу до виховання гуманістичних цінностей студентів; організація інтерактивної взаємодії групи студентів в процесі виховання

гуманістичних цінностей; як участь в програмах лікарняної анімації, що слугує інструментом виховання гуманістичних цінностей в студентів–волонтерів; забезпечення педагогічного супроводу та наставництва в вихованні гуманістичних цінностей студентів.

Охарактеризовано упровадження педагогічних умов, форм й методів виховання гуманістичних цінностей студентів в процесі формувального етапу експерименту.

Перша педагогічна умова передбачала організацію освітнього процесу на основі положень діяльнісного підходу до виховання гуманістичних цінностей студентів реалізовувалась нами у ході формувального експерименту переважно засобами участі у різних видах волонтерської діяльності. Діяльнісний підхід до виховання цінностей (Г. Балл, С. Вітвіцька, А. Нісімчук) є актуальним для з'ясування характеру його зв'язку з іншими структурними компонентами гуманізму як феномену, зокрема інформаційно–пізнавального та мотиваційного компонентів з досвідом відповідної діяльності й стверджує провідну роль в вихованні гуманістичних цінностей.

Другою педагогічною умовою виховання гуманістичних цінностей студентів стала організація інтерактивної взаємодії групи студентів в процесі виховання гуманістичних цінностей у формах навчальних проблемних ситуацій, дискусій та тренінгів. Узагальнення представлених раніше підходів ряду вчених (О. Новіков, О. Падалка, М. Сергєєв) дозволило стверджувати, що залучення студентів до розв'язання ситуацій педагогічної або соціальної взаємодії (в вигляді проблемного завдання, дидактичної гри, проекту тощо) сприяло вихованню гуманістичних цінностей. Реалізація даної умови відбувалась шляхом впровадження у освітній процес дискусійних форм роботи (дискусії, диспути, дебати тощо) й тренінгових форм роботи. Участь в дискусіях і тренінгах сприяє розвитку і подальшому формуванню таких показників: емпатії й розуміння; перцепції у оцінці досвіду і ситуацій інших; допомагає вивченню реальних історій та прикладів й сприяє глибшому розумінню труднощів та викликів, з якими стикаються люди і різних життєвих ситуаціях; ефективна

комунікація і активне слухання; ненасильницька комунікація; культурна обізнаність; повага до різних проявів культурної ідентичності й традицій; протидія дискримінації і виховання толерантності;

Третьою педагогічною умовою стало забезпечення участі студентів в формах лікарняної анімації. Анімаційну діяльність у медичних закладах розглядають як важливу складову процесу відновлення, духовного збагачення й розваги пацієнтів. Під лікарняною анімацією розуміють комплекс культурно–дозвіллєвих заходів, інтегрованих з лікувально–реабілітаційними процедурами у умовах медичного середовища. Такі програми спрямовані на забезпечення відпочинку, організацію дозвілля, а також на відновлення фізичних й духовних ресурсів пацієнтів. Завдяки продуманим рекреаційним формам діяльності можливо сприяти процесу лікування, знижувати рівень стресу, покращувати емоційний стан та відновлювати внутрішню гармонію людини. Розкрито потенціалі такого напрямку анімаційної діяльності як лікарняна клоунада, а саме Терапії радістю. В розділі розкрито зміст і форми підготовки студентів–волонтерів до участі у лікарняній анімації. Тренінгові і дискусійні заняття мають на меті поглиблення знань молоді щодо особливостей психології дитини, яка перебуває на лікуванні, опанування прийомів зменшення бар'єрів в спілкуванні з батьками пацієнтів та медичними працівниками, а також формування умінь ефективної індивідуальної та колективної взаємодії з дітьми різного віку й з урахуванням специфіки їхніх захворювань.

Охарактеризовано четверту педагогічну умову стосовно забезпечення педагогічного супроводу та наставництва в вихованні гуманістичних цінностей студентів. Доведено, що основним завданням наставника академічної групи має стати підтримка позитивної ініціативи студентів в набутті соціального досвіду: формування національної свідомості й цілісного світогляду, опанування засад професійної майстерності; стимулювання становлення фахово важливих умінь, навичок, компетентностей, професійного мислення, а також мотивації до особистісного зростання, самонавчання та самовдосконалення. В розділі психолого–педагогічний супровід відображено як систему діяльності наставника

та педагога, що ґрунтується на діяльнісному, на гуманістичних та особистісно зорієнтованих засадах. Психолого–педагогічний супровід повинен мати індивідуалізований характер й бути спрямованим безпосередньо на конкретну особистість, забезпечуючи студентів можливість отримати допомогу у ситуаціях морального вибору, не залишаючи його наодинці з труднощами. В системі охорони здоров'я наставництво доцільно здійснювати за участю штатного працівника медичного закладу, який найкраще обізнаний з специфікою роботи й особливостями пацієнтів/клієнтів. Така діяльність розглядається як особлива, індивідуально спрямована форма психолого–педагогічної підтримки і супроводу.

В розділі здійснено перевірку дієвості педагогічних умов, форм і методів виховання гуманістичних цінностей студентів. На контрольному етапі здійснено: повторне визначення рівня вихованості гуманістичних цінностей учасників контрольних й експериментальних вибірок; підтвердження достовірності отриманих результатів шляхом використання методів математико–статистичного аналізу; окреслення подальших перспектив дослідження та технологій виховання гуманістичних цінностей студентів вихованості гуманістичних цінностей студентів. Повторне педагогічне оцінювання рівнів вихованості гуманістичних цінностей студентів було проведено з застосуванням комплексу діагностичних методик, що були попередньо випробувані під час проведення констатувального етапу експерименту з незначними додатковими техніками (твір та кейси).

В результаті виявлено наявність суттєвої відмінності у рівнях вихованості гуманістичних цінностей студентів контрольних та експериментальних вибірок. Загальний приріст позитивних результатів наприкінці експерименту становив 7,6% (23 особи) в контрольних групах та 49% (147 осіб) серед учасників експериментальних груп. Найпомітнішу сумарну позитивну динаміку у експериментальних групах зафіксовано на рівні «достатній» – за інформаційно–пізнавальним критерієм (+21,91), мотиваційно–ціннісним (+12,79) й поведінковим (+21,0). Отож, проведений аналіз результатів експерименту

підтвердив результативність реалізації у освітню практику визначених педагогічних умов, форм й методів виховання гуманістичних цінностей студентів в позааудиторній волонтерській діяльності.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення й подано практичне вирішення наукової проблеми виховання гуманістичних цінностей у студентської молоді, що виражається у науковому обґрунтуванні сутності виховання гуманістичних цінностей студентів та перевірці дієвості педагогічних умов реалізації даного процесу в позааудиторній волонтерській діяльності.

Отримані результати дослідження підтвердили успішність виконання визначених завдань і дали можливість сформулювати такі узагальнені висновки:

1. Визначено сутність та структуру виховання гуманістичних цінностей студентів. Гуманізм трактується як динамічна система поглядів і переконань, що еволюціонує з часом, визнає людину найвищою цінністю, розглядає її благо як основний критерій оцінювання суспільства та утверджує принципи людяності як етичну норму взаємин між людьми.. Здійснено характеристику функцій, що визначають сутність педагогічної аксіології у вихованні гуманістичних цінностей: смислоутворюючої, оціночної, орієнтаційної, нормативної, регулятивної, контролюючої. У дослідженні цінність визначено як критерії і розглядаються як способи визначення позитивної чи негативної важливості навколишніх об'єктів для людини, що виявляється через моральні норми, принципи, ідеали, переконання та життєві цілі. Аксіологічний аспект дослідження гуманістичних цінностей особистості розкриває співвідношення між індивідуально значущими цінностями, які реально мотивують поведінку, та універсальними загальнолюдськими цінностями, що мають історико–культурне й традиційне підґрунтя. Основними гуманістичними цінностями визначено такі: людина, яка виховує в собі особистість, прояв творчості у розвитку культури, досягнення духовності як показник сформованості. Гуманістичні цінності студентів визначено як сукупність особистісно–моральних понять та якостей, що утворюють смисложиттєву сутність, що визначає ставлення студента до себе, світу та інших людей, виховується засобами соціально–позитивної суспільно–корисної громадської чи волонтерської діяльності на основі сформованого

морального—гуманістичного досвіду.

2. Виявлено особливості виховання гуманістичних цінностей студентів засобами волонтерської діяльності. Гуманістичне виховання трактовано як суб'єкт—суб'єктну міжособистісну взаємодію, діалог, що дає змогу одній особі усвідомлювати іншу як рівноцінну собі, визнаючи її унікальність і значущість, ставлення до неї як до рівноправного учасника виховного процесу. Гуманістичне виховання розглядається як процес засвоєння та внутрішнього прийняття особистістю гуманістичних цінностей, результатом якого є досягнення певного рівня їх сформованості. Виховання, засноване на ціннісних орієнтирах, виступає ключовим чинником у становленні майбутнього фахівця, формуванні його духовності, моральних якостей і світогляду. Позааудиторна діяльність студентів визначена нами (за А. Капською) як спеціально педагогічно організований простір соціалізації студентської молоді, що в позанавчальний час забезпечує інтеграцію теоретичних знань із практичним досвідом, виховуючи в студентів потребу в служінні людям та здатність до морального самовдосконалення. Саме в такому середовищі формується готовність молоді до суспільно значущої активності, розвитку комунікативних, організаторських і гуманістичних якостей особистості. Волонтерська діяльність, як один із найефективніших напрямів позааудиторної активності студентів, визначається як будь-яка соціальна, суспільно корисна, систематична та вмотивована неприбуткова діяльність фізичних або юридичних осіб, що провадиться шляхом виконання робіт чи надання послуг громадянам, організаціям і суспільству загалом. Вона може мати індивідуальний чи колективний характер і виступає способом підтримки та зміцнення таких загальнолюдських цінностей, як піклування, доброта, милосердя, солідарність, а також надання допомоги членам громади. Волонтерська діяльність сприяє використанню кожною людиною своїх прав та обов'язків як члена громади в процесі навчання й розвитку впродовж усього життя, реалізації людського потенціалу та формуванню здатності до взаємодії між людьми, незважаючи на відмінності, задля спільного життя в здоровому, стабільному суспільстві. Волонтерська діяльність схарактеризована як важлива

складова освітнього процесу, напрям цілеспрямованої підготовки майбутніх спеціалістів на основі принципів гуманізму, доброти, милосердя, поваги до кожної людини, толерантності та справедливого ставлення до тих, хто потребує підтримки й допомоги. Виявлено такі особливості виховання гуманістичних цінностей студентів–волонтерів: урахування завдань росту і саморозвитку волонтера; сприяння розвитку творчого потенціалу, особистісних якостей, набуття нових загальних та професійних компетентностей; спрямованість на виховання гуманної, високодуховної, культурної, ціннісно орієнтованої особистості з прагненням і готовністю діяти, створювати та розвиватися, спираючись на найвищі гуманістичні цінності та духовні досягнення людства; формування емоційної стійкості та життєвого оптимізму, орієнтацію на збереження ментального здоров'я й запобігання професійному вигоранню; виховання гуманістичних цінностей студентів–волонтерів засобами суспільно позитивної діяльності.

3. Обґрунтовано критерії, показати та виявлено рівні вихованості гуманістичних цінностей студентів. Здійснено характеристику критеріїв вихованості гуманістичних цінностей студентів та надано опис відповідних показників: інформаційно–пізнавальний критерій (узагальненні знання про гуманістичні цінності, комплекс розумових операцій і прийомів гуманістичного мислення); мотиваційно–ціннісний критерій (наявність позитивної мотивації у процесі виховання гуманістичних цінностей; прийняття гуманістичних цінностей як особистісних; поведінковий критерій (наявність стратегії соціально–схвальної поведінки, що відповідає нормам суспільної моралі та гуманізму; залучення інших до соціально–схвальної поведінки на засадах альтруїзму та милосердя). Визначено чотири рівні вихованості гуманістичних цінностей студентів: низький (адаптаційний), середній (усвідомлений), достатній (базовий) та високий (еталонний); надано їх змістову характеристику. Здійснено педагогічне оцінювання рівня вихованості гуманістичних цінностей студентів в чотирьох закладах вищої освіти України. Застосовано комплекс діагностичних методик: контент–аналіз документів (планів та стратегій університетів), метод

незалежних експертних оцінок, наративні методики, анкетування, метод ранжування (адаптована шкала М. Рокича), кейс–метод для визначення рівня виховання гуманістичних цінностей студентів. Встановлено, що переважна більшість здобувачів вищої освіти виявляє показники низького (КГ – 32,7%; ЕГ – 32,7%) та середнього (КГ – 47%; ЕГ – 48%) рівнів. Значно менша кількість студентів продемонструвала показники достатнього рівня (КГ – 16%; ЕГ відповідно 15%). Кількість учасників експерименту, показники яких було оцінено на високому рівні мінімальна (КГ – 4%; ЕГ – 4%).

4. Здійснено експериментальну перевірку дієвості педагогічних умов, форм та методів позааудиторній волонтерській діяльності як засобу виховання гуманістичних цінностей студентів. Охарактеризовано упровадження педагогічних умов, форм та методів виховання гуманістичних цінностей студентів у процесі формувального етапу експерименту. Перша педагогічна умова передбачала організацію освітнього процесу на основі положень діяльнісного підходу до виховання гуманістичних цінностей студентів та реалізовувалась в різних видах волонтерської діяльності (патронаж, відвідування, волонтерські доброчинні акції). Другою педагогічною умовою виховання гуманістичних цінностей студентів стала організація інтерактивної взаємодії групи студентів у процесі виховання гуманістичних цінностей в формах навчальних проблемних ситуацій, дискусій та тренінгів. Третьою педагогічною умовою стало забезпечення участі студентів у формах лікарняної анімації. Лікарняна анімація трактована як сукупність культурно–дозвіллевих заходів, інтегрованих із лікувально–реабілітаційними процесами, що реалізуються в межах медичного середовища. Деталізовано форми лікарняної клоунади, ігрові програми та заняття Терапії Радістю. Упроваджено четверту педагогічну умову забезпечення педагогічного супроводу та наставництва у вихованні гуманістичних цінностей студентів як системи діяльності наставника і педагога, що ґрунтується на діяльнісному, гуманістичному та особистісно орієнтованому підходах. Наставництво визначено як специфічна індивідуальна форма психолого–педагогічного супроводу та підтримки.

5. Здійснено перевірку дієвості педагогічних умов, форм та методів виховання гуманістичних цінностей студентів. На контрольному етапі здійснено повторне визначення та виявлено наявність суттєвої відмінності в рівнях вихованості гуманістичних цінностей студентів контрольних та експериментальних груп. Сукупний приріст позитивних результатів наприкінці експерименту склав 7,6% (23 особи) серед представників контрольних груп і 49% (147 осіб) серед учасників експериментальних груп. Найвираженішу позитивну динаміку в експериментальних групах зафіксовано на рівні достатніх показників: за інформаційно–пізнавальним критерієм – +21,91%, мотиваційно–ціннісним – +12,79% і поведінковим – +21,0%. Найбільший розвиток отримали такі показники, як: узагальнені знання про гуманістичні цінності; прийняття гуманістичних цінностей як особистісних наявність стратегії соціально–схвальної поведінки поведінки, що відповідає нормам суспільної моралі та гуманізму.

Отже, проведений аналіз підсумків експериментального дослідження дав змогу підтвердити результативність реалізації запропонованих педагогічних умов у практичній діяльності, форм та методів виховання гуманістичних цінностей студентів у позааудиторній волонтерській діяльності.

Проблема виховання гуманістичних цінностей студентів у позааудиторній волонтерській діяльності не обмежується результатами цього дисертаційного дослідження. Подальші перспективи розвитку зазначеної проблематики можуть полягати у глибшому аналізі міжнародного досвіду виховання гуманістичних цінностей студентів; підготовка педагогів закладів освіти різного типу до виховання гуманістичних цінностей дітей та молоді; виявлення педагогічних можливостей мистецьких технік у вихованні гуманістичних цінностей студентів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абердинський центр дослідження волонтерства [Volunteer and make a difference in Aberdeen]. URL: <https://www.volunteeraberdeen.org.uk/>
2. Адамс Патч. Сміх, що відкриває душі / упоряд., передмова і прим. А. Г. Тихолаза. Київ : Абрис, 1993. 416 с. URL: <http://www.newstyle-mag.com/personalii/patch-adams-smex-otkryvayushhij-dushi.html>
3. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. Київ : Либідь, 1998. 560 с.
4. Алюшина Н. О. Інститут компетентнісного наставництва – один із пріоритетів державної кадрової політики. Вісник Національної академії державного управління. 2014. № 4. С. 56-64. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2015/01/2014-4-10.pdf>
5. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту : статті, нариси, інтерв'ю. Київ : Знання України, 2005. 804 с.
6. Андрущенко В. П. Філософія освіти ХХІ століття. Київ : Вид-во НПУ ім. М. Драгоманова, 2008. 380 с.
7. Антоненко Т. Л. Гуманістичні основи виховання студентської молоді у вищій школі. Київ : Вид-во НПУ ім. М. Драгоманова, 2014. 284 с.
8. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній психологічній сферах). Рівне : Видавець Олег Зень, 2007. 172 с.
9. Балл Г.О. Формування готовності до професійної праці у контексті гуманізації освіти. Психологічні аспекти гуманізації освіти : книга для вчителя / За ред. Г.О. Балла. Київ-Рівне. 1996. 167 с.
10. Балл Г. О. Людина і світ: психологічна гуманістика. Київ : Либідь, 1997. 312 с.
11. Бибик Д. Д. Лідерство в сфері сталого розвитку: шляхи практичної реалізації в умовах підготовки соціальних працівників. Актуальні соціальні проблеми України та Польщі: соціально-педагогічний аспект : (колективна монографія). Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя. 2019. С. 302-314. URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718341>

12. Бибик Д. Д. Особливості формування лідерського потенціалу майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2017. 23. С. 142-148.

13. Бибик Д. Д., Бибик В. Ю. Проектна компетентність майбутніх надавачів соціальних послуг в галузі соціальної роботи. Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції : збірник наукових статей. Бердянськ. 2021. С. 150-155

14. Бибик Д. Д. Специфіка підготовки студентів до впровадження тренінгових технологій з розвитку лідерства у дітей вимушених переселенців. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : збірник наукових праць. 2019. 23 (1). С. 31-42. <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2019-23-1-31-42>

15. Бибик Д. Д. Становлення феномену соціального лідерства у науковому просторі соціальної роботи. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота. 2021. Вип. 7(1). С. 14-18. <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2021/7-1/2>

16. Бибик Д., Савельчук І. Соціальна згуртованість молоді в Україні в умовах воєнного стану. Social Work and Education. 2023. Vol. 10, № 1. С. 7–16. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.1.1>.

17. Бибик Д. Д. Ціннісні орієнтації учнівської молоді України в умовах воєнного стану. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : збірник наукових праць. 2022. Вип. 26. Кн. 1. С. 43-54. <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-1-43-54>.

18. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навчальний посібник. Київ : Логос, 2003. 134 с.

19. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 2. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. Київ : Либідь, 2003. 344 с.

20. Бєлишев О. В. Волонтерство у світі інформаційних технологій: поняття, характерні особливості та види. Філософські обрії. 2019. Вип. 42. С. 180–184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FiloFilo_2019_42_46.

21. Білоусова В. О. Життєві та етичні цінності старшокласників. Цінності освіти і виховання : науково-методичний збірник / за ред. О. В. Сухомлинської, П. Р. Ігнатенка, Р. П. Скульського, О. М. Павліченка. Київ : АПН України, Центр інформації та документації Ради Європи в Україні, 1997. С. 137–140.

22. Білоусова В. О. Теорія і методика гуманізації відносин старшокласників у позаурочній діяльності загальноосвітньої школи : монографія. Київ : ІЗМН, 1997. 192 с.

23. Бобко Л. О. Гуманістичне виховання студентів вищих навчальних закладів фінансово-економічного профілю у позанавчальній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ, 2004. 20 с.

24. Богданова І. М. Деякі підходи до структурування технологічних процесів в освіті. Науковий вісник ПДПУ ім. К.Д. Ушинського. Одеса. 2002. Вип. 10. С. 155–157.

25. Бойко О. П. Просоціальність: суть і потенціал у соціально-педагогічній діяльності. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. 2016. № 1–2. С. 140–149.

26. Бондаренко З. П. Волонтерська робота у вищому навчальному закладі. Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки. 2008. № 1. С. 41–47.

27. Бондаренко З. П. Модель організації волонтерської роботи в умовах вищого навчального закладу. Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2007. № 4. С. 50–59.

28. Боришевський М. Й. Духовність особистості: методологічні та теоретичні проблеми. Київ : Либідь, 2000. 376 с.

29. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітків: реалії та перспективи : монографія / Міністерство освіти і науки України, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. 339 с.

30. Бунаков С. В., Петренко А. О. Організація індивідуально-виховної роботи зі студентами вищого навчального закладу. Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. 2016. №1. С. 161–163.

31. Буряк-Габрись І. Волонтерство здобувачів освіти професійної школи: можливості та виклики. Український педагогічний журнал. 2023. № 4. С. 108–118.

32. Вайнола Р. Х., Нарійчук М. Д. Моделі розвитку професійної самосвідомості майбутнього соціального працівника. Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2018. С. 27–34. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19907/Vainola.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

33. Вайнола Р.Х., Сі Цзечень. Підходи до визначення поняття «соціальна відповідальність студентів». Науковий часопис. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2018. Вип. 25. С.3-9. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/25330>

34. Вайнола Р.Х. Технології, методи та форми соціальної роботи. / Актуальні питання соціальної роботи : посібник. Ужгород, 2023. С. 107-124.

35. Вайнола Р. Х. Фактори впливу вузівського освітнього середовища на особистісний розвиток майбутніх соціальних працівників. Особистість студента і соціокультурне середовище вищого навчального закладу : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. С. 45–52.

36. Вайнола Р. Х., Сі Цзечень. Характеристика педагогічної моделі формування соціальної відповідальності студентів засобами проєктних

технологій. Науковий журнал Хортицької національної академії. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота). 2021. Вип. 2(5). С. 188–198.

37. Вайнола Р.Х., Розвадовська Т.В. Формування відповідальності студентської молоді засобами наставництва. Тернопіль : Осадца Ю.В. 2021. 100 с.

38. Вайнола Р., Кос О. Організація і зміст навчання асистента з підтримки дитини у Шотландії. Збірник матеріалів II міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Міжнародному дню сім'ї «Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі». м. Івано-Франківськ, 15–16 травня 2024 р. / за ред. Г. Й. Михайлишин, І. В. Кулик; упоряд. : Н. В. Сабат, Н. І. Сабат. Івано-Франківськ : НАІР, 2024. С. 51-53.

39. Ванюшина О. Ф. Волонтерський рух в Україні: еволюція, сучасний стан та статус. Вісник Національного університету оборони України. 2015. Вип. 1. С. 275-281. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2015_1_50.

40. Васьков Ю.В. Педагогічні теорії, технології, досвід: дидактичний аспект. Харків : Скорпіон, 2000. 120 с.

41. Виховні системи навчальних закладів: теорія і практика / укладач О. Є. Гречаник. Харків : Основа, 2014. 224 с.

42. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : посібник для студентів вищих навчальних закладів. Дрогобич : Коло, 2003. 528 с.

43. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : методичний посібник для студентів магістратури. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 316 с.

44. Вознюк О. М. Психолого-педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій як чинника національного виховання студентської молоді. Науковий вісник Київського гуманітарного університету. 2017. № 4. С. 88–92.

45. Волонтери – це найпотужніша частина громадянського суспільства України : звернення Президента Володимира Зеленського з нагоди

Міжнародного дня волонтера. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volonteri-ce-najpotuzhnishachastina-gromadyanskogo-suspilst-79637>.

46. Волонтерство : poradnik dla organizatora volonter'skogo ruhu / Т. Л. Лях, О. В. Безпалько, Н. В. Заверіко, І. Д. Зверева, Н. В. Зімовець та ін. Київ : ВГЦ «Волонтер», 2001. 176 с.

47. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку / Вайнола Р. Х., Капська А. Й., Комарова Н. М. [та ін.]. Київ : Академпрес, 1999. 112 с.

48. Габа І., Марценюк Л. Соціальна активність студентської молоді як складова професійної самореалізації. Наукові записки. Серія : Педагогіка і психологія. 2019. Вип. 60. С. 138–143. URL: <https://library.vspu.net>

49. Гавриловець К. В. Формування гуманістичних цінностей у студентської молоді в освітньому процесі. Тернопіль : ТНПУ, 2016. 234 с.

50. Гевчук Н. С. Теоретичні аспекти підготовки майбутніх корекційних педагогів до волонтерської діяльності. Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю. Кам'янець-Подільський, 2022. С. 43–45.

51. Гнатюк І. Цифрове волонтерство як нова форма соціальної активності студентів. Вища освіта України. 2022. № 4. С. 56–61.

52. Голуб В. Л. Роль волонтерської діяльності в освітньо-науковому просторі вищого навчального закладу. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. 2013. Вип. 2. С. 56–64.

53. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 374 с.

54. Гребенюк А. А., Шахова О. Г. Волонтерство, як соціальний феномен. Особистість, суспільство, війна : тези доповідей учасників міжнародного психологічного форуму. Харків, 2023. С. 60–63.

55. Грищенко Н. І. Волонтерський рух в сучасній Україні як стратегія розвитку молодіжного лідерства. Політологія. Соціологія. Право. 2018. Вип. 2 (38). С. 73–78.
56. Гук О., Сливка Л. Волонтерство як складова соціально-педагогічної діяльності з молоддю. Молодь і ринок. 2017. № 1. С. 74-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2017_1_18.
57. Дзундза А. І. Аналіз теоретичних та методологічних засад формування соціо-економічної культури студентів ВНЗ України. Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. праць. Київ-Запоріжжя, 2003. Вип.27. 420 с.
58. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. 460 с.
59. Долинська Л. В., Максимчук Н. П. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя : навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2008. 124 с.
60. Дорошенко К. Г. Виховання гуманістичного ідеалу старших підлітків у позакласній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2003. 20 с.
61. Драгоманов М. П. Вибране : політичні твори, статті, листи. Київ : Наукова думка, 2006. 624 с.
62. Дубасенюк О. А. Методологічні основи теорії професійної виховної діяльності педагога. Неперервна професійна освіта: теорія і практика : збірник наукових праць / За редакцією І. А. Зязюна та Н. Г. Ничкало. Ч.1. Київ, 2001. С. 130-134.
63. Дубасенюк О. А. Психолого-педагогічні чинники ціннісного виховання майбутніх учителів. Ціннісні орієнтації навчальної діяльності учнів загальноосвітніх навчальних закладів у контексті сучасних освітніх вимог : науково-методичні статті. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2008. С. 11–19. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/8573/contents>.

64. Дубич К. В. Вплив соціокультурного середовища вищого навчального закладу на розвиток індивідуальності студента. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди» : науково-теоретичний збірник. Переяслав-Хмельницький, 2006. С. 140-145.

65. Дубініна О., Боровик А. Педагогічні умови формування патріотичної свідомості здобувачів базової середньої освіти у процесі вивчення суспільствознавчих дисциплін. Вісник Післядипломної Освіти. Серія «Педагогічні Науки». 2022. Вип. 22 (51). С. 10-27.

66. Дьоміна Ж. Г. Феномен стресостійкості як провідного чинника збереження здоров'я учнівської молоді. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : збірник наукових праць / за ред. О. В. Тимошенка. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. Вип. 12 (172). С. 73–77. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2023.12\(172\).13](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2023.12(172).13).

67. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.

68. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред.. Кремень В. Г. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1036 с.

69. Євтух В. Б. Університет соціально орієнтованого навчання (УСОН): концепція адаптивної моделі для освітнього простору України. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2022. Вип. 88. С. 5–13. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.88.01>

70. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

71. Зязюн І. Естетична регуляція ціннісної свідомості. Вища освіта України. 2005. № 3. С. 5–12.

72. Зарубінська І. Б. Проблема діагностики соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів. Інформаційні технології і засоби навчання. 2009. №5 (13). С. 1–12. ISSN 2076-8184. URL: <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>
73. Зелінська В. Вплив волонтерства на самореалізацію молоді. Освіта. 2022. № 3. С. 15–20.
74. Зима О. Г. Особливості волонтерства та його розвиток в Україні. Харків : Вид. ХНЕУ, 2011. 48 с.
75. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність і духовність учителя. Київ : Вища школа, 2004. 254 с.
76. Життєва компетентність особистості : науково-методичний посібник / За ред. Л. Сохань, І. Єрмакова [та ін.]. Київ : Богдана, 2003. 520 с.
77. Жужалов В. Є. Освітнє середовище як об'єкт управління якістю, моніторингу та вдосконалення підготовки фахівців. Сучасні наукові дослідження та інновації. 2013. № 11. С. 120–132.
78. Іванчук О., Романенко Л. Наставництво як умова підготовки студентів до волонтерської діяльності. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2023. Вип. 86. С. 133–141.
79. Івженко І. Б. Практичний аспект формування взаємодії системи органів місцевого самоврядування з волонтерськими рухами в процесі реалізації соціальної роботи. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління. Київ : ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2018. Т. 29 (68), № 1. С. 188–193.
80. Ївженко Ю., Кузнецова О. Соціально-педагогічні умови формування соціальної активності студентів у діяльності громадських організацій. Нові технології навчання. 2020. № 93. С. 107–117. URL: <http://journal.org.ua/index.php/ntn/article/view/106>
81. Калюжна Т. Г. Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійної освіти. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 128 с.

82. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. Київ : УДЦССМ, 2001. 220 с.
83. Касьяненко М. Д. Педагогіка співробітництва : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 1993. 320 с.
84. Киричок В. А. Гуманне ставлення до дитини. Київ : Інфодрук, 2004. 132 с.
85. Киричук О. В. Соціальна психологія спілкування. Київ : Освіта, 2006. 264 с.
86. Коваль Г. В. Волонтерство як складний соціально-психологічний феномен. Технології розвитку інтелекту. 2017. Т. 2 Вип. 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri_2017_2_6_4
87. Коваль Т. І., Матвієнко О. В. Сучасні напрями мовної підготовки майбутніх фахівців в умовах впровадження ІКТ у вищій школі. Інформаційні технології і засоби навчання. 2012. № 2(28). С. 45–51. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/867>
88. Ковальчук З. Я., Козира П. В. Вплив волонтерства на формування гуманістичних цінностей сучасної молоді в кризовому суспільстві. Наукові інновації та передові технології (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). 2025. № 1(41) С. 1190-1199. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-1\(41\)-1190-1198](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-1(41)-1190-1198)
89. Ковальчук З. Я. Генетично-психологічні засади оптимізації педагогічної взаємодії в освітніх закладах різного типу : монографія. Львів : СПОЛОМ, 2013. 600 с.
90. Ковальчук З. Я. Емоційна стійкість педагога як детермінанта ефективної педагогічної роботи в освітніх закладах. Детермінанти професіоналізації як умова розвитку освітнього простору суспільства : збірник тез круглого столу факультету психології ЛьвДУВС: 22 березня 2013 р. / Упоряд. М.П. Козирєв. Львів: Ліга Прес, 2013. С. 73-75.
91. Ковальчук З. Я. Особистісна рефлексія в умовах постійних соціальних змін. Соціально-правові студії. 2021. Вип. 4. С. 177–183.

92. Ковальчук З. Я., Завацька Н. Є. Психологічні особливості формування гуманістичних цінностей в умовах воєнного стану: віковий аспект. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна : збірник наукових праць / головний редактор З. Я. Ковальчук. Львів : ЛьвДУВС, 2024. Вип. 2. С. 31-37. <https://doi.org/10.32782/2311-8458/2024-2>

93. Ковальчук З., Наконечна Н. Формування резильєнтності, асертивності та гуманістичних цінностей у процесі професійного становлення студентів-медиків у волонтерській діяльності. Вчені записки Університету «КРОК» : збірник наукових праць. Київ : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2024. Вип. №4 (76). С. 313-319. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-76-313-319>

94. Ковтун Н. Рівні та форми соціальної активності у комунікативному просторі глобалізованого суспільства. Вісник Львівського університету. Серія : Філософсько-політологічні студії. 2018. Вип. 17. С. 41–47.

95. Козак О. Діяльнісний підхід у формуванні емпатії студентів педагогічних ЗВО. Науковий часопис НПУ імені М. Драгоманова. Серія 16 Творча особистість учителя : проблеми теорії і практики. 2022. Вип. 45. С. 72–80.

96. Колесніченко Л. А., Артюшина М. В., Котікова О. М., [та ін.]. Психологія і педагогіка : підручник / за ред. Л. А. Колесніченко. Київ : КНЕУ, 2008. 408 с.

97. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с. (Бібліотека з освітньої політики).

98. Концепція освіти дорослих в Україні / укл. Л. Б. Лук'янова. Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2011. 24 с.

99. Корнієвський О. А., Горелов Д. М. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2015. 36 с.

100. Корчак Я. Як любити дитину / Пер. з польськ. О. Гнатюк. Київ : Веселка, 1990. 304 с.

101. Кос О. І. Виховання цінностей особистості – актуальна сучасна педагогічна проблема. Наукові записки : [збірник наукових статей]. Серія педагогічні науки / М-во освіти і науки України, Нац. Пед. Ун-т імені М.П. Драгоманова ; упор. Л.Л. Макаренко. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2020. Вип. CXLVIII (148). С. 68-74.

102. Кос О. І. Волонтерство як чинник виховання гуманістичних цінностей особистості: досвід Шотландії. Педагогічні науки: теорія та практика. Вип. № 2. 2023. С. 130-135.

103. Кос О. Застосування позитивної психотерапії як сприяння у формуванні професійно-етичних якостей студентів. Наукові записки БДПУ. Сер.: Педагогічні науки. 2023. Вип. 1. С.289–295.

104. Кос О. І. Підготовка волонтерів для соціальної роботи в Шотландії. Плекаємо особистість : наук.-метод. альманах. Полтава, Лубни : Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка», 2024. Вип. 7. С. 116-120.

105. Кос О. І. Участь у формах лікарняної анімації як засіб формування гуманістичних цінностей студентів-волонтерів. Інноваційна педагогіка. 2020. Вип. 30. Том 2. С. 141-146.

106. Коструба Н. С., Хвестик Ю. Психологічна безпека студента у медасередовищі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Психологія. 2021. Вип. 4. С. 33-44. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.4.8>

107. Котелевець А. М. Волонтерська діяльність студентів у закладах вищої освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2024. 230 с.

108. Котелевець А. Волонтерство онлайн: виклики сьогодення. Соціальна робота та соціальна освіта. 2021. Вип. 1. С. 98-104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/srso_2021_1_12

109. Кочанова Н. В. Організація виховної роботи : довідкове видання. Харків : Веста ; Ранок, 2008. 256 с.
110. Кравченко Л. В. Активна життєва позиція як показник соціально-духовної зрілості особистості Гуманістично спрямований виховний процес і становлення особистості. Київ, 2001. Кн.1. С. 71-77.
111. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. Київ : Грамота, 2007. 576 с.
112. Крижко В. В., Мамасва І. О. Аксіологічний потенціал державного управління освітою : навчальний посібник. Київ : Освіта України, 2005. 217 с.
113. Крохмальова О. Г. Формування моральної свідомості у студентів класичного університету : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. Луганськ, 2013. 200 с.
114. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці. Київ : МакДен, 2012. 410 с.
115. Кузьменко А., Чернова Т., Кравчук О., Кабиш М., Голубенко Т. Інноваційні освітні технології: європейський досвід та його впровадження у підготовку фахівців в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття. 2023. Vol. 12, № 5 (спецвип.). С. 68–81.
116. Кулінченко О. С. Особливості організації студентського самоврядування в умовах вищого навчального закладу. Вісник Черкаського університету. Серія педагогічні науки. Черкаси, 2014. Випуск № 34 (327). С. 83-89.
117. Кулініченко О. С. Соціальна активність студентів як соціально-педагогічна проблема. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2014. Вип. 18. С. 34–39.
118. Куліш В. І. Психологічні умови розвитку усвідомлення перспектив професійної самореалізації майбутніх психологів. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2011. Т. XIII, ч. 4. С. 444.

119. Лагутін В. Д. Людина і економіка: соціоекономіка : навчальний посібник для студентів економ. спец. вузів. Київ : Просвіта, 1996. 336 с.

120. Лисенко О. Особливості наставництва студентів-волонтерів у процесі лікарняної анімації. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2023. Вип. 27, № 3. С. 88–95.

121. Литвин А., Мацейко О. Методологічні засади поняття «педагогічні умови». Педагогіка і психологія професійної освіти. 2013. № 4. С. 43–63.

122. Лозова В. І., Золотухіна С. Т., Гриньова В. М. Проблема активізації пізнавальної діяльності студентів при вивченні психолого-педагогічних дисциплін. Вища і середня педагогічна освіта. Київ : Вища шк. 2009, вип. 14. С. 63-68.

123. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання : навчальний посібник для пед. навч. закладів. 2-е вид., випр. і доп. Харків : Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; «ОВС», 2002. 400 с.

124. Лях Т., Денисюк О., Лехолетова М., Дуля А. Соціальна робота в дитячих лікарнях Чеської Республіки. // Humanitas. – 2022. – № 3. – С. 46–53.

125. Лях Т. Л. Соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Луганський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2009. 304 с.

126. Лях Т.Л. Людські ресурси волонтерського руху та шляхи залучення добровільних помічників до соціальної діяльності. Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Київ : Альмаматер, 2008. С. 198-209.

127. Лях, Тетяна Леонідівна та Лютий, Вадим Петрович та Жуков, Віктор Іванович (2024) Волонтерська діяльність студентів як шлях до їхньої активної участі у суспільному житті громади Vvichlyvist. Humanitas (3). с. 68-76.

128. Мазій І. В. Історичні аспекти становлення волонтерської діяльності у соціальній та безпековій сфері в світі та Україні. Державне управління:

удосконалення та розвиток. 2015. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1174>.

129. Манько В. М. Дидактичні умови формування професійно-пізнавального інтересу студентів до фахових дисциплін. Соціалізація особистості : зб. наук. праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Київ : Логос, 2000. Вип. 2. С. 153–161.

130. Матвієнко Олена Валеріївна : біобібліографічний покажчик до 55-річчя від дня народження і 30-річчя роботи в університеті / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, упоряд. Н. І. Тарасова ; наук. ред. : Л. Л. Макаренко, Л. В. Савенкова. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. 94 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/33939>

131. Матвієнко О. В., Цихмейструк О. М. Вияв громадянської зрілості студента в процесі акредитації та удосконалення освітніх програм. Психологічний і педагогічний дискурс: наукові записки вчених : збірник матеріалів конференції / за заг. ред. проф. Т. О. Олефіренка. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. С. 280-283.

132. Матвієнко О. В. Метод дискусій як засіб активізації навчальної діяльності студентів у вищій школі. Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія педагогічна. 2005. Вип. 19, ч. 2. С. 23–29. URL: https://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/periodic/visnyk/19_2/03_matvijenko.pdf

133. Матвієнко О. В. Освітнє середовище закладів вищої освіти як чинник розвитку соціальної активності студентів. Освітньо-науковий простір = Educational Scientific Space. Київ : Ліра-К, 2023. Вип. 5 (2-2023). С. 144–151. [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.5\(2\).2023.14](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.5(2).2023.14).

134. Матвієнко О. В. Педагогічна культура викладачів технічних університетів як умова безпечного освітнього процесу під час війни в Україні. Scientific Collection “InterConf”. 2023. № 129. С. 57–64. URL: <https://www.researchgate.net/publication/370513888>

135. Матвієнко О. В. Самовизначення молоді у виборі пріоритетів життєвого шляху. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки : збірник наукових праць / за наук. ред. С. Д. Максименка, Н. О. Євдокімової. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2014. Вип. №2.13(109). С. 146-150.

136. Маслоу А. Мотивація і особистість : пер. з англ. Київ : PSYLIB, 2001. 390 с.

137. Медюх Л. Організація волонтерської роботи студентів. Social Work and Education. 2014. № 1. С. 67–72.

138. Мей Р. Любов і воля : пер. з англ. Київ : Дух і Літера, 2012. 302 с.

139. Мельник М. Процес соціального становлення та розвитку молоді як об'єкт державної політики. Ефективність державного управління : збірник наукових праць. 2013. №35. С. 212–219.

140. Мельничук Г. Волонтерство та його розвиток в умовах вищого навчального закладу. Вісник Львівської національної академії мистецтв. 2017. Вип. 33. С. 271-276. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnam_2017_33_30.

141. Меморандум освіти протягом життя. Саміт Ради Європи. 2000.[англ] URL: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf.

142. Методологічні закономірності формування автентичності фахівців соціономічних професій : монографія / В. Л. Зливков, С. О. Лукомська [та ін.] ; за ред. В.Л. Зливкова. Київ : вид. дім «Слово», 2017. 336 с.

143. Міхеєва О. Ю., Мищак Л. М. Нові умови соціокультурного середовища студентської молоді. Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія Педагогіка. Соціальна робота / гол. ред. О. Бартош. Ужгород : Говерла, 2023. Вип. 1 (52). С. 115–118.

144. МОН України. Стратегія розвитку волонтерської діяльності у сфері освіти на 2023–2030 рр. Київ : МОН, 2023. 87 с.

145. Москаленко В. В. Психологія соціального впливу : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 448 с.

146. Музика О. Л. Ціннісна регуляція суб'єктної активності особистості. Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України. 2005. Вип. 26 (Т. 3). С. 168-173.
147. Мунье Е. Персоналізм : пер. з фр. Київ : Дух і Літера, 1999. 264 с.
148. Наконечна О. В., Рудень Д. М., Сопівник Р. В. Регіональні та вікові особливості самооцінки сучасної української молоді. Наука і освіта. 2017. №6. 172-180.
149. Нарійчук М. Д. Розвиток рівня морально-ціннісних орієнтацій і самооцінки особистісних моральних якостей студентів та методи його виявлення. Науковий вісник Південно Українського педагогічного університету імені К.Д. Ушинського : збірник наукових праць. Одеса, 2002. Вип. 1. С. 96-101.
150. Нарійчук М. Д. Соціально-моральна спрямованість студента як складова особистісної самооцінки. Вісник Прикарпатського університету. Івано-Франківськ: Педагогіка, 2002. Вип. 7. С. 64-69.
151. Немеш О. М. Вплив медіа на соціалізацію сучасної молоді. Психологія: реальність і перспективи :збірник наукових праць РДГУ. 2020. Вип. 14. С. 166–176.
152. Нікітіна І. В., Кітов М. Г. Психолого-педагогічне забезпечення самореалізації особистості студента в умовах ВНЗ. Збірник матеріалів міжнародної науково-методичної конференції. Київ : НУХТ, 2002. С. 64-65.
153. Нісімчук, А. С., Падалка, О. С., Шпак, О. Т. Сучасні педагогічні технології : навч. посіб. / А. С. Нісімчук, О. С. Падалка, О. Т. Шпак. Київ : Видавничий центр «Просвіта», 2000. 368 с.
154. Новосад Р. Особливості сучасного українського волонтерства : тези. Тези наукових робіт слухачів Волинської обласної МАН Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт. Луцьк, 2017. С. 44.
155. Олпорт Г. Становлення особистості: вибрані праці. : пер. з англ. Київ : Основи, 1998. 340 с.

156. Ольхова Н. В. Формування світоглядної культури студентів у навчально-виховному середовищі університету : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2013. 200 с.

157. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : у 2-х кн. : підруч. для студ. вузів. Кн. 1. Соціальна психологія особистості і спілкування. Київ : Либідь, 2004. 576 с.

158. Осаульчик О. Б. Формування творчого потенціалу студентів аграрного університету в процесі позааудиторної виховної роботи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2013. 200 с.

159. Осипова Т. Ю. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічного наставництва : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2016. 501 с.

160. Остапенко Є. О. Визначення компонентів готовності до професійного саморозвитку: інтеграція існуючих підходів. Наука і освіта. Одеса, 2011. № 6. С. 177–181.

161. Панок В. Г. Психологічні основи діяльності практичного психолога освіти. Київ : Ніка-Центр, 2007. 276 с.

162. Паславська О. Становлення та розвиток волонтерського руху в Україні (історико-правове дослідження). Актуальні проблеми правознавства. 2016. Вип. 4. С. 22-28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2016_4_6.

163. Пеньковська Н. М. Баланс «любити – знати» як чинник оптимізації освіти. Позитум Україна. Черкаси, 2006. С. 68–72.

164. Перетятко В. А. Волонтерство та формування духовних цінностей і ціннісних орієнтацій. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки. 2014. Вип. 43. С. 386-393. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_012_2014_43_59.

165. Петрочко Ж. В. Утвердження цінностей професійної діяльності студентів у навчально-виховному процесі вищої школи. Збірник праць міжнародної науково-практичної конференція «Навчально-виховний процес у

вузі і школі та шляхи його розвитку та удосконалення». Рівне : РЕП, 2001. С. 159-166.

166. Підготовка майбутнього вчителя до морального виховання учнів : навчальний посібник / авт. кол. В. К. Демиденко. Київ : ІЗМН, 1996. 204 с.

167. Побірченко Н. А. Ціннісні орієнтири сучасної освіти. Київ : НПУ ім. М. Драгоманова, 2015. 220 с.

168. Погрібна В. Л. Волонтерський рух як ознака змін у ментальності українців. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» . Серія : Філософія. 2016. № 1. С. 196-202. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_2016_1_21

169. Полівко Л., Щоголь Д. Мотивація залучення студентської молоді України до волонтерської діяльності. Соціальна робота. 2023. № 2. С. 17–27.

170. Поніманська Т. І. Гуманність: ціннісний аспект. Сучасні підходи до гуманістичного виховання дошкільнят. Дошкільне виховання. 2002. № 4. С. 3–5.

171. Пономаренко О.В. Формування професійно-етичної культури соціального педагога : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Запоріжжя, 2001. 169 с.

172. Попович Г.М. Соціальна робота в Україні і за рубежом : навчально-методичний посібник.. Ужгород : Гражда, 2000. 134 с.

173. Поцулко О. Волонтерська діяльність студентів вищих навчальних закладів: стан та проблеми. Гуманітарний вісник ДДПУ. 2022. № 51. С. 84–92.

174. Практика асистента педагога: міжнародний й український контекст : результати дослідження / О. Федоренко, О. Мартинчук, Н. Софій, Г. Лук'янова, О. Кошіль, Т. Симоненко, Л. Байда, Ю. Найда. Київ : ФОП Парашин, 2020. 122 с.

175. Примачок Л. Л. Еволюція ідей альтруїзму в Західній філософській і психологічній думці. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя: Психолого-педагогічні науки. 2015. №3. С. 44–48.

176. Психологічне тестування : навчально-методичний посібник / За ред. Нікітчук У. І. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/7293/1/Psyholohichne.pdf>
177. Про волонтерську діяльність : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.
178. Програма «Нова українська школа». URL: <https://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola/>.
179. Пьонтковська К. Волонтерство як багатоаспектне суспільне явище в гуманістичній суспільній демократії. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2014. Вип. 17. С. 105-109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2014_17_22.
180. Радул В. В. Соціальна активність у структурі соціальної зрілості (теоретико-методологічний аспект) : монографія / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2011. 256 с.
181. Рибалко Л. С. Ідеї А. Маслоу про самореалізацію особистості. Педагогіка та психологія. Харків : ХДПУ, 2000. Вип. 15. С. 55–61.
182. Ріккерт Г. Науки про природу і науки про культуру : пер. з нім. Київ : Юніверс, 2001. 224 с.
183. Роджерс К. Становлення особистості: погляд на психотерапію : пер. з англ. Київ : Ваклер, 2002. 312 с.
184. Розвадовська Т. В. Суспільно орієнтоване навчання в умовах закладу вищої освіти. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. 2020. № 2. С. 77 – 84.
185. Роменець В. А. Історія психології : підручник. Київ : Либідь, 2006. 688 с.
186. Романовська Л. І. Зарубіжний досвід організації соціальної та соціаль-нопедагогічної роботи. Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць. Чернівці : Чернівецький нац. у-т, Серія : Педагогіка та психологія. 2013. Вип. 654. С. 133-145.

187. Руссо Ж.-Ж. Еміль, або Про виховання / Пер. з фр. В. Масляка. Київ : Освіта, 2001. 480 с.
188. Рябова Ю. М. Підготовка майбутніх соціальних працівників до міжнародної професійної діяльності. Наукові праці : науково-методичний журнал. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. Вип. 203. Т. 215. Педагогіка. С. 114-117.
189. Савельчук І. Б. Освітнє середовище університету як чинник формування інноваційно спрямованої особистості фахівця соціальної сфери. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія №11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2018. Вип. 24 (І), Київ : Вид-во НПУ. С. 207– 214.
190. Савельчук І. Б., Бирик Д. Д. Соціальне лідерство як підґрунтя для розвитку партнерської взаємодії в освітньому середовищі університету. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія №11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2018. Вип. 25, Київ : НПУ. С. 119–125.
191. Савченко С. В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору. Луганськ : Альма Матер, 2003. 306 с.
192. Семашко О. М. Соціологія молоді. Проблеми соціалізації молоді засобами культури : навч. посібник. Видання 2-ге, стереотипне. Львів : Новий Світ -2000, 2004. С. 130-151.
193. Серьожнікова, Р. К., Пархоменко, Н. Д., Яковицька, Л. С. Основи психології і педагогіки : навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 243 с.
194. Сидоренко С. В. Волонтерство як суб'єкт глобально-мережевого громадянського суспільства в контексті сучасних соціополітичних трансформацій. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2015. Вип. 61. С. 167-174. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpgvzdia_2015_61_19.

195. Сисоєва С. О., Алексюк А. М., Воловик П. М. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті : монографія. Київ : ВПІОЛ, 2001. 502 с.
196. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Педагогічний експеримент у наукових дослідженнях неперервної професійної освіти : навч.-метод. посіб. Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. С. 460.
197. Сисоєва С. О., Соколова І. В. Теорія і практика вищої освіти : навч. посіб. Київ ; Маріуполь, 2016. 338 с.
198. Сікалюк А. І. Дискусійні методи в процесі формування соціально – етичних цінностей майбутніх менеджерів. Педагогічна освіта: теорія і практика : збірник наукових праць. 2015. Вип. 18 (1–2015). С. 94–98. URL: <http://vstup.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/7/2015/05/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-18.pdf>
199. Сікалюк А. І. Ефективність впровадження змісту, форм і методів формування етичних цінностей у студентів технічних спеціальностей на заняттях з іноземної мови. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. 2018. Вип. 81(3). С. 207-210. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2018_81\(3\)_43](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2018_81(3)_43).
200. Сі Цзечень, Вайнола Р. Х. Підходи до визначення поняття «соціальна відповідальність студентів». Науковий Часописі Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія №11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка : збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2018. Вип. 25. С. 3-9.
201. Сковорода Г. С. Твори : у 2 т. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 1. 530 с.
202. Скотний В. Г. Філософія освіти: екзистенція ірраціонального в раціональному : монографія. Дрогобич : Вимір, 2004. 348 с.
203. Скульський Р. Г. Гуманізація педагогічного процесу у вищій школі. Луцьк : Волинь, 2008. 312 с.
204. Словник-довідник з екології : навчально-методичний посібник / за ред. О. Г. Остапішина. Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2013. С. 96–97.

205. Сопівник Р. В., Добронравова А. С. Виховання соціально корисних лідерських якостей у студентів гуманітарних спеціальностей (на прикладі НАУОА). Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія. 2021. № 3. С. 14–22.
206. Сопівник І. В. Крос-культурний аналіз ціннісних орієнтацій сучасної молоді. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія Педагогіка, психологія, філософія. 2017. Вип. 267. С. 175-181.
207. Соціальні очікування учнівської молоді ХХІ століття : монографія / Т. Ю. Куниця, І. Б. Савельчук, Л. В. Гончар, Д. Д. Бирик, В. М. Амеліна ; за заг. ред. Т. Ю. Куниці. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. 93 с.
208. Стафій А. С. Особливості прояву ціннісних орієнтацій особистості підлітка. 2015. URL: <https://dspace.library.khai.edu/xmlui/bitstream/handle/123456789/1008/Stafiy.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
209. Строгаль М. О. Благодійність і фандрейзинг: зарубіжний досвід. Культура України. Серія : Культурологія. 2016. Вип. 52. С. 46-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kukl_2016_52_7
210. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. Т. 2. Київ : Рад. школа, 1976. 521 с.
211. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ : Радянська школа, 1971. 243 с.
212. Сухомлинська О. В. Гуманістичні засади української освіти: історико-педагогічний аналіз. Київ : Педагогічна думка, 2010. 280 с.
213. Сучасний тлумачний словник української мови : 60 000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків : ВД «ШКОЛА», 2007. 832 с.
214. Тараненко І. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство. Київ : Контекст, 2000. С. 37-40.

215. Тараріна О. В. Формування демократичної культури студентської молоді у навчально-виховному процесі університету : дисертація канд. пед. наук : 13.00.07 / Держ. закл. «Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка». Луганськ, 2013. 200 с.
216. Татенко В. Методологія суб'єктно-вчинкового підходу: соціальнопсихологічний вимір : монографія. Київ : Міленіум, 2017. 184 с.
217. Тернопільська В. І., Бакуліна О. С. Актуальність питання соціальної політики в Україні. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2020. № 1(24). С. 191–194.
218. Тернопільська В. І., Коломієць Т. В., Піонтківська І. О. Довідник з виховної роботи зі студентами. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. 264 с.
219. Тернопільська В. І. Зміст та особливості формування національної ідентифікації особистості. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. 2020. № 72. С. 89–94.
220. Тернопільська В. І. Моніторинг проблеми формування впевненості в собі студентської молоді. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. 2019. № 31. С. 20–25.
221. Тернопільська В. І., Бакуліна О. С. Особливості застосування освітніх технологій у формуванні мобільності студентів. *Pedagogical and Psychological Sciences: Regularities and Development Trends : Collective Monograph*. Рига : Baltija Publishing, 2020. С. 370–385.
222. Тернопільська В. І. Соціально-комунікативні уміння як провідний механізм формування партнерських взаємин студентської молоді. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота. 2018. Вип. 1(3). С. 42–45.
223. Тернопільська В. І., Бакуліна О. С. Управління соціальними проєктами: формування цілей та доцільність їх реалізації. Інфраструктура ринку. 2020. № 39. С. 309–312.

224. Тернопільська В. І. Формування етичної компетентності майбутніх фахівців у позааудиторній діяльності. Інноваційна педагогіка. 2022. № 42. С. 115–120.

225. Тернопільська В. І., Литвиненко О. Г., Пономарьова О. Ю. Толерантність як детермінанта формування соціальної активності особистості. Topical Issues of Social Pedagogy : Collective Monograph. Barbados : CARICOM, 2017. С. 135–153.

226. Тернопільська В. І., Омельченко С. О., Чернуха Н. М., Співак Я. О. та ін. Соціальна робота: реалії та виклики часу : навчально-методичний посібник. Слов'янськ : Вид-во «В. І. Маторіна», 2021. 229 с.

227. Технологізація волонтерської роботи в сучасних умовах / за ред. А. Й. Капської. Київ : ТОВ ВКП «Аспект», 2001. 140 с.

228. Технології соціально-педагогічної діяльності : навчальний посібник для студентів напряму підготовки «Соціальна педагогіка» / За заг. ред. Н.В. Заверико. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2013. 281 с.

229. Титаренко Т. М. Психологія життєвого шляху особистості. Київ : Либідь, 2011. 320 с.

230. Ткачук Т. С. Ціннісно-гуманістичний потенціал волонтерства. Наука і освіта. 2011. № 8. С. 103–108.

231. Томіна В. Ю., Пашаєв А. З. Порівняльно-правовий аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства в питаннях волонтерської діяльності. Південноукраїнський правничий часопис. 2019., Вип. 2. С. 13–16. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/2/5.pdf>

232. Тохтарова І. М. Волонтерський рух в Україні: шлях до розвитку громадянського суспільства як сфери соціальних відносин. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2014. № 2. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2014_2_5.

233. Український тлумачний словник. URL: http://ukrainian_explanatory.academic.ru/18478814.

234. Український центр оцінювання якості освіти. Освіта під час війни : аналітичний звіт. Київ : УЦОЯО, 2023. 104 с.
235. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
236. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. 544 с.
237. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу : пер. з англ. Київ : КМ Академія, 2010. 224 с.
238. Фромм Е. Мистецтво любити : пер. з англ. Київ : Основи, 1998. 190 с.
239. Цімек М., Рочестер К., Пейн А., Хоуллетт С., Волонтерство та суспільство у 21 столітті : навчальний посібник Лондон : ПМЛ, 2009. 274 с.
240. Цигульська Т. Ф. Загальна та прикладна психологія. Як допомогти собі та іншим : курс лекцій : навчальний посібник. Київ : Наукова думка, 2000. 190 с.
241. Цюман, Т. П. Формування культури життєвого самовизначення старшокласників засобами освітнього тренінгу : дис. канд. пед. наук : 13.00.05 / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2008. 221 с.
242. Чайка І. Ю. Волонтерство: сутність феномена та особливості його функціонування в сучасній Україні. Грані. 2017. Т. 20, № 7. С. 72-79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2017_20_7_10
243. Чупрій Л. В. Роль спонсорства і меценатства у відродженні історикокультурної спадщини в контексті реалізації гуманітарної політики держави. Освіта регіону. 2011. № 4. С. 206–212. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/20000>
244. Шашенко С. Ю. Соціальне становлення студентської молоді в позааудиторний час у вищих навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2004. 259 с.
245. Швейцер А. Благоговіння перед життям : пер. з нім. Київ : Дух і Літера, 2002. 240 с.

246. Шевченко Г. П. Гуманістичне виховання в сучасному педагогічному процесі. Харків : Основа, 2012. 210 с.
247. Шевченко Н. Гуманістичні цінності в освіті в умовах воєнного стану: виклики та можливості. Освіта і розвиток обдарованої особистості. 2023. № 2 (89). С. 21–27.
248. Шевчук І. Гуманістичне виховання підлітків у процесі вивчення предметів соціально-гуманітарного циклу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ін-т педагогіки АПН України. Луцьк, 1998. 191 с.
249. Шелер М. Формалізм в етиці та матеріальна етика цінностей : пер. з нім. Київ : Либідь, 2000. 356 с.
250. Шкодин А., Голубенко Т. Педагогічні технології організації освітнього процесу в ЗВО. Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. Вип. 59, т. 3. С. 326–331.
251. Щербак О. Професійний розвиток педагогічних працівників у системі неперервної освіти. Післядипломна освіта в Україні. 2017. № 1. С. 18–22.
252. Юркевич П. Д. Вибране / Пер. з рос. В. П. Недашківського / упоряд., передмова й прим. А. Г. Тихолаза. Київ : Абрис, 1993. 416 с. (Бібліотека часопису «Філософська і соціологічна думка». Серія «Українські мислителі»)
253. Юркевич П. Д. Філософія серця. Київ : Обереги, 1993. 182 с.
254. Яблонська Т. М. Вікові та індивідуально-психологічні особливості як чинник саморозвитку особистості. Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць ДДПУ ім. І. Франка. Серія «Психологія». Дрогобич, 2015. Вип. 37. 284 с.
255. Ярмаченко М. Д. Гуманізація виховання як стратегічний напрям сучасної освіти. Київ : Либідь, 1999. 248 с.
256. Ярошенко А., Маринець Н. Особливості формування життєвого потенціалу особистості в умовах сучасного суспільства. Соціальна робота в Україні: теорія і практика : наук.-метод. журнал. 2011. № 3–4. С. 7–16.
257. Ясперс К. СENS і призначення історії : пер. з нім. Київ : Юніверс, 2003. 312 с.

258. Ясточкіна І. А. Перша психологічна допомога дітям та підліткам. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : збірник наукових праць. 2022. Вип. 3. С. 205–214. <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2022-1-3-205-214>.

259. Ясточкіна І. А. Психоемоційні стани населення України в контексті війни: динаміка змін та психологічні ресурси. Активізація психологічних ресурсів особистості у різних умовах соціалізації : колективна монографія / за ред. Г. О. Хомич. Київ, 2024. С. 224–238.

260. Afzal A., Khan, M., & Hussain, I. Impact of Community Service Learning on the Social Skills of University Students. *Journal of Education and Educational Development*. 2020. Vol. 7(1). P. 112–130.

261. Alzahrani F. M. Effectiveness of animation as a learning tool in applied medical sciences education: a comparative cross-sectional study among university students. *Pakistani Journal of Medical Sciences*. 2025. Vol. 41, No 4. P. 1116–1120.

262. Brezinka W. *Wychowanie i pedagogikawdobie przemian kulturowych* [Education and pedagogy in an era of cultural transformation], WAM Publ. Krakuv, Poland, 2005. 240 p.

263. British Psychological Society. *Guidance on psychological first aid in conflict settings*. London, 2023. 28 p.

264. British Red Cross. *Volunteering with people in crisis: Training pack*. London, 2022. 62 p.

265. Cartwright L. ‘Emergencies of survival’: moral spectatorship and the ‘New vision of the child’ in postwar child psychoanalysis. *Journal of Visual Culture*. 2004. Vol. 3(1). P. 35-49.

266. Celio C. I., Durlak, J., & Dymnicki A. A Meta-Analysis of the Impact of Service-Learning on Students. *Journal of Experiential Education*. 2011. Vol. 34(2). P. 164–181.

267. Clown Doctors: the Hum our Foundations. URL: <http://www.humourfoundation.com.au/resources/history-of-clowning.html>]

268. Cruz N. I., & Giles D. E. Where's the Community in Service-Learning Research? *Michigan Journal of Community Service Learning*. 2000. Vol. 7(1). P. 28–34.
269. Eyler J., & Giles D. E. Where's the Learning in Service-Learning? San Francisco : Jossey-Bass, 1999. 350 p.
270. Gordon C. S., Howard C., & Payne M. A Systematic Meta-analysis and Meta-synthesis of the Impact of Service-Learning on Empathy. *The Journal of Mental Health Training, Education and Practice*. 2022. Vol. 17(4). P. 390–407.
271. Handbook for Pupil Support Assistants. Education and Learning. Highland, 2023. 53 p.
272. Harrington J. Volunteering for resilience: Case studies from Ukraine. *International Journal of Voluntary Sector Studies*. 2023. 18(2). P. 98–112.
273. Hoff L.A. People in crisis: understanding and helping. San Francisco : Jossey-Bass Publishers, 1995. 477 p.,
274. Holdsworth C. Student Volunteering in English Higher Education. *Studies in Higher Education*. 2010. Vol. 35(1). P. 113–127.
275. Gunko S., Liakh T., Vainola R., & Lekholetova M. Features of Providing Social Services in Rural Communities. Society. Integration. Education : Proceedings of the International Scientific Conference. 2024. Vol. I. P. 391–404.
276. Kathiah R. [et al.] Evaluating the Impact of Cartoon-Based Learning on Student Performance and Engagement in Medical Education : An Experimental Study. 2024.
277. Kos O. The specifics of e-volunteering activity for the work in the hospital. *KELN (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 1(53). P. 8-12.
278. Chałas Krystyna, Dubinina Oksana, Burlaienko Tetiana, Kravchynska Tetiana. Information Technology of Education in the Light of Vincent Ocon's Theory of Multi Sided Personality Learning. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22. No. 9. P. 657-665. URL: http://ijcsns.org/07_book/2022_25.htm ;
http://paper.ijcsns.org/07_book/202209/20220986.pdf

279. Knapp P., Benhebil N., Evans E., Moe-Byrne T. The effectiveness of video animations in the education and training of health professionals. *Perspect Med Educ*. 2022. Dec;11(6). P. 309-315. <https://doi.org/10.1007/s40037-022-00736-6>
280. Koch M. [et al.] Improved Learning Gain in Medical Students by Using Animated Videos Compared to Textbooks in Surgery. *J Med Educ Curric Dev*. 2024. Jun 14;11:23821205241262684 <https://doi.org/10.1177/23821205241262684>
281. Koller D. The Life Threatened Child and the Life Enhancing Clown: Towards a Model of Therapeutic Clowning. *Evidence-Bases Complementary and Alternative Medicine*. 2007. №5(1). <https://doi.org/10.1093/ecam/nem033/>
282. Liakh V., Vainola R., & Lekholetova M. Technological Principles of Social Projecting in the Civil Society Organizations' Activities in Ukraine. *Society. Integration. Education : Proceedings of the International Scientific Conference*. 2024. Vol. I. P. 378–390.
283. Matviienko O. V. English Language Education at Ukrainian University. *Arab World English Journal (AWEJ)*. Special Issue: The English Language in Ukrainian Context. 2020. Vol. 1. P. 207–219. URL: <https://awej.org/images/AllIssues/Specialissues/SpecialIssueontheEnglishLanguageonUkraineContext2020/14.pdf>
284. Matviienko O. V. New Challenges Imposed by the Pandemic on a Ukrainian University. *Pedagogy and Education Studies Journal*. 2021. P. 47–56. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1311295.pdf>
285. Matviienko O. V. Osoblyvosti formuvannia pedahohichnoho myslennia u maibutnikh pedahohiv. *Topical Issues of Pedagogy : Collective Monograph*. Roma : Edizioni Universitarie Romane, 2019. P. 103–123. URL: <https://enpuir.udu.edu.ua/entities/publication/9007e435-030f-4798-887c-10c0954a982e>
286. Matviienko O. V., Kuzmina S., Yanishevska Z. Gamified English Language Learning in Ukraine: Critical Divide between Tradition and Innovation. *Arab World English Journal (AWEJ)*, Special Issue on CALL. 2023. P. 115–132. URL: <https://papers.ssrn.com/abstract=4534591>

287. Matviienko O. V., Zaporozhchenko T., Chepelevska M., Nedosiekova N. Imple.Postmodern Openings. 2022. Vol. 13, No. 2, 2022. P. 34–49. URL: <https://lumenpublishing.com/journals /index.php/po/article/view/4819>
288. Musick M., & Wilson, J. Volunteering and Depression: The Role of Psychological and Social Resources. *Social Science & Medicine*. 2003. Vol. 56(2). P. 259–269.
289. Nickolas F. Mentor, Mentors and Mentoring. 2007. URL: www.home.att.net/~nickols/ mentor.htm
290. NHS England. Hospital volunteering standards post COVID. London, 2022. 40 p.
291. Kos Olha, Mordovtseva Nataliia, Sych Yuliia, Poltavska Yuliia and Stepanyuk Svitlana. Pedagogical Activity in The Context of Education of Humanistic and Legal Values. *International Journal of Religion*. 2024. 5(11). P. 645-650.
292. Portner, Hal. Mentoring New Teachers. Alexandria, VA : Association for Supervision and Curriculum Development (ASCD), 2001. 125 p.
293. Ragni V., Kos M. Hospital clowning as a model of humanistic education. *International Journal of Volunteer Pedagogy*. 2024.
294. Savytska, I., Sopivnyk, R., Bloshchynskyi, I., Moroz, O., Marusiak, V., Miroshnichenko, A., Poliuk, V. Deontological principles of the value worldview formation in students of socionomic professions. *Environment and Social Psychology*. 2024. Vol. 9, No. 11. <https://doi.org/10.59429/esp.v9i11.3089>.
295. Ternopilska V., Bakhov I., Brovko K., Shaheid Anad Ali, Chernukha N. Diagnostics and Peculiarities of Students' Corporate Culture in University Educational Environment. *Utopia y Praxis Latinoamericana*. 2020. Vol. 25, Issue 5. P. 95–105.
296. Ternopilska V., Guk O., Zavhorodnya Y., Ryzhykov V., Chernukha N. Variants of the Educational Paradigm in Training of Managers. *Revista ESPACIOS*. 2019. Vol. 40 (29). P. 9.
297. Ternopilska V., Vasylyeva-Khalatnykova M., Chuiko O., Bakhov I., Chernukha N. Social Rehabilitation Practices of Inclusion in the Educational Process

in Working with Children with Disabilities. *Propósitos y Representaciones*. 2021. Vol. 9. Article e1218.

298. Ternopilska V., Maksymova O., Rudnytska N., Konovalchuk I. Position of Tolerance and Its Education among Senior Preschoolers and Younger Schoolchildren. *Topical Issues of Education*. 2018. P. 202–217.

299. Whillans A. V., Dun E. W., Sandstrom G. M., Dickerson S. S., & Madden K. M. Does Volunteering Improve Well-Being? Evidence from Community Service Learning. *The Journal of Positive Psychology*. 2017. Vol. 12(6). P. 584–589.

300. WHO. Hospital play and psychosocial support for hospitalized children. Geneva, 2020.

301. Wilson J. Volunteering. *Annual Review of Sociology*. 2000. Vol. 26. P. 215–240.

302. Yorio P. L., & Ye F. A Meta-Analysis on the Effects of Service-Learning on the Social, Personal, and Cognitive Outcomes of Learning. *Academy of Management Learning & Education*. 2012. Vol. 11(1). P. 9–27.

Анкета на виявлення рівня обізнаності студентів, щодо основних понять дослідження

Просимо Вас взяти участь у дослідженні щодо виховання гуманістичних цінностей студентів.

Дане дослідження проводиться в межах написання дисертаційного дослідження на здобуття ступеню доктора філософії у галузі освітніх, педагогічних наук.

Просимо Вас щиро відповідати на нижче наведені запитання, адже від Ваших відповідей буде залежати об'єктивність дослідження.

Дане анкетування є анонімним, а його результати будуть використані в узагальненому вигляді у наукових цілях.

Ваша статъ.

1. Жін.

2. Чол.

Ваш вік (Кількість повних років) _____

Курс, на якому навчаєтесь _____

Спеціальність, на якій Ви навчаєтесь _____

Назва університету

Назва факультету

(інституту) _____

1. Розкрийте Ваше розуміння поняття «гуманістичні цінності».
2. З якими термінами у Вас асоціюється поняття «гуманістичні цінності»?
3. Де Ви переважно отримуєте основні знання з проблематики гуманізму та гуманістичних цінностей?
4. Що є для Вас основним інформаційним джерелом отримання знань про систему гуманістичних цінностей?
5. Які прояви діяльності можуть свідчити про наявність в людини гуманістичних цінностей?
6. Які показники ви вважаєте головними гуманістичними цінностями? Чому?

7. Альтруїзм – це рушійна сила гуманістичного розвитку суспільства чи невміння захищати свої інтереси? Обґрунтуйте свою позицію.

8. Про які суспільно–корисні форми громадської, волонтерської роботи у вашому навчальному закладі Ви чули, знаєте?

9. В яких формах роботи факультету (університету), що спрямовані на допомогу іншим, громаді, нужденним Ви брали участь?

10. Яку позицію участі в суспільно–корисних справах и, як правило, займаєте (керівник, генератор ідей, ініціатор, помічник, виконавець, спостерігач). Якщо можна, поясніть чому?

Дякуємо за допомогу!

Діагностичні кейси

Кейс 1. «Списати чи допомогти?»

Студент бачить, як його товариш намагається списати під час іспиту. Викладач цього не помічає.

Варіанти дії:

Залишитися осторонь («це не моя справа»);

Попередити товариша або викладача;

Після іспиту обговорити це як моральну проблему.

Питання для обговорення: Що є важливішим – чесність чи дружба? Чи має студент моральне право втручатися?

Кейс 2. «Плагіат у дипломній роботі»

Студент дізнається, що його колега подав роботу, частково скопійовану з інтернету, і отримав високу оцінку.

Варіанти:

Залишити ситуацію без уваги;

Повідомити на кафедру;

Обговорити з автором роботи.

Моральний вибір: між лояльністю до колеги та академічною доброчесністю.

Кейс 3. «Подарунок від серця»

Волонтери приносять дітям маленькі сувеніри, зроблені власноруч. Після виступу одна мама тихо пропонує дівчині–волонтерці гроші: «Ви стільки зробили, візьміть хоча б щось». Дівчина розгублюється – відмовитись чи прийняти «з вдячності», щоб не образити?

Моральний вибір

Прийняти гроші, щоб не відштовхнути людину.

Або ввічливо відмовитись, пояснивши, що волонтерство – це безкорислива справа.

Для обговорення

Як проявити вдячність, не перетворюючи допомогу на «послугу»?

Які моральні принципи має захищати волонтер?

Як пояснити свою позицію делікатно?

Кейс 4. «Пакунок для незнайомої дитини»

Студенти готують святкові подарунки для дітей у лікарні. Один із учасників команди пропонує покласти до пакунків іграшки, що залишилися вдома після власного дитинства.

Інші кажуть: «А навіщо старі речі? Діти й так у лікарні – їм потрібне щось нове». Часу купити нові подарунки немає – або вони принесуть ці, або діти залишаться без сюрпризу.

Варіанти

Відмовитися й не дарувати нічого, щоб «не образити» дітей?

Чи все ж передати зібрані речі, супроводивши подарунок щирим словом і листівкою?

Для обговорення

Що є справжньою цінністю подарунка: його матеріальна чи емоційна складова?

Чи може старе стати символом турботи, якщо вкладено щире серце?

Як би ви діяли на місці студентів і чому?

Кейс 5. «Невдалий жарт»

Під час виступу один із студентів–клоунів жартує, кажучи хлопчику: «Ну, ти точно не боїшся уколів!» Дитина починає плакати, бо саме сьогодні їй мали робити болючу процедуру.

Моральний вибір

Зробити вигляд, що нічого не сталося, і продовжити виступ.

Або одразу вибачитися, змінити тему, допомогти дитині посміхнутись знову.

Для обговорення

Чи можна «лікувати сміхом», не розуміючи контекст?

Як розвивати почуття міри у волонтера–аніматора?

Які риси важливіші: артистизм чи емпатія?

Кейс 6. «День Святого Миколая»

Під час добродчинної акції студент має обмежений бюджет на подарунки для дітей–сиріт.

Дилема: купити багато недорогих сувенірів для всіх чи обрати кілька якісних подарунків для окремих дітей?

Моральний акцент: справедливість, рівність, щирість намірів.

Кейс 7. «Допомога чи самореклама?»

Студенти беруть участь у волонтерському проєкті. Один із них активно знімає відео для соцмереж і використовує це для самопіару.

Питання: чи морально демонструвати добро публічно?

Моральний аспект: мотиви добродчинності – служіння чи популярність?

Кейс 8. «Біженці у гуртожитку»

З деокупованих територій до університету прибувають студенти–переселенці. Частина місцевих висловлює невдоволення, бо «бракує місця».

Як діяти:

Підтримати «своїх» і залишити питання відкритим;

Організувати діалог і спільну акцію;

Публічно виступити за рівність і підтримку.

Моральна суть: солідарність, людяність, толерантність.

Кейс 9. «Інклюзивна вистава»

Під час проєкту «Інклюзивний театр» один студент не хоче виступати разом із учасником із порушенням слуху.

Як реагує група?

Питання: Чи маємо право на «естетичну вибірковість», якщо мова про людську гідність?

Кейс 10. «Хлопчик на візку»

Під час спільної гри один студент пропонує дітям «пограти в бігунців».

У палаті є хлопчик на інвалідному візку, який ніяково всміхається і не бере участі.

Моральний вибір

Продовжити гру, не зупиняючи всіх, щоб не «виділяти» хлопчика.

Або змінити формат гри так, щоб усі могли брати участь.

Для обговорення

Як адаптувати гру, не акцентуючи на обмеженнях дитини?

Чи можна одночасно бути веселим і тактовним?

Що важливіше для клоуна – гра чи відчуття гідності кожного учасника?

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

Кафедра соціальної освіти та соціальної роботи

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ЗА ВИБОРОМ

**«Лікарняна анімація як засіб виховання гуманістичних цінностей
студентів»**

Рецензент:

Професор кафедри соціальної педагогіки

та соціальної роботи

_____ Р. Х. Вайнола

Київ – 2025

ЗМІСТ

1. Загальна інформація
2. Опис дисципліни
3. Структура курсу
4. Система оцінювання курсу
5. Оцінювання відповідно до графіку навчального процесу
6. Контактна інформація
7. Рекомендована література

1. Загальна інформація

Назва дисципліни	Лікарняна анімація як засіб виховання гуманістичних цінностей студентів
Освітня програма	Теорія та методика виховання
Спеціальність	011 освітні та педагогічні науки
Галузь знань	
Освітній рівень	Бакалавр
Статус дисципліни	Вибіркова
Курс/семестр	1/2
Розподіл за видами занять та годинами навчання (якщо передбачені інші види, додати)	Лекції–10 год. Семінарські заняття–18 год. Самостійна робота – 28 год
Мова викладання	українська

5. Опис дисципліни

Дисципліна спрямована на формування у студентів–волонтерів гуманістичних цінностей, розвиток емпатії, комунікативних та організаційних умінь через опанування діяльнісного підходу до організації лікарняної анімації. Курс включає тренінги, рольові ігри, симуляції, рефлексивні бесіди та вправи на розвиток психологічної стійкості.

Мета курсу

Сприяти формуванню гуманістичних цінностей, емпатії та комунікативних навичок студентів у процесі волонтерської діяльності.

Завдання курсу

- Ознайомити студентів із теоретичними засадами діяльнісного підходу у вихованні гуманістичних цінностей.
- Навчити технік ефективної вербальної та невербальної комунікації в умовах лікарняного середовища.
- Розвинути навички командної взаємодії та відповідального виконання волонтерських завдань.
- Сформувати вміння застосовувати рольові ігри, тренінги, майстер–класи для підтримки пацієнтів.
- Виховати здатність до рефлексії, саморегуляції та стресостійкості у волонтерській діяльності.

Очікувані результати навчання

- Пояснювати сутність гуманістичних цінностей та діяльнісного підходу.
- Застосовувати комунікативні техніки (активне слухання, невербальні засоби, емпатійне спілкування).
- Організовувати і брати участь у рольових іграх та симуляціях.
- Працювати в команді, розподіляти ролі й відповідальність.
- Проводити рефлексивні бесіди та аналізувати власний досвід.

- Використовувати методи подолання стресу та збереження психологічної стійкості.

Структура курсу

Тема	Змістове наповнення	Форма контролю
Модуль 1. Теоретичні засади	Гуманістичні цінності; діяльнісний підхід; лікарняна анімація як освітня практика.	Тестування (див.додаток А), есе «Формування гуманістичних цінностей студентської молоді через діяльнісний підхід: лікарняна анімація як інноваційна освітня практика»
Модуль 2. Комунікація в лікарняному середовищі	Тренінг з активного слухання, невербальна комунікація, симуляції ситуацій (дитина боїться, тривога батьків, самотність літньої людини).	Практичні завдання, рольові ігри (див.додаток Б)
Модуль 3. Командна взаємодія та рефлексія	Тренінги командної взаємодії, рольові ігри, колективні творчі вправи, рефлексивні бесіди.	Участь у групових проєктах, рефлексивні есе: «Мій досвід активного слухання: як я вчуся бачити цінність іншої людини», «Емпатія і толерантність як умови командної взаємодії в лікарняній анімації», «Лікарняна анімація як освітній досвід: чого я навчився про себе та інших»
Модуль 4. Психологічна стійкість і підтримка	Методи саморегуляції, дихальні практики, подолання стресу, збереження ресурсу волонтера.	Практичні вправи, усний залік (див.додаток В)

Розподіл годин

Модуль	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота
Модуль 1. Теоретичні засади	4 год	2 год	6 год
Модуль 2. Комунікація в лікарняному середовищі	2 год	6 год	8 год
Модуль 3. Командна	2 год	6 год	8 год

взаємодія та рефлексія			
Модуль 4. Психологічна стійкість і підтримка	2 год	4 год	6 год
Разом	10 год	18 год	28 год

4. Система оцінювання курсу

Методи оцінювання

- усні опитування та участь у дискусіях;
- виконання практичних завдань (рольові ігри, симуляції, тренінги);
- написання рефлексивних есе;
- підготовка та презентація міні-проектів;
- тестування з теоретичних питань.

Критерії оцінювання

- активність та систематичність участі у заняттях – 20%;
- якість виконання практичних завдань – 25%;
- рефлексивні есе та аналітичні завдання – 20%;
- підготовка та презентація міні-проекту – 25%;
- підсумковий контроль (тестування/усний іспит) – 10%.

Форми поточного та підсумкового контролю

Поточний контроль здійснюється шляхом перевірки активності та участі студентів у заняттях, виконання практичних завдань, написання есе, участі у тренінгах та рольових іграх. Проміжні результати оцінюються на основі підготовки міні-проектів і колективних творчих завдань.

Підсумковий контроль передбачає складання заліку у формі усної співбесіди з основних тем курсу. Оцінювання здійснюється за накопичувальною системою з урахуванням усіх видів діяльності студента протягом семестру.

Рекомендована література

1. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник. – Київ: Либідь, 2008.
2. Карпенко О. Г. Волонтерство як чинник соціалізації молоді: монографія. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2017.
3. Сисоева С. О., Кристоичук Т. Є. Педагогічні умови формування гуманістичних цінностей студентів. – Рівне: РДГУ, 2015.
4. Виноградова Н. А. Анімаційна діяльність у соціокультурному просторі: навч. посіб. – Київ: Центр учбової літератури, 2014.
5. Слюсаревський М. М. Психологічна підтримка особистості у кризових ситуаціях. – Київ: Інститут психології НАПН України, 2019.
6. Red Noses Clowndoctors International. The Journey of a Red Nose Artist: Training Programs. – Vienna, 2020. – URL: <https://www.rednoses.org>
7. Ukrainian Volunteer Service. Школа волонтерства. – URL: <https://volunteer.country>
8. Caritas Ukraine. Школа волонтера «СОБА». – URL: <https://caritas.ua>

Модуль 1. Теоретичні засади Гуманістичні цінності; діяльнісний підхід; лікарняна анімація як освітня практика.

Теоретичні засади гуманістичних цінностей

1. Яке з наведених тверджень найбільш повно відображає поняття «гуманістичні цінності»?

- a) Матеріальні досягнення людства
- b) Пріоритети особистого збагачення
- c) Орієнтація на гідність, свободу, повагу до людини
- d) Сукупність правових норм

2. Хто з філософів найбільшою мірою вплинув на становлення ідей гуманізму в європейській традиції?

- a) Т. Гоббс
- b) Е. Роттердамський
- c) І. Ньютон
- d) Ф. Бекон

3. До ключових гуманістичних цінностей належать:

- a) Взаємоповага, відповідальність, толерантність
- b) Сила, влада, панування
- c) Ізоляція, контроль, конкуренція
- d) Матеріальний успіх, вигода

4. У педагогіці гуманістичні цінності спрямовані на:

- a) Формування технічних навичок
- b) Розвиток критичного мислення
- c) Виховання особистості з активною громадянською позицією
- d) Засвоєння фактів і дат

Діяльнісний підхід

5. Що є основою діяльнісного підходу в освіті?

- a) Пасивне засвоєння інформації
- b) Активна діяльність суб'єкта, спрямована на розвиток його здібностей
- c) Виконання інструкцій без аналізу
- d) Суворий контроль та дисципліна

6. Який український педагог є одним із засновників діяльнісного підходу?

- a) В. Сухомлинський
- b) І. Франко
- c) М. Грушевський
- d) Л. Костенко

7. Діяльнісний підхід передбачає:

- a) Централізоване управління навчальним процесом
- b) Активну включеність студента у процес навчання
- c) Виключно індивідуальну роботу без колективної взаємодії
- d) Однотипні завдання

8. Яка головна мета діяльнісного підходу?

- a) Запам'ятати якомога більше матеріалу
- b) Навчити працювати з інформацією на практиці
- c) Зменшити час навчання
- d) Виключити творчість у навчанні

9. Які методи найбільше відповідають діяльнісному підходу?

- a) Лекція без зворотного зв'язку
- b) Дискусія, рольові ігри, проєктна діяльність

- c) Механічне переписування тексту
- d) Тестування без аналізу

Лікарняна анімація як освітня практика

10. Що таке «лікарняна анімація»?
 - a) Комп'ютерна візуалізація медичних процедур
 - b) Добровільна діяльність, спрямована на психоемоційну підтримку пацієнтів у лікарні
 - c) Медичний експеримент
 - d) Професійна терапія, що замінює лікування
11. Яка основна мета лікарняної анімації?
 - a) Підвищення зарплати медичного персоналу
 - b) Розвиток фізичної витривалості пацієнтів
 - c) Покращення психоемоційного стану та формування позитивних цінностей
 - d) Зменшення навантаження на лікарів
12. У яких країнах найактивніше поширений рух «клоунів у лікарнях»?
 - a) США, Італія, Франція
 - b) Китай, Японія, Корея
 - c) Нігерія, ПАР, Кенія
 - d) Росія, Казахстан, Монголія
13. Лікарняна анімація як освітня практика сприяє:
 - a) Формуванню у студентів технічних знань
 - b) Розвитку гуманістичних цінностей і емпатії
 - c) Зменшенню ролі емоцій у професійній діяльності
 - d) Виключенню творчості з освітнього процесу
14. Який метод найчастіше використовується у лікарняній анімації?
 - a) Вікторини з історії
 - b) Арт–терапія, музика, театралізовані вистави
 - c) Фізичні тренування
 - d) Контроль знань пацієнтів
15. До головних функцій лікарняної анімації належать:
 - a) Розвага, навчання, підтримка, терапія радості
 - b) Політична агітація
 - c) Виключно професійна медична допомога
 - d) Адміністративний контроль

Комплексні (інтегративні) питання

16. Як поєднуються гуманістичні цінності та діяльнісний підхід у лікарняній анімації? (відкрите)
17. Які навички формуються у студентів–волонтерів під час участі у лікарняній анімації?
 - a) Тільки професійні медичні
 - b) Комунікативні, організаційні, емпатія, креативність
 - c) Лише технічні
 - d) Навички адміністрування
18. Чому лікарняна анімація вважається освітньою практикою, а не лише волонтерською діяльністю? (відкрите)
19. Які педагогічні умови є необхідними для ефективного реалізації лікарняної анімації у закладах вищої освіти?
 - a) Суворі дисципліна і заборона творчості
 - b) Підтримка студентських ініціатив, інтеграція у навчальні програми, партнерство з лікарнями
 - c) Виключно фінансування від держави
 - d) Ізоляція студентів від практики

20. Визначте, які гуманістичні цінності найповніше формуються в діяльності лікарняних клоунів: (відкрито)

Модуль 2

Тренінг з активного слухання

Тема: *Комунікація в лікарняному середовищі: активне слухання, невербальна комунікація та емпатія*

Мета:

- засвоїти техніки **активного слухання та невербальної комунікації**;
- набутись досвід через **рольові ігри та симуляції**;
- сформувати **гуманістичні та емпатійні компетентності** для роботи в лікарняному середовищі.

Сесія 1. Вступ: «Знайомий і незнайомий Я»

- **Мета:** створити безпечну атмосферу, познайомити учасників, показати значення слухання.

• **Вправи:**

- Ice-breaker «Знайомий і незнайомий Я»: учасники розповідають коротку історію про себе, інші слухають і відтворюють її, перевіряючи рівень уваги.

- Міні-лекція «Що таке активне слухання?»

- Практика: слухання з перефразуванням.

- **Рефлексія:** що було легко/важко чути та відтворювати.

Сесія 2. «Моє життя як цінність»

- **Мета:** усвідомлення власних цінностей і їх роль у комунікації.
- **Вправи:**
 - Рольова гра: «Поділись важливою подією зі свого життя» (один розповідає, інший активно слухає).
 - Обговорення: як слухання допомагає відчувати цінність життя співрозмовника.
 - Арт-вправа: створення «карти цінностей».
- **Сценка:** «Моє життя як цінність» – літня людина ділиться спогадами, волонтер слухає.

Сесія 3. «Цінності життя» у лікарняному середовищі

- **Мета:** розвиток емпатії через усвідомлення універсальних цінностей.
- **Вправи:**
 - Дискусія: що таке гуманістичні цінності.
 - Практика активного слухання в трійках («говорю – слухаю – спостерігаю»).
- **Сценка:** «Цінності життя» – дитина боїться уколу, волонтер слухає її страхи й допомагає знайти сміливість.

Сесія 4. «Будуючи співчуття»

- **Мета:** розвиток здатності слухати з емпатією.
- **Вправи:**
 - «Дзеркало» (невербальна комунікація).
 - Практика «активне слухання + невербальні сигнали» (погляд, кивок, відкрита поза).
- **Сценка:** «Будуючи співчуття» – тривожні батьки перед операцією. Волонтер слухає, ставить уточнювальні питання, дає емоційну підтримку.

Сесія 5. «Толерантність та інклюзія»

- **Мета:** вчитися слухати різних людей, уникати упереджень.
- **Вправи:**
 - Гра «Зміна ролей» (кожен грає пацієнта з різним бекграундом).
 - Дискусія про упередження у лікарняному середовищі.
- **Сценка:** «Толерантність та інклюзія» – волонтер працює з пацієнтом, який спілкується іншою мовою чи має особливі потреби.

Сесія 6. «Відкриті серця»

- **Мета:** навчитися бути відкритими у діалозі та прийнятті почуттів іншого.
- **Вправи:**
 - «Відкрите коло»: кожен ділиться власним емоційним досвідом, інші відпрацьовують техніки слухання.
 - Практика «емоційні відгуки» (словесне та невербальне відображення почуттів).
- **Сценка:** «Відкриті серця» – самотня літня людина у лікарні; волонтер проявляє щире співпереживання.

Сесія 7. «На шляху до мети»

- **Мета:** формування комунікативної витривалості та навички підтримки.
- **Вправи:**
 - «Діалог з перешкодами»: говорячого відволікають, слухач тренується залишатися уважним.
 - Рольова гра «Пацієнт і волонтер планують маленькі кроки до одужання».
- **Сценка:** «На шляху до мети» – дитина мріє повернутися до школи після лікування, волонтер підтримує.

Сесія 8. «Мріяти і діяти» (завершальна)

- **Мета:** інтеграція досвіду, планування власних дій.
- **Вправи:**
 - «Колаж мрій і дій»: групова робота з образами майбутньої діяльності в лікарняному середовищі.
 - «Велика симуляція»: три групи відпрацьовують різні ситуації – дитина боїться, тривога батьків, самотність літньої людини.
- **Сценка:** «Мріяти і діяти» – учасники демонструють, як використовують набуті навички у реальному волонтерстві.
- **Рефлексія:** коло «Що беру з собою?»

Усний залік з курсу

«Лікарняна анімація як засіб виховання гуманістичних цінностей студентів»

1. Як правильно реагувати на тривогу та страх батьків хворої дитини?
2. Які техніки саморегуляції можуть застосовувати волонтери?
3. У чому педагогічна цінність сценки «Моє життя як цінність»?
4. Як забезпечити толерантність та інклюзію у волонтерській групі?
5. Які практичні кроки варто зробити, якщо волонтер відчуває емоційне виснаження?
6. Чим відрізняється робота з дітьми та літніми людьми у лікарняній анімації?
7. Які основні принципи гуманістичної педагогіки можна реалізувати через лікарняну анімацію?
8. Які методи активного слухання варто застосовувати у лікарняному середовищі?
9. Що таке психологічна стійкість у контексті лікарняної анімації?
10. У чому відмінність між анімаційною діяльністю та традиційною волонтерською допомогою?
11. Які труднощі найчастіше виникають у студентських волонтерських командах?
12. Які гуманістичні цінності найбільш яскраво формуються в діяльності лікарняних волонтерів?
13. Які навички розвиває симуляція «дитина боїться»?
14. Дайте визначення поняттю «лікарняна анімація».
15. Як тренінгова вправа «Дзеркало» допомагає зрозуміти невербальну комунікацію?
16. Які ризики професійного вигорання характерні для студентів–волонтерів?
17. Як командна робота впливає на результативність лікарняної анімації?

18. Чому важливою є супервізія та підтримка наставника у волонтерській діяльності?
19. Які невербальні засоби комунікації найефективніші у взаємодії з пацієнтами?
20. Як організувати відпочинок та баланс між навчанням, волонтерством і особистим життям?
21. Як колеги можуть підтримати одне одного в стресових ситуаціях?
22. У чому значення групового проєкту для формування гуманістичних цінностей студентів?
23. Які форми рефлексії доцільно використовувати в командній роботі?
24. Яку роль відіграють рефлексивні есе в розвитку комунікативних навичок волонтера?
25. Опишіть одну з ефективних методик подолання стресу для волонтерів.
26. Як зберегти внутрішній ресурс під час взаємодії з важкими пацієнтськими історіями?
27. Опишіть мету рольової гри «Знайомий і незнайомий Я».
28. Які особливості спілкування з дітьми в лікарняному середовищі?
29. У чому користь дихальних практик для зниження стресу?
30. Як діяльнісний підхід пов'язаний із розвитком гуманістичних цінностей?

План роботи наставника для виховання гуманістичних цінностей у студентів–волонтерів на засадах лікарняної анімації

Форма роботи: щомісячні зустрічі (онлайн/офлайн), виїзди у лікарні, акції та рефлексивні сесії.

Мета: виховання гуманістичних цінностей студентів через діяльність у сфері лікарняної анімації та участь у соціальних ініціативах.

Вересень – «Старт і мотивація»

Ознайомча зустріч (офлайн): *«Що таке лікарняна анімація? Гуманістичні цінності сучасного студента».*

Презентація Школи волонтера, Школи лікарняного клоуна, БФ «Крила надії».

Формування індивідуальних мотиваційних карток «Мої очікування і цінності».

Соціальні акції:

21.09 – Міжнародний день миру: флешмоб «Символи миру», акція у лікарні.

30.09 – Всеукраїнський день бібліотек: акція «Подаруй книгу дитині у лікарні».

Жовтень – «Школа волонтера»

Навчання у Школі волонтера.

Тренінг: *«Активне слухання та невербальна комунікація».*

Рольова гра: «Дитина боїться лікарняної процедури».

Соціальні акції:

17.10 – Міжнародний день боротьби з бідністю: збір речей/солодощів для дітей з лікарень.

Листопад – «Емпатія та командна взаємодія»

Кураторська зустріч *«Командна робота у лікарняній анімації».*

Виїзний проєкт у лікарні.

Рефлексія: *«Що я відчув, коли слухав іншого?».*

Соціальні акції:

13.11 – Всесвітній день доброти: акція «100 посмішок у лікарні».

20.11 – Всесвітній день дитини: тематична анімаційна програма для дітей у лікарнях.

Грудень – «Школа лікарняного клоуна»

Початок навчання у Школі лікарняного клоуна.

Знайомство з медичною командою.

Практикум: невербальна мова тіла.

Соціальні акції:

3.12 – *Міжнародний день людей з інвалідністю*: акція у лікарні «Толерантність та інклюзія».

19.12 – *День Святого Миколая*: анімаційна вистава у дитячих лікарнях разом із БФ «Крила надії», подарунки дітям.

Січень – «Моє життя як цінність»

Есе «Моє життя як цінність».

Дискусія про гуманістичні цінності у професії.

Дихальні практики для зняття стресу.

Онлайн–зустріч із випускником Школи клоуна.

Лютий – «Будуючи співчуття»

Тренінг «Емпатія у взаємодії з пацієнтом і родиною».

Рольова гра: «Тривожні батьки».

Благодійна акція зі збору допомоги дітям.

Соціальні акції:

15.02 – *Міжнародний день онкохворої дитини*: акція «Кольорові кульки» в лікарні.

Березень – «Відкриті серця»

Зустріч із психологом лікарні: «Психологічна стійкість волонтера».

Практичні вправи саморегуляції.

Виїзд у лікарню: комунікація з літніми людьми.

Сценка «Самотність літньої людини».

Соціальні акції:

21.03 – *Міжнародний день людей із синдромом Дауна*: акція «Різнокольорові шкарпетки» в університеті й лікарні.

30.03 – *День лікаря*: привітання медперсоналу, спільна кава з лікарями.

Квітень – «На шляху до мети»

Тренінг: «Як долати бар'єри у волонтерстві».

Симуляція «Дитина мріє повернутися до школи після лікування».

Онлайн-зустріч з координатором БФ «Крила надії».

Соціальні акції:

7.04 – *Всесвітній день здоров'я*: акція «Веселі лікарняні історії» для дітей.

22.04 – *Міжнародний день Землі*: еко-акція «Зелений куточок у лікарні» (висадка рослин).

Травень – «Мріяти і діяти»

Підсумкова анімаційна акція у лікарні.

Презентація групового проєкту: «*Лікарняна анімація очима студентів*».

Практика: техніки «збереження ресурсу волонтера».

Соціальні акції:

15.05 – *Міжнародний день сім'ї*: акція «Сімейні цінності у лікарні» (зустрічі з дітьми й батьками).

Червень – «Рефлексія та підсумки»

Підсумкова зустріч: захист есе, обговорення досвіду.

Вручення сертифікатів волонтерам.

Планування наступного циклу.

Соціальні акції:

1.06 – *Міжнародний день захисту дітей*: велика анімаційна програма у лікарнях.

14.06 – *Всесвітній день донора крові*: інформування студентів, акція «Здай кров – врятуй життя».

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА ЗАНЯТТЯ
з курсу «Лікарняна анімація та волонтерська діяльність»

Тема заняття:

«Вітаміни радості»

Місце проведення:

Дитяче відділення міської лікарні

Учасники:

Студенти–волонтери (випускники «Школи лікарняного клоуна»), діти–пацієнти (віком 5–10 років)

Тривалість:

25–30 хвилин

Форма проведення:

Інтерактивна анімаційно–ігрова сесія

Тип заняття:

Практико–орієнтоване, виховне, рекреаційно–терапевтичне

Мета заняття

- Педагогічна: формування гуманістичного ставлення до дитини, розвиток емпатії, співчуття та здатності до підтримки через гру й мистецтво.
- Виховна: прищеплення цінностей добра, взаємодопомоги, позитивного спілкування у студентів–волонтерів.
- Психологічна: зниження емоційної напруги в дітей–пацієнтів, створення атмосфери безпеки, радості й надії.
- Реабілітаційна: сприяння відновленню емоційного балансу, підвищення самооцінки та комунікативної активності дітей.

Завдання заняття

- ❖ навчити студентів–волонтерів застосовувати анімаційні техніки у медичному середовищі;

- ❖ продемонструвати шляхи гуманізації міжособистісної взаємодії «волонтер – дитина–пацієнт»;
- ❖ розкрити терапевтичний потенціал сміху, гри, фантазії;
- ❖ показати, як через ігрові методи формуються цінності доброти, турботи та взаємопідтримки.

Теоретичне обґрунтування

Методика базується на принципах:

- ✓ гуманістичної педагогіки (К. Роджерс, В. Сухомлинський), що передбачає визнання унікальності кожної дитини;
- ✓ аніматерапії – використання елементів гри, сміху, образу клоуна як інструментів емоційної підтримки;
- ✓ ціннісно–орієнтованого виховання – спрямованого на формування духовно–моральних якостей студентів–волонтерів;
- ✓ психологічного розвантаження – зниження тривожності дітей у лікарняному середовищі.

Методи і форми роботи

- рольова гра, ігрова імпровізація;
- елементи арт–терапії та музикотерапії;
- інтерактивне спілкування (жести, міміка, невербальна комунікація);
- групова взаємодія у форматі «клоун–дитина».

Матеріали та обладнання

- мильні бульбашки, повітряні кульки, кольорові стрічки;
- «чарівний казанок радості» (кошик або коробка);
- паперові сердечка, наліпки «Посвідчення Радісного Пацієнта»;
- музичний супровід (весела та спокійна мелодія);
- елементи костюмів клоунів (червоні носи, капелюхи, банти).

Хід заняття

1. Організаційний момент (2–3 хв.)

Мета: створити позитивну атмосферу, встановити довіру між волонтерами та дітьми.

Хід:

Клоуни–волонтери з'являються під веселу музику, вітаються словами:

«Ми – з Лікарні Радості! Прийшли лікувати не хвороби, а усмішки!»

Роздають дітям паперові сердечка–«усмішки», пропонують приклеїти їх на халат або руку.

Коротке знайомство: кожен називає своє ім'я і показує «як виглядає його усмішка».

2. Основна частина (15–20 хв.)

Модуль 1. «Діагностика сміху» (5 хв.)

Мета: зняти напругу, налагодити контакт.

Хід:

Волонтери «вимірюють рівень радості» іграшковим стетоскопом або «термометром щастя».

Кожна дитина обирає рівень настрою (0–10) і показує його жестом чи мімікою.

У кінці оголошується: «Усім призначено вітаміни радості!»

Модуль 2. «Вітаміни радості» (8–10 хв.)

Мета: стимулювати уяву, співтворчість і співпереживання.

Хід:

Волонтери пропонують приготувати чарівний «вітамін радості» – кожен учасник називає один інгредієнт (доброта, дружба, сміх, обійми, надія).

Кожна дитина кидає кольоровий папірець у казанок, вимовляючи слово–добродійство.

Разом проголошують «заклинання»:

«Раз, два, три – хай радість у серцях горить!»

Модуль 3. «Клоунська руханка» (5 хв.)

Мета: активізація, зняття напруги, розвиток моторики.

Хід:

Просте виконання рухів сидячи або стоячи:

«Злови промінчик» (підняти руки догори),

«Передай добро сусіду» (долонями торкнутись рук іншого),

«Посміхнись, як сонце!» (широко усміхнутись).

Супровід – весела музика або ритмічний бубен.

3. Завершення (5 хв.)

Мета: закріпити позитивні емоції, створити відчуття значущості участі.

Хід:

Кожній дитині вручається «Посвідчення Радісного Пацієнта».

Волонтери промовляють:

«Пам'ятайте: коли сумно – відкрийте серце і впустіть усмішку!»

Спільна пісенька або короткий танець під лагідну мелодію.

Післясесійна рефлексія студентів (5–7 хв.)

- Питання для обговорення:
- Що допомогло встановити контакт із дітьми?
- Як проявлявся гуманістичний підхід у вашій поведінці?
- Які емоційні реакції дітей були помітні?
- Як ви почувалися під час взаємодії?
- Що варто вдосконалити наступного разу?

Очікувані результати

- діти проявляють усмішки, вербальну активність, включаються у спільну дію;
- волонтери демонструють емпатійність, педагогічний такт, уміння працювати в лікарняному середовищі;
- створюється атмосфера взаємопідтримки, доброзичливості та віри в одужання;
- у студентів формується досвід гуманної, емоційно–збалансованої взаємодії з дітьми.

Методичні поради викладачу / координатору волонтерів

- ✓ дотримуватись принципів делікатності та добровільності участі;
- ✓ використовувати просту, образну, доброзичливу мову;
- ✓ враховувати індивідуальні особливості дітей (стан, настрій, вік);
- ✓ дати можливість студентам самостійно імпровізувати в межах етичних норм;
- ✓ після заняття провести коротке групове обговорення для педагогічного аналізу.

Використана література

1. Роджерс К. Становлення особистості. – Київ: Ваклер, 2002.
2. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. – Київ: Рад. школа, 1977.
3. Dubinska O., Ivanič I. Особливості духовно–морального виховання майбутніх фахівців з фізичної культури та спорту. – Вісник НУ «Чернігівський колегіум», 2023.
4. Ragni V., Kos M. Hospital clowning as a model of humanistic education. – International Journal of Volunteer Pedagogy, 2024.
5. WHO. Hospital play and psychosocial support for hospitalized children. – Geneva, 2020.